

L
G
D Brama na
Podlasie

Lokalna Strategia Rozwoju

opracowana przez

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”

Wysokie Mazowieckie, styczeń 2021

Europejski Fundusz Rolny
na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Spis treści:

Wstęp	- 3 -
1. Charakterystyka LGD „Brama na Podlasie”	- 4 -
1.1. Nazwa i forma prawna	- 4 -
1.2. Obszar	- 4 -
1.3. Potencjał LGD	- 5 -
2. Partycypacyjny charakter Strategii	- 10 -
2.1. Procedura przyjmowania wniosków z konsultacji	- 10 -
2.2. Proces partycypacyjnego budowania Strategii	- 10 -
2.3. Profil uczestników procesu partycypacji	- 15 -
2.4. Proces aktualizacji Strategii w związku z ubieganiem się o dodatkowe środki w 2019 roku	- 15 -
2.5. Proces aktualizacji Strategii w związku z ubieganiem się o dodatkowe środki w 2020 roku	- 16 -
3. Diagnoza obszaru	- 17 -
3.1. Położenie i gminy tworzące LGD	- 17 -
3.2. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze	- 17 -
3.3. Uwarunkowania historyczne i kulturowe	- 19 -
3.4. Potencjał demograficzny	- 24 -
3.5. Rolnictwo	- 29 -
3.6. Przedsiębiorczość	- 33 -
3.7. Rekreacja i wypoczynek (turystyka)	- 38 -
3.8. Rynek pracy	- 39 -
3.9. Infrastruktura techniczna	- 42 -
3.10. Społeczeństwo obywatelskie	- 44 -
3.11. Infrastruktura społeczna	- 49 -
3.12. Grupy defaworyzowane i pomoc społeczna	- 53 -
4. Analiza SWOT	- 58 -
5. Cele i wskaźniki LSR	- 60 -
6. Sposób oceny i wyboru operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów	- 90 -
7. Plan działania	- 92 -
8. Budżet	- 93 -
9. Plan komunikacji	- 95 -
10. Zintegrowanie	- 98 -
10.1. Zintegrowane podejście do wdrażania LSR	- 98 -
10.2. Komplementarność	- 99 -
11. Monitoring i ewaluacja	- 102 -
12. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko	- 102 -
13. Załączniki	- 103 -
1. Lista zidentyfikowanych obszarów problemowych wymagających priorytetowego wsparcia w ramach działań PROW 2014-2020	- 103 -
2. Procedura aktualizacji Strategii	- 104 -
3. Plan działania	- 105 -
4. Budżet i plan finansowy 2014-2020	- 107 -
5. Plan komunikacji	- 108 -
6. Procedury monitoringu i ewaluacji	- 112 -
14. Wykaz tabel i rysunków	- 115 -
15. Bibliografia	- 116 -

Zdjęcie na okładce: Dworek drobnoszlachecki z Zaręb z 1840 r., autor: Artur Warchala, zdjęcie ze zbiorów Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu

Wstęp

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana przez społeczność lokalną, przy uwzględnieniu założeń *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020* oraz *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego* na lata 2014-2020 oraz lokalnych potrzeb i uwarunkowań. Dokument ten jest efektem współpracy przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, zgodnie z zasadami uspołecznionego i oddolnego planowania strategicznego. Kluczowy udział w tworzeniu strategii odegrali lokalni liderzy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, grup nieformalnych i defaworyzowanych, pracownicy Urzędów Gmin z obszaru Stowarzyszenia oraz członkowie dwóch Lokalnych Grup Działania: „Kraina Bobra” i „Brama na Bagna”.

Przygotowanie treści poszczególnych rozdziałów oraz prace redakcyjno-edytorskie wykonane zostały przez członków Grupy Roboczej: Katarzynę Śniecińską, Magdalenę Mickiewicz-Kulesza i Iwonę Wiernicką przy ścisłej współpracy z Członkami Zarządu, tj. Wójtami i Burmistrzami gmin objętych LSR, a także przedstawicielami pozostałych organów LGD - Komisji Rewizyjnej oraz Rady.

1. Charakterystyka LGD „Brama na Podlasie”

1.1. Nazwa i forma prawna

Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie” (LGD BnP) jest stowarzyszeniem „specjalnym” posiadającym osobowość prawną, działającym w szczególności na podstawie przepisów:

- ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2015 poz. 1393 z późn. zm.)
- ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. z 2013 r. poz. 173 z późn. zm.)
- ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. z 2015 r., poz. 349)
- ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. 2015 r., poz. 378).

W Stowarzyszeniu obok osób fizycznych, członkami zwyczajnymi są także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego. Nadzór nad organizacją sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego. W LGD obok organów zarządu i nadzoru, funkcjonuje organ decyzyjny, który dokonuje wyboru operacji do dofinansowania.

1.2. Obszar

Obszar LGD BnP tworzy 16 gmin z trzech powiatów województwa podlaskiego tj.: Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz gm.), Kulesze Kościelne (Kulesze Kość.), Szepietowo, Nowe Piekuty, Czyżew, Ciechanowiec, Klukowo, Rudka, Brańsk, Kołaki Kościelne (Kołaki Kość.), Rutki, Szumowo, Zambrów oraz miasta Brańsk (Brańsk m.), Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz. m.) i Zambrów (Zambrów m.). Każda gmina pozostaje w bezpośrednim sąsiedztwie z co najmniej jedną gminą LGD, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar.

Rys. 1. Położenie LGD na mapie województwa

Tabela 1. Zestawienie podstawowych danych

Jednostka	Liczba	Powierzchnia
	ludności	
	osoby	km ²
Brańsk m.	3 867	32
Brańsk gm.	6 112	227
Rudka	1 984	70
Wys. Maz. m.	9 503	15
Ciechanowiec	9 063	201
Czyżew	6 550	130
Klukowo	4 557	124
Kulesze Kość.	3 219	115
Nowe Piekuty	4 090	110
Szepietowo	7 213	152
Wys. Maz. gm.	5 377	167
Zambrów m.	22 451	19
Kołaki Kość.	2 414	74
Rutki	5 801	200
Szumowo	4 978	141
Zambrów gm.	8 982	299
RAZEM	106 161	2 077

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

W związku z realizacją wielofunduszowej Strategii operacje w niej ujęte finansowane będą z trzech różnych źródeł: Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Interwencja z dwóch pierwszych funduszy możliwa będzie na całym obszarze objętym LSR. Natomiast z interwencji EFRROW wykluczona jest miasto Zambrów z uwagi na liczbę ludności przekraczającą założenia Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 14-20).

1.3 Potencjał LGD

Opis sposobu powstania i doświadczenie LGD

Pomysł powołania partnerstwa lokalnego, skupiającego przedstawicieli trzech sektorów i działającego na rzecz szeroko rozumianego rozwoju zrodził się w 2007 r., podczas spotkań przedstawicieli samorządów i lokalnych liderów z terenu powiatu wysokomazowieckiego i bielskiego.

W efekcie, po dokładnym zapoznaniu się z zasadami oddolnej inicjatywy w ramach 4 osi PROW, zdecydowano o podjęciu współpracy pomiędzy 10 gminami: miasto Brańsk, Brańsk, Ciechanowiec, Czyżew, Klukowo, Kulesze Kościelne, Nowe Piekuty, Szepietowo, Rudka, Wysokie Mazowieckie. Współpracy w celu rozpoczęcia działań zmierzających do aktywizacji samorządów i partnerów społeczno-gospodarczych, zainteresowanych wspólnym działaniem na rzecz budowania kapitału społecznego, aktywizacji środowisk lokalnych, tworzenia nowych miejsc pracy i dochodu, zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego oraz zasobów przyrodniczych.

Efaktem współpracy stało się powołanie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kraina Bobra”. 8.05.2008 r. odbyło się zgromadzenie założycieli stowarzyszenia. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane 21.08.2008 r. przez Sąd Rejonowy w Białymstoku, XII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego pod numerem KRS: 0000310272.

10 gmin inicjatorów partnerstwa LGD „Kraina Bobra” z uwagi na bardzo dobrą współpracę i jej wymierne korzyści podtrzymało wolę dalszego współdziałania w ramach grupy w nowej perspektywie na lata 2014-2020. W szereg członków LGD „Kraina Bobra” w dn. 30.10.2014 przyjęto także miasto Wysokie Mazowieckie, które z uwagi na dotychczasowe przepisy w zakresie LEADER nie mogło być członkiem (członkiem mogła być tylko gmina miejska do 5 tys. mieszkańców).

Ponadto, z obszaru sąsiedniej LGD „Brama na Bagna”, cztery gminy: Zambrów, Kołaki Kościelne, Rutki i Szumowo wyraziły wolę członkostwa w Lokalnej Grupie Działania „Kraina Bobra”. Zarząd LGD „Kraina Bobra” pozytywnie odniósł się do tych propozycji i w dn. 12.05.2015 przyjął do struktury LGD gminy: Zambrów i Rutki-Kossaki oraz w dn. 8.06.2015 gminy: Szumowo i Kołaki Kościelne.

Z uwagi na potrzebę zachowania spójności terytorialnej zaproponowano współpracę także miastu Zambrów. Spotkało się to z pozytywnym odbiorem i Zarząd LGD na posiedzeniu w dn. 1.07.2015 przyjął miasto Zambrów w poczet członków LGD.

W związku ze znacznym powiększeniem obszaru Walne Zebranie Członków w dn. 18.09.2015 podjęło decyzję o zmianie nazwy organizacji na: **Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”**. **LGD planuje kontynuować dotychczasową politykę rozwoju obszaru objętego LSR.**

Stowarzyszenie realizowało Strategię w ramach Programu Leader PROW 2007-2013. Wszystkie gminy będące inicjatorami Stowarzyszenia posiadają doświadczenie we wdrażaniu podejścia LEADER. Nowoprzyjęte gminy wiejskie posiadają również duże doświadczenie we wdrażaniu podejścia LEADER z uwagi na członkostwo w okresie programowania 2007-2013 w Lokalnej Grupie Działania „Brama na Bagna”.

Z programu LEADER nie korzystały gminy miejskie: Wysokie Mazowieckie i Zambrów. Wynika to z faktu istniejących ograniczeń co do liczby mieszkańców gminy miejskiej. Niemniej jednak oba podmioty posiadają duże doświadczenie w realizacji projektów wpływających na rozwój społeczności lokalnej.

Tabela 2. Główne operacje realizowane w ramach PROW 2007-2013 przez LGD

Nazwa działania	Liczba zrealizowanych operacji	Budżet działania	Kwota wypłaconych środków
Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju			
– Odnowa i rozwój wsi	27	4 002 504,70	4 002 504,70
– Małe projekty	94	1 534 708,16	1 508 597,59
– Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	18	588 346,50	578 446,50
– Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	1	99 000,00	99 000,00
Wdrażanie projektów współpracy			
– Aktywne Klaster Turystyki i Wypoczynku	1	37 352,27	37 352,27
– Produkt Lokalny Atrakcją Turystyczną	1	85 761,20	85 670,20
– Mobilne Okno Blisko Informacji	1	37 866,53	33 081,10
Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja			
Koszty bieżące	1	702 220,02	702 220,02
Nabywanie umiejętności i aktywizacja	1	853 919,98	853 919,98

Źródło: Opracowanie własne (lipiec 2015)

Stwierdzamy wysoką efektywność realizowanych operacji. Przy łącznym budżecie 7 941 680,00, wypłacono 7 900 792,36 co daje 99,58%.

Dotychczasowe doświadczenia członków LGD będących JST (i jednostek im podległych) we wdrażaniu podejścia LEADER przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 3. Realizacja działań Strategii 2007-2013 przez gminy zrzeszone w LGD

Jednostka terytorialna	Liczba operacji* zrealizowanych z dz. małe projekty	Liczba operacji* zrealizowanych z dz. Odnowa i rozwój wsi
Brańsk gm.	9	3
Brańsk m.	9	2
Ciechanowiec	14	2
Czyżew	6	3
Klukowo	1	2
Kołaki Kościelne	1	2
Kulesze Kościelne	4	4
Nowe Piekuty	7	2
Rudka	3	1
Rutki-Kossaki	5	3
Szepietowo	11	4
Szumowo	4	-
Wysokie Mazowieckie gm.	7	3
Wysokie Mazowieckie m.	nd	nd.
Zambrów gm.	5	3
Zambrów m.	nd.	nd.

źródło: dane własne

LGD BnP realizowała również inne działania poza zapisami Lokalnej Strategii Rozwoju. W związku z powiększeniem obszaru LGD BnP o 4 gminy LGD „Brama na Bagna”, strategiczne działania obu LGD w tym zakresie przedstawiają poniższe zestawienie.

Tabela 4. Doświadczenie LGD poza Programem Leader

Tytuł projektu	Budżet	Termin realizacji	Źródło finansowania
Aktywność mieszkańców sposobem na rozwój małych ojczyzn	39 913,00	2009	Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich
Rozwój działalności pozarolniczych	5 000,00	2010	Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
Kraina Bobra przyciąga uwagę turystów	33 640,00	2012	Program Operacyjny Kapitał Ludzki
Welcome to Podlaskie - rozwój kompetencji językowych mieszkańców gminy Szepietowo oraz miasta i gminy Brańsk	38 178,95	2013	j.w.
Welcome to Podlaskie - rozwój kompetencji językowych mieszkańców gmin Czyżew i Nowe Piekuty	38 178,95	2013	j.w.
Głos Łączy Obywatelsko Sąsiadów	39 910,39	2014	Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich
Piękna i zdrowa ciałem oraz duchem Ozdoby i wyroby wielkanocne	9 480,00	2015	Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
Działaj Lokalnie - edycja VII/2013	50 000,00	2013	Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności na mocy umowy zawartej z Akademią Rozwoju Filantropii
Działaj Lokalnie - edycja VIII/2014	50 000,00	2014	j.w.
Działaj Lokalnie - edycja IX/2015	50 000,00	2015	j.w.

Wszelkie działania realizowane przez LGD zarówno w ramach LSR oraz poza nim wpłynęły stymulująco na społeczność lokalną. Zbudowany dotychczas potencjał, nawiązane kontakty robocze, pozyskani partnerzy do współpracy będą filarem dalszej działalności.

LGD BnP posiada zaplecze kadrowe przygotowane do zarządzania i wdrażania środków. Biuro LGD docelowo zatrudni 5 pracowników w oparciu o umowę o pracę. Trzej pracownicy pracujący obecnie posiadają doświadczenie w zarządzaniu zespołem, w realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych, aktualizacji dokumentów strategicznych oraz w zakresie doradztwa beneficjentom. Pracownicy posiadają nie tylko niezbędną wiedzę teoretyczną, ale także praktyczną pozwalającą sprawnie działać w celu realizacji założeń LSR-u. Systematyczne podnoszenie kwalifikacji, udział w szkoleniach powoduje, iż praca biura LGD przebiega sprawnie, a obsługa Beneficjentów jest profesjonalna. *Regulamin biura* przewiduje następujące stanowiska pracy: Dyrektor Biura, Zastępca Dyrektora Biura, Koordynator ds. wdrażania EFS, Specjalista ds. sprawozdawczości, monitoringu i ewaluacji, Asystent biura, Księgowy. Do spraw księgowo-finansowych zatrudniony jest pracownik w oparciu o umowę zlecenie. Ponadto dwóch pracowników zatrudnionych zostało po podpisaniu umowy ramowej. Te osoby również spełniają kryteria niezbędne do pracy w biurze LGD. **W ramach pracy biura wykazano działania animacyjne i realizację projektów współpracy.** Ww. ujęte zostały w zakresach obowiązków na poszczególnych stanowiskach. Wszelkie informacje dotyczące pracowników biura LGD, w tym warunki lokalowe opisane są w *Regulaminie biura*. Ponadto podano sposoby pomiaru realizacji działań animacyjnych i projektów współpracy metodą wskaźnikową według schematu:

Projekty współpracy:

Przedsięwzięcie 2.1.2.: Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej
Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy

Aktywizacja społeczności:

Przedsięwzięcie 1.2.2. Liczba inicjatyw informacyjno-edukacyjnych z zakresu pracy na rzecz włączenia społecznego

Przedsięwzięcie 1.3.1. Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD

Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD

Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa

Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami

Liczba inicjatyw informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej

Przedsięwzięcie 3.1.2. Liczba inicjatyw z zakresu postaw proekologicznych

Szczegółowe informacje dotyczące wskaźników działań animacyjnych i współpracy ujęto w *Planie komunikacyjnym*.

Reprezentatywność LGD

Obecnie LGD BnP liczy **112 członków zwyczajnych**, reprezentujących wszystkie wymagane przepisami sektory: publiczny, społeczny i gospodarczy. **Wszystkie gminy, objęte LSR, są jej członkami i mają swych przedstawicieli w każdym wymaganym sektorze.** Najliczniej reprezentowany jest **sektor społeczny**, który liczy **68 członków**. **Sektor gospodarczy i sektor publiczny** liczą odpowiednio **23 i 21 członków**. Jednakże Stowarzyszenie ma charakter otwarty, w swojej działalności stale zachęcała i zachęcać będzie do podjęcia współpracy z LGD przez podmioty lub mieszkańców z terenu zrzeszonych gmin, a także spoza tego obszaru, którzy wyrażają taką chęć. Zaproszenia do przystąpienia do Stowarzyszenia wystosowywane są w sposób bezpośredni, na spotkaniach informacyjnych, indywidualnych konsultacjach, a także na stronie internetowej Stowarzyszenia.

Tabela. 5. Skład LGD wraz z podziałem na sektory

Nazwa sektora	Liczba członków	% udziału w składzie LGD
Społeczny	68	60,71
Gospodarczy	23	20,54
Publiczny	21	18,75

źródło: opracowanie własne

W skład Stowarzyszenia wchodzi reprezentanci różnych środowisk, tj. przedsiębiorstwa, reprezentanci i pracownicy **instytucji publicznych i niepublicznych**, w tym edukacyjnych i kulturalnych, a także stowarzyszeń, które na co dzień podejmują pracę na rzecz różnych grup społecznych o specyficznych potrzebach, np. **osób starszych** (m.in. Uniwersytety Trzeciego Wieku), **dzieci i młodzieży** (m.in. Szkoły, Gminne /Miejskie Ośrodki Kultury), **osób z grup defaworyzowanych** (Gminne/ Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, a także Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej działający na obszarze Województwa Podlaskiego), **osób bezrobotnych lub nieaktywnych zawodowo**, w tym rolników (Powiatowy Urząd Pracy, Ośrodek Doradztwa Rolniczego). Ma to ogromne znaczenie dla charakteru interwencji podejmowanej przez LGD w lokalnym środowisku. Wiedza i doświadczenie podmiotów lub osób zaangażowanych w pracę na rzecz osób najbardziej potrzebujących przyczyni się do kierowania odpowiedniego i efektywnego wsparcia, wynikającego z potrzeb jakie komunikują te grupy.

Zakres instrumentu RLKS (Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność), za pomocą którego LGD kierować będzie wsparcie na rzecz lokalnej społeczności, skoncentrowany jest na wsparciu osób z grup znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji społeczno- gospodarczej. Analogicznie zatem, działalność LGD BnP będzie koncentrować się wokół takich zagadnień jak:

- działania na rzecz wsparcia zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy,
- przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu,

– rewitalizacja fizyczna, gospodarcza i społeczna na obszarze objętym LSR.

Wsparcie, o którym mowa powyżej będzie w szczególności **koncentrowało się na osobach z grup defaworyzowanych**, zdefiniowanych w krajowych *Wytycznych w zakresie zasad realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w perspektywie 2014-2020*, do których skierowana będzie znaczna część środków finansowych budżetu LGD, poprzez wsparcie na rzecz ich włączenia społecznego, uwzględniając **m.in.: usługi aktywnej integracji, opiekę rodzin przeżywających trudności, a także dzieci i młodzieży zagrożonych wykluczeniem społecznym.**

Zarówno w programowaniu, jak również we wdrażaniu przedmiotowego wsparcia, LGD będzie opierało się na wiedzy i doświadczeniach osób, podmiotów, będących jej członkami bądź partnerami (np. Urzędy Pracy, Gminne i Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, a także inne Stowarzyszenia), aby jeszcze skuteczniej realizować omawiane działania. Dodatkowo, aby w sposób celowy pomagać osobom z w/w grupy, LGD zaplanowała także działania szkoleniowe, ukierunkowane na edukowanie lokalnych liderów, którzy podejmą pracę na rzecz środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Jednakże w trakcie procesu konsultacji niniejszej strategii, omawiając grupy docelowe, do których powinna zostać skierowana interwencja, niemalże na każdym spotkaniu pojawiały się dodatkowe **grupy społeczne**, które to wedle ankietowanych, **znajdują się w równie trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej**, zarówno jeśli chodzi o dostęp do rynku pracy, sytuację ekonomiczną, uczestnictwo w życiu społecznym, czy standard ich życia. Spośród najczęściej wymienianych grup wyróżniały się:

– **osoby młode do 29 roku życia**

– **osoby po 50 roku życia.**

Wyłonione grupy społeczne będą traktowane na zasadach preferencyjnych w wielu działaniach podejmowanych przez LGD; przy czym w ramach wyłonionej grupy, w odniesieniu do wsparcia przedsiębiorczości, szczególne wsparcie nie będzie kierowane dla osób już prowadzących działalność gospodarczą czy też pracujących.

Charakterystyka tychże grup znajduje się w rozdziale *Diagnoza*. Na w/w grupach LGD postanowiło skupić również dużą uwagę, aby zaspokoić oczekiwania lokalnego społeczeństwa, odpowiadając na potrzebę zakomunikowaną w trakcie spotkań konsultacyjnych. Będą to głównie **działania na rzecz wzmocnienia ich atrakcyjności na rynku pracy**, celem ułatwienia wkroczenia lub wyeliminowania zagrożenia przedwczesnego wyłączenia z lokalnego rynku pracy. W tym celu wykorzystana jest zarówno działania związane z aktywną integracją o charakterze zawodowym, wzmocnionych działaniami edukacyjnymi w razie potrzeby, jak również umożliwieniem tym osobom podjęcie zatrudnienia na własny rachunek, np. w jednoosobowej firmie lub wsparciu istniejących firm celem poprawy ich konkurencyjności. Ponadto wedle wskazań uczestników konsultacji niezbędne jest także **wsparcie aktywizujące na rzecz tej grupy**, m.in. poprzez działania animacyjne i szkoleniowe, które zmierzałyby do efektywnego i atrakcyjnego zagospodarowania wolnego czasu, którymi te osoby dysponują, a których efektem byłoby zwiększenie jakości ich życia, lub też w przypadku osób młodych, zapobieganie zagrożeniu ich demoralizacji czy migracjom do większych ośrodków miejskich.

Podobnie jak w przypadku wcześniej wspomnianej grupy, w procesie wdrażania działań, o których mowa powyżej, niezbędne jest zaangażowanie członków LGD, a także innych partnerskich instytucji, takich jak lokalne stowarzyszenia, Miejskie i Gminne Ośrodki Kultury, Szkoły, jak również lokalni liderzy działający w grupach nieformalnych, którzy swą wiedzą, doświadczeniem i zaangażowaniem, pozwolą dotrzeć do zidentyfikowanych grup, bezpośrednio oferując im pomoc.

Odpowiednie rodzaje wsparcia, wynikające ze zdiagnozowanych potrzeb, ujęte zostały we właściwych przedsięwzięciach w ramach celów, opisanych w sposób szczegółowy w rozdziale *Cele i wskaźniki*. Zawarte są tam informacje jakiego typu działania wspierane są w ramach LSR. Wśród nich są właśnie te, które wynikają z potrzeb omawianych tu grup defaworyzowanych i do nich w szczególności są kierowane.

Organ decyzyjny

Decyzje Rady, w szczególności decyzje w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwał zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). Tryb głosowania określają *Procedury* - decyzje podejmowane są poprzez wypełnienie karty oceny operacji.

Warunkiem koniecznym dla prawidłowości przeprowadzenia procesu decyzyjnego jest zagwarantowanie przedstawicielstwa każdego z sektorów (społecznego, gospodarczego i publicznego). Zarząd stowarzyszenia prowadzi ponadto *Rejestr interesów*, bazujący na oświadczeniach przedstawicieli organu decyzyjnego. Członkowie Rady są zobowiązani zachować bezstronność w wyborze operacji. Gwarantem bezstronności jest wypełnianie *Deklaracji bezstronności w procesie wyboru operacji*. **Ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji przez organ decyzyjny.** Funkcje członków Rady pełnione są osobiście, w przypadku wybranych osób fizycznych - przez te osoby fizyczne, a w przypadku osób prawnych - przez osoby uprawnione do reprezentowania tych osób prawnych.

Dla zapewnienia prawidłowości wyborów dokonanych przez członków Rady przewidziane są także działania dyscyplinujące. Zgodnie ze statutem trzykrotna kolejna nieusprawiedliwiona nieobecność skutkuje skreśleniem z listy Członków Stowarzyszenia, a tym samym z listy Członków Rady. Dodatkowo zaplanowano okresowe podnoszenie

kwalifikacji Członków Rady, zarówno w ramach szkoleń wewnętrznych Biura jak i prowadzonych przez zewnętrznych ekspertów. Pierwsze szkolenie zostanie zorganizowane przed pierwszym posiedzeniem Rady w sprawie oceny i wyboru operacji. Wiedza i kompetencje Członków Rady będą podnoszone zgodnie z *Planem szkoleń*. Narzędziem ich pomiaru będą testy sprawdzające.

Zgodnie z *Procedurami* nad prawidłowym przebiegiem oceny i wyboru, poprawnością dokumentacji, zgodnością formalną czuwać *będzie* pracownika biura LGD oddelegowanego do pomocy podczas posiedzenia Rady. W przypadku wystąpienia rażącej rozbieżności oceny w ramach kryteriów oceny Przewodniczący Rady wzywa członków Rady do ponownej analizy dokonanej oceny (rażącej rozbieżności punktowej nie bada się na poziomie poszczególnych kryteriów, a podsumowania ogólnej ilości punktów). W przypadku potwierdzenia przez członków Rady swojej pierwotnej oceny odbywa się ponowna ocena dokonywana przez wszystkich Członków uprawnionych do oceny (poza wyłączeniami).

Zasady funkcjonowania LGD

Funkcjonowanie LGD reguluje Statut wraz z dokumentami wewnętrznymi.

Statut (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- reguluje najważniejsze kwestie przewidziane w ustawie z dn. 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach: nazwę stowarzyszenia, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele i sposoby ich realizacji, sposób nabywania i utraty członkostwa, przyczyny utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, uzupełniania składu oraz ich kompetencje, sposób reprezentowania stowarzyszenia oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, a także warunki ważności jego uchwał, sposób uzyskiwania środków finansowych oraz ustanawiania składek członkowskich, zasady dokonywania zmian statutu oraz sposób rozwiązywania się stowarzyszenia.
- wskazuje ponadto organ nadzoru nad stowarzyszeniem, jakim jest Marszałek Województwa Podlaskiego, a także określa organ LGD odpowiedzialny za wybór operacji oraz kompetentny w zakresie uchwalenia LSR i jej aktualizacji (Walne Zebranie Członków) oraz procedur i kryteriów wyboru operacji oraz uregulowania dotyczące zachowania bezstronności Członków Rady.

Regulamin Rady (zatwierdzany uchwałą Zarządu)

- reguluje szczegółowe zasady wynagradzania członków Rady, zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, w tym sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, sposób wyłączenia Członka z oceny, zasady protokołowania posiedzeń

Regulamin Walnego Zebrania Członków (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, ograniczenia dotyczące możliwości łączenia różnych funkcji w LGD, wybory uzupełniające), organy Walnego Zebrania, zasady protokołowania posiedzeń.

Regulamin Zarządu (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa zasady powoływania, zadania Zarządu, kompetencje, tryb zwoływania posiedzeń, dokumentację,

Regulamin Komisji Rewizyjnej (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa zadania, tryb pracy,

Regulamin biura (zatwierdzany uchwałą Zarządu)

- określa zasady organizacja biura, zatrudniania i wynagradzania pracowników, uprawnienia dyrektora biura, opis stanowisk prezentujący podział obowiązków i zakres odpowiedzialności oraz wymagania konieczne i pożądane, podstawowe obowiązki pracodawcy i pracownika, zasady świadczenia doradztwa, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych

Polityka rachunkowości (zatwierdzany uchwałą Zarządu)

- określa ogólne zasady rachunkowości, prowadzenia ksiąg rachunkowych, dowody księgowo i gospodarkę kasową oraz zakładowy plan kont,

Polityka bezpieczeństwa (zatwierdzany uchwałą Zarządu/Zarządzeniem Prezesa)

- regulująca zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, a także zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

2. Partycypacyjny charakter Strategii

W obliczu nowego okresu programowania, celem zdiagnozowania obszaru i opracowania LSR, podjęto szereg działań stosując różnorodne metody partycypacji. Powołano dwie grupy robocze (GR). Pierwsza grupa (GR1) licząca 17 osób odpowiedzialna była za zaplanowanie metod partycypacji, jak również dobór uczestników poszczególnych spotkań, a także przepływ informacji związany z realizacją procesu konsultacji strategii. W skład tej grupy weszli liderzy lokalni, członkowie LGD i pracownicy biura, co gwarantowało różnorodność perspektyw. Jednym z priorytetów zespołu było przyjęcie partycypacyjnej formy pracy. Druga grupa robocza (GR2), złożona z 6 osób, pracowników biura oraz przedstawicieli organów LGD (Zarząd, Komisja Rewizyjna i Rada). Grupa ta była bezpośrednio odpowiedzialna za sam proces konstruowania założeń strategii obejmujących wytyczne programowe oraz uzgodnienia z prowadzonych konsultacji.

W procesie przygotowywania Strategii wykorzystano dane pochodzące z konsultacji społecznych, przeprowadzonych w okresie od IX.2014 roku do XII.2015 roku. Udział społeczności lokalnej został zaplanowany w zakresie doboru grup docelowych i etapów zaplanowanych konsultacji; wykorzystywano rekomendowane metody współpracy m.in. w ramach *Bazy dobrych praktyk partycypacji* oraz literaturę i opracowania własne.

Równolegle, do pięciu kolejnych etapów zbierano, systematyzowano i analizowano wnioski wynikające z poszczególnych spotkań. Następnie w oparciu o uzyskane wnioski, wyniki badań i analiz oraz biorąc pod uwagę wytyczne programowe i źródła finansowania LSR, przygotowano Lokalną Strategię Rozwoju. W finale powstał dokument zaakceptowany uchwałą Walnego Zebrania Członków w dn. 28.12.2015 roku.

2.1. Procedura przyjmowania wniosków z konsultacji

Każdy z etapów prowadzenia prac połączony był logicznie z poprzednim. Wiedza i wnioski wskazane przez uczestników konsultacji z poprzedniego etapu były konsultowane przez społeczność uczestniczącą w kolejnych etapach. Po zakończeniu danego etapu analizowano zebrane wnioski, przygotowano je do konsultacji dla uczestników kolejnych etapów. W sytuacji, kiedy pojawiały się uwagi, które miały skrajny charakter i nie pokrywały się z zakresem LSR, zostały pominięte w opracowaniu.

2.2. Proces partycypacyjnego budowania Strategii

Cały proces prowadzenia działań związanych z konsultowaniem poszczególnych etapów tworzenia strategii, wraz ze wskazaniem grup docelowych, a także wniosków jako efektu prowadzonej partycypacji, będących podstawą dalszych działań, został ujęty w poniższej tabeli.

Tabela 6. Etapy tworzenia Strategii

Numer etapu	Nazwa etapu
1	Definiowanie potrzeb i problemów (tzw. partycypacyjna diagnoza)
2	Konsultowanie celów i wskaźników LSR oraz opracowanie planu działania
3	Opracowanie zasad wyboru operacji i kryteriów
4	Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji
5	Opracowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

Etap 1

1. Spotkania przedkonsultacyjne w gminach oraz badanie ankietowe (IX-XI.2014). Warsztaty w ramach zadania pt. „Głos łączy obywatelsko sąsiadów”. Wśród społeczności lokalnej zorganizowanych zostało 9 spotkań, podczas których na podstawie formularzy ankietowych określano główne problemy lokalnego społeczeństwa i różne sposoby ich niwelowania.

Grupa docelowa: Społeczność lokalna - 150 osób (w tym 57% kobiet i 43% mężczyzn)

Analiza wniosków (rozumiana jako przyjęcie/odrzućenie/odniesienie do rozdziału LSR): Zebrane zagadnienia problemowe i ich obszary uwzględniono w Diagnozie obszaru i Analizie SWOT. Obszary problemowe pogłębione o dane statystyczne wskazują szersze spektrum zdiagnozowanych problemów. Przykładowe typy projektów (ok. 248 propozycji) zostały pogrupowane w kolejnych etapach przygotowywania LSR i usystematyzowane, tworzą listę proponowanych przedsięwzięć do konsultacji na etapie kolejnym przygotowywania strategii.

2. Wywiad biały (VI.2015). Dotychczas zebrane dane do diagnozy połączono z przeprowadzeniem szerokich działań informacyjno-konsultacyjnych, skierowanych do większego grona potencjalnych zainteresowanych współtworzeniem LSR oraz dalszym zbieraniem wszelkich możliwych danych dotyczących diagnozy obszaru metodą wywiadu białego. Wykorzystano zebrane wcześniej materiały i analizy z przeprowadzonych badań własnych prowadzonych w perspektywie 2007-2013. Wśród nich są:

Zakres badania własnego/ewaluacji	Zastosowanie w Strategii
Stan społeczeństwa obywatelskiego LGD „Kraina Bobra”; raport podsumowujący realizację zadania pn „Głos łączy obywatelsko sąsiadów” (XII.2014)	Rekomendacje do aktualizacji SWOT, w zakresie potrzeb społeczności lokalnej
Raporty ewaluacyjne LGD Kraina Bobra – ewaluacje coroczne i końcowa (VI.2015)	Rekomendacje do określania zakresów wsparcia w przyszłej perspektywie oraz formułowania wskaźników
Raport ewaluacyjny LGD Brama na Bagna – ewaluacja końcowa (VI.2015)	Rekomendacje do określania zakresów wsparcia w przyszłej perspektywie oraz formułowania wskaźników

Grupa docelowa: GR2 – 6 osób

Analiza wniosków: GR2 przyjęła szereg wniosków zebranych w wyniku podjętych działań, w szczególności dotyczących propozycji aktualizacji zapisów diagnozy oraz przeformułowania analizy SWOT, celem dostosowania jej do potrzeb m.in. grup docelowych dla LSR w latach 2014-2020. Przyjęto wstępne zapisy elementów diagnozy i SWOT do prezentacji na kolejnych etapach prac: nad: Diagnozą obszaru i Analizą SWOT.

3. Dyskusje reprezentantów grup (III-X.2015). Celem 5 spotkań było poznanie opinii mieszkańców, sprawdzenia trendów zewnętrznych, które są obecnie szansami i zagrożeniami, w jaki sposób niwelować zagrożenia, jakie mamy atuty obszaru, a jakie są słabe strony i jak je przekształcić w mocne.

Grupa docelowa: 30 osób powyżej 50 r.ż., 48 kobiet, 14 przedstawicieli organizacji społecznych formalnych i nieformalnych, 13 podmiotów gospodarczych, 24 osoby do 29 r.ż.

Analiza wniosków: Na tym etapie konsultacje wskazały jakie grupy docelowe wymagają szczególnej uwagi i wsparcia w LSR - osoby młode do 29 r.ż., osoby po 50 r.ż. Zebrane wnioski zaprezentowane w Analizie SWOT.

4. Wywiad indywidualny w punktach konsultacyjnych (VII-XII.2015). Celem zdiagnozowania potrzeb społecznych przeprowadzono indywidualne rozmowy z osobami odwiedzającymi punkty konsultacyjne w biurach: LGD „Kraina Bobra” w Wysokiem Mazowieckiem i LGD „Brama na Bagna” w Zambrowie. Zgłaszano uwagi osobiście oraz telefonicznie. Zestawiono je w formie notatek

Grupa docelowa - Mieszkańcy obszaru LGD

Analiza wniosków: Dzięki temu udało się zebrać wstępne informacje, niezbędne do lepszego planowania dalszych prac. Przede wszystkim jednak indywidualna rozmowa stanowiła znakomite narzędzie motywowania do uczestnictwa w dalszych pracach nad LSR. Indywidualne konsultacje służyły postawieniu diagnozy, wstępnemu uwspólnieniu problemów i stworzeniu bazy do dalszych dyskusji, co na dalszym etapie procentowało tym, iż uczestnicy byli na tyle świadomi, że ich wkład był bardziej efektywny. Wnioski ujęte w LSR.

5. Pisemne opiniowanie diagnozy (IX-XII.2015). Zebrane materiały rozsyłano do uczestników odbytych już spotkań w celu pozyskania informacji zwrotnej: na formularzu uwag. Opinie zbierano drogą elektroniczną, za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, wizyty w punkcie konsultacyjnym.

Grupa docelowa: 3 sektory - mieszkańcy i członkowie LGD, zgodnie z listą mailingową ok. 100 podmiotów

Analiza wniosków: Wniesienie uwag do treści *Analizy SWOT*, przedstawione w *Cele i wskaźniki LSR*.

Etap 2

1. Badania ankietowe (IX.2014-IX.2015). Do pomiotów i osób z obszaru LGD została rozesłana ankietą dotycząca nowego okresu programowania 2014-2020 niezbędna do przygotowania nowej strategii. Ankietą była również dystrybuowana przez strony internetowe: LGD „Kraina Bobra” i LGD „Brama na Bagna”

Grupa docelowa: potencjalni beneficjenci - 130 ankiet

Analiza wniosków: Zebrane wnioski zaprezentowane są w celach dotyczących 3 głównych zakresów rozwoju obszaru.

2. Spotkanie konsultacyjne z przedstawicielami grup defaworyzowanych na rynku pracy (II.2015)
Konsultacjom poddano przedsięwzięcie polegające na aktywnej integracji społecznej i zawodowej oraz wsparcia w postaci start-up jako sposobu aktywizacji osób bezrobotnych i młodych na terenie LGD. Zebranie wniosków posłużyło do dalszych konsultacji zakresu LSR.

Grupa docelowa: Przedstawiciele grup defaworyzowanych (GOPS, MOPS, PUP i mieszkańców współpracujących z Caritas, zaangażowanych w działania na rzecz osób wykluczonych) oraz samorządów – 8 osób

Analiza wniosków: Konsultacje wskazały na potrzebę ujęcia, jako ważnego celu LSR wsparcia form aktywizacji zawodowej, społecznej osób młodych, bezrobotnych, wykluczonych, os. objętych świadczeniami pomocy społecznej. Ponadto podkreślono potrzebę ujęcia w celach wsparcia przedsiębiorczości, w tym osób młodych. W przypadku zaś osób długotrwale przebywających bez pracy, osób zagrożonych ubóstwem, osób biernych - w pierwszej kolejności objęcie ich wsparciem programów szkoleniowych, a w dalszym etapie aktywizacją zawodową.

3. Warsztaty konsultacyjne (IX.2015). Dwa otwarte spotkania dla mieszkańców wypowiadających się w imieniu całej społeczności, w tym grup defaworyzowanych. Warsztaty przeprowadzone zostały w oparciu o metodę planowania partycypacyjnego. Ich celem było opracowanie planu działania w zakresie wstępnej propozycji celów do nowej LSR i wzmocnienie poczucia wśród członków społeczności lokalnej wspólnej odpowiedzialności za przyszłość

Grupa docelowa: GR2 pracowała ze 107 mieszkańcami, w tym sektor publiczny - 20%, społeczny - 59% przedsiębiorcy - 21%.

Analiza wniosków: Zebrane wnioski ze spotkań, w oparciu o zweryfikowaną diagnozę przyczyniły się do sprecyzowania proponowanych przez uczestników konsultacji celów. Wnioski zostały uwzględnione w zapisach LSR *Cele i wskaźniki*

4. Pisemne opiniowanie przygotowanych celów i ich hierarchii (IX-XII.2015). Zebrane materiały rozsyłano do uczestników odbytych już spotkań w celu pozyskania informacji zwrotnej: na formularzu uwag. Opinie zbierano drogą elektroniczną, za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, wizyty w punkcie konsultacyjnym.

Grupa docelowa: Mieszkańcy i członkowie LGD, w tym przedstawiciele grup defaworyzowanych, zgodnie z listą mailingową ok.100 podmiotów

Analiza wniosków: Wniesienie uwag do hierarchii i brzmienia celów, przedstawione w LSR w *Cele i wskaźniki LSR*.

Etap 3

1. Spotkania informacyjno-konsultacyjnych (IX- X.2015). Przeprowadzenie 16 spotkań dla mieszkańców w gminach Partnerstwa (okres przygotowawczy) – w temacie m.in. kryteriów wyboru

Grupa docelowa: przedstawiciele 3 sektorów, w tym mieszkańcy - łącznie 303 osoby (w tym 67 osób z grup defaworyzowanych)

Analiza wniosków: Zgromadzenie wniosków odnoszących się do głównych kierunków rozwoju partnerstwa, opartych o mocne jego strony, co ma przełożenie na procedury i kryteria wyboru adekwatne do obszaru, beneficjentów i zakresu tematycznego zainteresowań. Wnioski ujęte w obu *Procedurach*.

2. Spotkania konsultacyjne powiatowe (VI. 2015): Przeprowadzenie 2 spotkań w zakresie sposobów osiągania założonych celów oraz kryteriów wyboru. Podczas konsultacji rekomendowano na bazie dotychczasowych doświadczeń szeroką gamę potencjalnych rozwiązań, które znajdą zastosowanie w treści specyficznych kryteriów, które pozwolą ewentualnie premiować przedsięwzięcia szczególnie odnoszące się do grup defaworyzowanych. Wniesiono również wiedzę dotyczącą kryteriów innowacyjności w odniesieniu do obszaru oddziaływania.

Grupa docelowa: przedstawiciele 3 sektorów, w tym osoby powyżej 50 r.ż, przedsiębiorcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych – 96 osób

Analiza wniosków: Podczas konsultacji zebrano wiele ciekawych informacji istotnych z punktu widzenia przyszłych kryteriów wyboru. Szczególną uwagę zwrócono na ujęcie w kryteriach wyboru operacji informacji, że beneficjenci nasi będą reprezentować m.in. grupy defaworyzowane lub będą realizować działania kierowane do tych osób. Przyjęto założenia ujęcia w lokalnych kryteriach wyboru min. jednego takiego zagadnienia. Wnioski ujęte w *Procedurach*.

3. Warsztat ekspercki (IX.2015): Warsztat z przedstawicielami stowarzyszenia podczas Walnego Zebrania Członków LGD. Celem warsztatu było zdefiniowanie wstępnych rekomendacji, co do nowych procedur, w oparciu o dotychczasowe doświadczenia z przeprowadzonych dotychczas ocen wniosków przedkładanych do LGD „Kraina Bobra” i „Brama na Bagna”

Grupa docelowa: członkowie LGD „Kraina Bobra” – 75 osób

Analiza wniosków: Zestawienie propozycji zastosowanych kryteriów wyboru operacji bazując na dotychczasowych doświadczeniach w oparciu o nowy okres programowania, celem uwzględnienia ich w dalszym procesie konsultacji zasad wyboru operacji. Wskazano szeregu kryteriów premiujących, w tym zachowanie części kryteriów stosowanych przez LGD dotychczas. Zrezygnowano z kryterium: zgodność operacji ze strategią gminy na terenie, której jest

realizowana operacja z uwagi na interdyscyplinarny charakter gminnych strategii i szeroki ich zakres każda operacja wpisywała się w ww. strategię.

- 4. Dyskusje reprezentantów grup (III-XI.2015):** Odbyło się 5 spotkań gdzie poruszano m.in. propozycje kryteriów do nowej perspektywy oraz dyskutowano, które można zastosować z dotychczas obowiązujących.

Grupa docelowa: 48 kobiet, 13 podmiotów gospodarczych, 14 przedstawicieli organizacji społecznych formalnych i nieformalnych, **24 osoby do 29 r.ż., 30 osób powyżej 50 r.ż.,**

Analiza wniosków: Powtarzające się uwagi poddano analizie. Ujęto m.in. kwestie premiowania projektów realizowanych przez osoby z grup defaworyzowanych oraz kwestie premiowania projektów realizowanych przez ngo's lub w partnerstwie z nimi. Odpowiednie zapisy znalazły się w *Procedurach*.

- 5. Pisemne opiniowanie (IX-XII.2015):** Zebrane materiały rozsyłano do uczestników odbytych już spotkań i na podstawie opinii w postaci informacji zwrotnej: na formularzu uwag. Opinie zbierano drogą elektroniczną, za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, wizyty w punkcie konsultacyjnym.

Grupa docelowa: 3 sektory, mieszkańcy i członkowie LGD, w tym przedstawiciele grup defaworyzowanych – zgodnie z listą mailingową 100 podmiotów

Analiza wniosków: Wnoszono uwagi do kryteriów wyboru operacji dotyczące w głównej mierze wagi kryterium oraz dokładnego wyjaśnienia punktowania ze względu na przejrzystość zasad. Wnioski przedstawione w *Procedurach*.

Etap 4

- 1. Spotkania informacyjno-konsultacyjnych (IX- X.2015):** Przeprowadzenie 16 spotkań dla mieszkańców w gminach Partnerstwa (okres przygotowawczy), których tematem było badanie efektów realizacji LSR do roku 2022

Grupa docelowa: Obecnych na spotkaniach łącznie było 303 uczestników, w tym przedstawiciele grup defaworyzowanych - 60%, bezrobotni 27%

Analiza wniosków: Zebrano propozycje dotyczące oczekiwanych efektów działań planowanych w strategii oraz sposobów ich oceny. Wskazane we wcześniejszych etapach propozycje dotyczące oczekiwanych efektów działań planowanych w strategii oraz sposobów ich oceny, uzupełnione zostały o proponowane sposoby mierzenia/monitorowania/oceny efektów tych działań. Przedyskutowano jakie wskaźniki z listy PROW/RPO mogłyby być miernikiem pożądanych efektów realizacji działań w LGD i w jaki sposób je monitorować i oceniać. Wnioski uwzględnione zostały w *Monitoringu i ewaluacji*

- 2. Warsztat ekspercki (XI.2015):** Warsztat z przedstawicielami stowarzyszenia LGD BnP. Celem warsztatu było przedyskutowanie i zebranie metod monitorowania i oceny (wskaźników realizacji LSR). Jako materiał warsztatowy wykorzystano dostępne dokumenty z przeprowadzonych dotychczas etapów konsultacji oraz dokumentację PROW/RPO, a także badania własne: Raporty ewaluacji ex-post LGD „Kraina Bobra” i LGD „Brama na Bagna”

Grupa docelowa: Komisja Rewizyjna i Rada - 15 osób

Analiza wniosków: Wnioski z warsztatu dotyczyły przede wszystkim nacisku na proces badania postępu realizacji LSR, aby opisać elementy, które będą polegać ewaluacji i monitoringowi. Zauważono również, że należy wyraźnie rozdzielić te dwa zagadnienia. Uwagi obejmowały kwestię bieżącego monitorowania wydatków i realizacji celów. Sugestie ujęte w *Monitoringu i ewaluacji*.

- 3. Warsztaty konsultacyjne GR1 i GR 2 (XI.2015):** Konsultacje w sprawie planu monitoringu i ewaluacji, wybranie i doprecyzowanie listy oczekiwanych i zakładanych sposobów prowadzenia sprawozdawczości, a także rezultatów wdrażania LSR.

Grupa docelowa: przedstawiciele Zarządu LGD, pracownicy biura, członkowie stowarzyszenia reprezentujący trzy sektory oraz 2 ekspertów (ds. działań dla osób zagrożonych wykluczeniem, ds. animacji, kultury) - łącznie 20 osób.

Analiza wniosków: Dokonano analizy danych, rozpatrzono dotychczasowe spostrzeżenia i uwagi, które wpłynęły z konsultacji, warsztatów i spotkań. Przyjęto założenie o realizacji monitoringu bieżącego oraz dokonywania ewaluacji za każdy zakończony rok kalendarzowy. Do tej ewaluacji należy powołać odpowiedni zespół. Wnioski zostały ujęte w *Monitoringu i ewaluacji*

- 4. Pisemne opiniowanie (XII.2015):** Zebrane materiały rozsyłano do uczestników odbytych już spotkań w celu pozyskania informacji zwrotnej: na formularzu uwag. Opinie zbierano drogą elektroniczną, za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, wizyty w punkcie konsultacyjnym.

Grupa docelowa: Mieszkańcy obszaru, w tym przedstawiciele grup defaworyzowanych – zgodnie z listą mailingową ok. 100 podmiotów

Analiza wniosków: Wnioski zebrane z konsultacji przekazano do GR2 celem analizy ich przydatności do uwzględnienia w zapisach LSR.

Etap 5

- 1. Spotkania informacyjno-konsultacyjnych (IX- X.2015):** Przeprowadzenie 16 spotkań dla mieszkańców w gminach Partnerstwa (okres przygotowawczy) w zakresie sposobów komunikacji w ramach LSR

Grupa docelowa: przedstawiciele grup defaworyzowanych z populacji 303 osób - 60%, bezrobotni 27 %.

Analiza wniosków: Zidentyfikowano potencjalne grupy docelowe będące odbiorcami planowanych w LSR przedsięwzięć i zaproponowano formy komunikacji, które celem skutecznej realizacji LSR, powinny być uwzględnione w planie komunikacji. Zebrane wnioski zostały przekazane do konsultacji do GR2 i uwzględnione w *Planie komunikacji*.

- 2. Grupa focusowa złożona z przedstawicieli otoczenia grup defaworyzowanych na terenie LGD, połączone z wymianą doświadczeń (X.2015):** Na spotkaniu z przedstawicielami gminnych OPS i innych podmiotów opierających swoją działalność na pomocy osobom wykluczonym, zostały skonsultowane założenia do LSR, w zakresie komunikowania się z grupami defaworyzowanymi.

Grupa docelowa: Przedstawiciele Zarządu, Rady, przedstawiciele OPS i NGO, tj. Stowarzyszenie Człowiek nie Wiek, RuRoRe, - 26 osób

Analiza wniosków: Wykorzystując szeroką wiedzę przedstawicieli grup defaworyzowanych, dla których będzie kierowana pomoc z LSR, zidentyfikowano jakie metody komunikacji należy przyjąć w stosunku do grup docelowych zamieszkujących LGD, tak aby w jak najszerszym zakresie stały się adresatami i beneficjentami działań w ramach LGD. Z uzyskanych danych wyciągnięto wnioski, które uwzględniono w konsultowanym *Planie Komunikacji*.

- 3. Dyskusje reprezentantów grup (III-XI.2015):** Odbyło się 5 spotkań gdzie poruszano m.in. sposoby komunikacji z grupami defaworyzowanymi.

Grupa docelowa: 48 kobiet, 13 podmiotów gospodarczych, 14 przedstawicieli organizacji społecznych formalnych i nieformalnych, 24 osoby do 29 r.ż., 30 osób powyżej 50 r.ż.,

Analiza wniosków: Wnioski zestawiono i ujęto w *Planie komunikacji*.

- 4. Warsztat ekspercki GR2 (XI.2015):** Dotyczył opracowania działań ujętych w procesie komunikacji ze społecznością w oparciu o wnioski z ewaluacji z poprzednich lat.

Grupa docelowa: GR2 - 6 osób

Analiza wniosków: Materiały wypracowane przez GR2 były podstawą zapisów *Planu komunikacji*.

- 5. Pisemne opiniowanie (XII.2015):** Zebrane materiały rozsyłano do uczestników odbytych już spotkań w celu pozyskania informacji zwrotnej: na formularzu uwag. Opinie zbierano drogą elektroniczną, za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, wizyty w punkcie konsultacyjnym.

Grupa docelowa: 3 sektory - mieszkańcy i członkowie LGD, w tym z grup defaworyzowanych – zgodnie z listą mailingową ok. 100 podmiotów)

Analiza wniosków: Wnioski po analizie przydatności zostały ujęte w *Planie komunikacyjnym*

Podsumowanie:

Oprócz ww. narzędzi partycypacyjnych zastosowanych przez Stowarzyszenie na bieżąco wszelkie informacje umieszczane były na stronie internetowej www.krainabobra.eu. Projekty zapisów do poszczególnych rozdziałów umieszczane były na stronie wraz z *Kartą uwag*. Dodatkowo projekt całej Strategii został również umieszczony na stronie internetowej.

2.3. Profil uczestników procesu partycypacji

Uczestnicy spotkań przedkonsultacyjnych i spotkań publicznych

Uczestnikami spotkań byli przede wszystkim mieszkańcy w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym. Osoby uczestniczące w konsultacjach to przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym. Ważna również jest w tym miejscu reprezentacja osób z wykształceniem ponadgimnazjalnym. W spotkaniach wzięli udział przede wszystkim przedstawiciele sektora publicznego i społecznego (przedstawiciele NGO i mieszkańców). W najmniejszym stopniu przedstawiciele sektora prywatnego. **Sektor publiczny** reprezentowany był przez przedstawicieli gmin i podległych im jednostek organizacyjnych (GOK, GOPS, OPS, Szkoły, PUP), sektor społeczny - mieszkańcy oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych działającej na terenie LGD. **Sektor społeczny** reprezentowali m.in. przedstawiciele takich NGO jak: Towarzystwo Przyjaciół Brańska, dwa Stowarzyszenia „Uniwersytet Trzeciego Wieku”, Stowarzyszenie na rzecz rozwoju wsi Pobikry, Stowarzyszenie „Zameczek”, Stowarzyszenie „Tutor”, Klub seniora „Chwilowo Młodzi”, Stowarzyszenie Kultury Fizycznej, Stowarzyszenie „Cykliści”, Stowarzyszenie na rzecz osób potrzebujących pomocy „Bliżej Ciebie”, OSP, Koła Gospodyń Wiejskich, Klub sportowy „SPARTA”, LGD „Brama na Bagna”, Stowarzyszenie na rzecz Ekorozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Stowarzyszenie „RuRoRe”, Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Rozwoju i Edukacji Osób niepełnosprawnych „Naprzeciw”, Stowarzyszenie Mieszkańców Miejscowości Szepietowo Wawrzyńce „Pod Dębem”, Stowarzyszenie „Przyjazna Jabłoń”, Stowarzyszenie „Szansa”, Fundacja „Szansa dla Ciebie” Polski Związek Niewidomych, Stowarzyszenie na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych, Stowarzyszenie „Zambrowskie Produkty Lokalne”, Stowarzyszenie NEXxteem, INTEGRA, Stowarzyszenie „Naprzeciw”, Caritas Zambrów. **Sektor prywatny** to przedsiębiorcy zidentyfikowani jako samozatrudnieni oraz prowadzący mikro albo małe przedsiębiorstwa. W tym przedziale przynależność wykazali również rolnicy, prowadzący czynne gospodarstwa rolne.

Przekrojowo w ramach sektorowości uczestnikami spotkań konsultacyjnych, wywiadów, warsztatów były osoby z **grupy defaworyzowanej**. Zastosowane metody partycypacyjne na etapie tworzenia strategii zapewniły identyfikację problemów tej grupy, w związku z czym strategia kieruje działania na rzecz poprawy zatrudnienia i poprawy miejsc pracy, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu i usług społecznych tworzonych w interesie ogólnym, rewitalizację fizyczną, gospodarczą, społeczną ubogich społeczności na rzecz obszarów wiejskich i miejskich.

2.4. Proces aktualizacji Strategii w związku z ubieganiem się o dodatkowe środki w 2019 roku

Samorząd Województwa dokonał oceny spełniania przez Lokalne Grupy Działania woj. podlaskiego warunków określonych w § 8 ust. 1 i 3 *umowy o warunkach i sposobie realizacji rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność*. Stowarzyszenie zyskało możliwość ubiegania się o dodatkowe środki na wsparcie realizacji LSR w następującej wysokości:

- 1 100 000,00 zł – w ramach środków EFRROW
- 5 836 776,00 zł – w ramach środków EFRR

Ogólne warunki skorzystania z dodatkowych środków przedstawiają się następująco:

W przypadku środków z PROW 2014-2020 zwiększenie środków może dotyczyć wyłącznie rozwoju przedsiębiorczości.

W przypadku środków z RPO zwiększenie środków może dotyczyć wszystkich typów projektów ujętych w działaniu 8.6 zgodnie ze Szczegółowym Opisem Osi Priorytetowych RPOWP 2014-2020.

Celem określenia sposobu rozdysponowania dodatkowych środków w ramach kierunków wdrażania Strategii konieczne było przeprowadzenie procesu konsultacji społecznych.

Zorganizowano 3 spotkania informacyjno-konsultacyjne dla mieszkańców. Ponadto uruchomiono tymczasowy punkt konsultacyjny w Biurze LGD. Poza tym udostępniono na stronie internetowej formularz zgłaszania uwag. Powołano zespół roboczy, którego celem było zebranie zgłoszonych uwag i opracowanie projektu zmian w Strategii.

Ustalenia będące przedmiotem konsultacji z mieszkańcami

W zakresie środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Uczestnicy konsultacji społecznych rekomendowali przeznaczenie całości kwoty na zakładanie działalności gospodarczych, tj. premie w wysokości 50 tys. zł.

Uzasadnienie:

Z uwagi na niewielką łączną pulę środków finansowych i chęć osiągnięcia największej efektywności pomocy należy rozdysponować je wśród jak największej liczby potencjalnych beneficjentów. Przeznaczając środki na premie możliwe będzie wsparcie większej liczby osób – powstaną 22 nowe podmioty gospodarcze. Dopuszczając możliwość

wsparcia rozwoju działalności już prowadzonych w maksymalnej wysokości, określonej przepisami prawa, mogłyby skorzystać łącznie tylko 4 podmioty. Ponadto uczestnicy konsultacji podnosili argument, iż większa liczba wspartych podmiotów w większym stopniu może ożywić gospodarczo nasz region.

Zaproponowano aby 100% środków przeznaczyć na utworzenie 22 miejsc pracy.

Ustalono, iż przeznaczenie środków na dotychczas wspierane przedsięwzięcie nie wymaga aktualizacji lokalnych kryteriów wyboru operacji.

W zakresie środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

Uczestnicy konsultacji społecznych rekomendowali przeznaczenie kwoty na dotychczas wspierane zakresy w ramach funduszu oraz rozszerzenie katalogu działań z zakresu ochrony środowiska poprzez wsparcie montażu lub wymiany oświetlenia ulicznego.

Uzasadnienie:

Uczestnicy konsultacji pozytywnie ocenili dotychczasowe wykorzystanie środków z RPOWP. Ze zgłoszonych uwag wynika jednoznacznie potrzeba dalszego wspierania projektów z zakresu rewitalizacji małej skali, infrastruktury wychowania przedszkolnego, dziedzictwa obszaru oraz odnawialnych źródeł energii. Zgłoszono potrzeby rozszerzenia zakresu wsparcia działań na rzecz ochrony środowiska o energooszczędne oświetlenie uliczne. Wynikają one z faktu, iż mieszkańcy chcą aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu lokalnej polityki ochrony środowiska.

Zaproponowano aby przeznaczyć szacunkowo:

- 49% środków na rewitalizację obszaru około 2 ha, w tym 1 obiektu,
- 20% środków na infrastrukturę wychowania przedszkolnego (1 obiekt infrastruktury i 1 obiekt dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami),
- 26 % środków na montaż instalacji OZE (w gospodarstwach domowych po 20 kolektorów słonecznych i ogniw fotowoltaicznych oraz montaż lub wymiana 50 nowych lub zmodernizowanych punktów oświetlenia ulicznego),
- 5% środków na zachowanie dziedzictwa lokalnego poprzez remont obiektu zabytkowego.

Ustalono, iż przeznaczenie środków na dotychczas wspierane przedsięwzięcia nie wymaga aktualizacji lokalnych kryteriów wyboru operacji.

2.5. Proces aktualizacji Strategii w związku z ubieganiem się o dodatkowe środki w 2020 roku

Samorząd Województwa dokonał oceny spełniania przez Lokalne Grupy Działania woj. podlaskiego warunku osiągnięcia co najmniej 65% wartości zawartych umów o przyznanie pomocy w ramach poddziałania 19.2 w stosunku do limitu wskazanego w umowie ramowej – stan na dzień 31.08.2019 roku Stowarzyszenie zyskało możliwość ubiegania się o dodatkowe środki na wsparcie realizacji LSR w wysokości - 1 110 000,00 zł.

Celem określenia sposobu rozdysponowania dodatkowych środków w ramach wdrażania Strategii przeprowadzono proces konsultacji społecznych.

Zorganizowano 1 spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla mieszkańców. Ponadto uruchomiono tymczasowy punkt konsultacyjny w Biurze LGD. Poza tym udostępniono na stronie internetowej formularz zgłaszania uwag. Powołano zespół roboczy, którego celem było zebranie zgłoszonych uwag i opracowanie projektu zmian w Strategii.

Ustalenia będące przedmiotem konsultacji z mieszkańcami

Uczestnicy konsultacji społecznych rekomendowali przeznaczenie całości kwoty na rozwijanie działalności gospodarczych.

Uzasadnienie:

Z uwagi na fakt, iż dodatkowe środki w 2019 roku przeznaczono wyłącznie na premie zasadnym jest skierowanie wsparcia dla podmiotów już prowadzących działalność gospodarczą. Ten typ wsparcia cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem, a pula środków dotychczas przeznaczana na rozwijanie działalności gospodarczej była zbyt niska w stosunku do potrzeb. Poza wnioskami wynikającymi z konsultacji społecznych wzięto pod uwagę potrzeby wnioskodawców opierając się na doświadczeniach poprzednich konkursów, gdzie wiele ciekawych pomysłów nie mogło zostać zrealizowanych, ponieważ środki będące w dyspozycji LGD pozwalały na dotowanie bardzo wąskiego grona przedsiębiorców. Rozwój firmy z zachowaniem konieczności stworzenia minimum 1 stałego miejsca pracy jest przedsięwzięciem kapitałochłonnym i wiele firm decydując się na to zobowiązanie aplikowało o maksymalne kwoty dofinansowania dostępne w danym konkursie. Wiele osób nadal zgłasza LGD potrzeby wsparcia już istniejących przedsiębiorstw funkcjonujących na terenie działania naszego Stowarzyszenia.

Zaproponowano aby 100% środków przeznaczyć na utworzenie 4 miejsc pracy. Ustalono, iż przeznaczenie środków na dotychczas wspierane przedsięwzięcie nie wymaga zmiany Rozdziału 3. *Diagnoza obszaru* oraz lokalnych kryteriów wyboru operacji.

3. Diagnoza obszaru

Diagnozę obszaru objętego Strategią przygotowana w oparciu o dane uzyskane podczas konsultacji społecznych oraz dane ze statystyk ogólniedostępnych.

3. 1. Położenie i gminy tworzące LGD

Pod względem administracyjnym obszar LGD BnP tworzy 16 gmin z trzech powiatów województwa podlaskiego tj.: Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz gm.), Kulesze Kościelne (Kulesze Kość.), Szepietowo, Nowe Piekuty, Czyżew, Ciechanowiec, Klukowo, Rudka, Brańsk, Kołaki Kościelne (Kołaki Kość.), Rutki, Szumowo, Zambrów oraz miasta Brańsk (Brańsk m.), Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz. m.) i Zambrów (Zambrów m.).

Tabela 7. Powierzchnia i typ gmin wchodzących w skład LGD w 2014 r.

Jednostka terytorialna	Typ gminy	Powiat	ogółem w ha	ogółem w km ²	Udział pow. gmin w pow. LGD %	Identyfikator jednostki podziału	
Brańsk m.	miejska	bielski	3243	32	1,54	200302 1	
Brańsk gm.	wiejska		22743	227	10,93	200305 2	
Rudka	wiejska		7029	70	3,37	200307 2	
Wys. Maz. m.	miejska	wysoko mazowiecki	1524	15	0,72	201301 1	
Ciechanowiec	miejsko-wiejska		20118	201	9,68	201302 3	
Czyżew	miejsko-wiejska		13040	130	6,26	201303 3	
Klukowo	wiejska		12385	124	5,97	201304 2	
Kulesze Kość.	wiejska		11532	115	5,54	201306 2	
Nowe Piekuty	wiejska		10970	110	5,30	201307 2	
Szepietowo	miejsko-wiejska		15172	152	7,32	201309 3	
Wys. Maz. gm.	wiejska		16648	167	8,04	201310 2	
Zambrów m.	miejska		zambrowski	1902	19	0,92	201401 1
Kołaki Kość.	wiejska			7365	74	3,57	201402 2
Rutki	wiejska	19999		200	9,64	201403 2	
Szumowo	wiejska	14106		141	6,80	201404 2	
Zambrów gm.	wiejska	29940		299	14,40	201405 2	
RAZEM LGD	-	-	207 716	2 077	100	-	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, (marzec 2015)

Położenie

Obszar objęty LSR położony jest na terenie południowo-zachodniej części województwa podlaskiego. Zaczynając od północnego zachodu są to: Kotlina Biebrzańska i Międzyrzecze Łomżyńskie, Wysoczyzna Wysokomazowiecka, wchodząca w skład Niziny Podlaskiej oraz Wysoczyzna Bielska. Obszar lokalnej grupy działania rozciąga się więc pomiędzy doliną górnej Narwi na północy i na wschodzie a podlaskim przełomem Bugu na południu. Na północ od obszaru LGD rozciąga się Kotlina Biebrzańska, zaś na północny-wschód – Wysoczyzna Białostocka. Poprzez starorzecze Nurca południe mezoregionu graniczy z Wysoczyzną Drohiczką i Równiną Bielską.

LGD BnP graniczy z następującymi lokalnymi grupami działania: LGD N.A.R.E.W., LGD „Puszcza Białowieska”, LGD „Tygiel Doliny Bugu”, Stowarzyszenie „Sąsiedzi” oraz od zachodu LGD „Zielone Sioło (woj. mazowieckie). Obszar LGD obejmuje łącznie 2077 km², co stanowi 10,29% województwa podlaskiego. Największy udział w ogólnej powierzchni obszaru LGD przypada gminie Zambrów (299 km²), natomiast gminą o najmniejszej powierzchni jest miasto Wysokie Mazowieckie, zajmujące obszar 15 km².

3. 2. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Ukształtowanie powierzchni

Obszar LGD cechuje jednostajny, lekko pofałdowany krajobraz, typowy dla terenów nizinnych. Morfologicznie teren jest reprezentowany przez typ rzeźby polodowcowej pochodzącej z okresu zlodowacenia środkowopolskiego. Wysoczyznę Wysokomazowiecką cechują lekko faliste równiny bądź płaskie powierzchnie łagodnie rozcięte formami dolinnymi. Na północno-wschodniej granicy obszaru LGD krajobraz staje się bardziej zróżnicowany, dzięki liczniej występującym niewielkim morenowym wzgórzom.

Zasoby wodne

Północno-wschodnia część obszaru LGD leży w dorzeczu Narwi, a jego północna część przylega do strefy ujścia Biebrzy. Narew tworząca rozległe powierzchnie bagien, błot i torfowisk jest jedynym w Europie i jednym z trzech na świecie przykładem rzeki anastomozującej. Rzeka anastomozująca, zwana także rzeką warkoczową to

specyficzny, wyjątkowo rzadki typ rzeki, która nie żłobi w procesie erozji rzecznej pojedynczego względnie stałego koryta, lecz płynie siecią rozgałęziających się i łączących się koryt.

Środkowa część obszaru LGD to Wysoczyzna Wysokomazowiecka stanowiąca dział wodny Bugu i Narwi. Niedaleko Wysokiego Mazowieckiego swe źródła mają dopływy Narwi (Jabłonka, Ślina, Rokitnica) oraz Bugu (Brok Mały i Duży). Tworzą one lokalną sieć rzeczną, odznaczającą się dosyć dużą gęstością.

Południowy teren lokalnej grupy działania swe walory turystyczne zawdzięcza w głównej mierze znajdującemu się tam przełomowi Bugu i dolinie jego prawobrzeżnego dopływu – Nurca wraz ze starorzeczem. Nurzec początkowo płynie szeroka doliną, a od Ciechanowca zwęża się aż do ujścia do Bugu. Rzeka ta posiada nieregulowane koryto wcinające się 2-3 m w terasę zalewową, w obrębie której znajdują się także starorzecza. Wysoczyznę odwadniają również mniejsze ciekły wodne. Należą do nich Pełchówka, Siennica, Mścichówka i Kukawka.

We wschodniej części obszaru LGD występuje dobrze rozwinięta sieć rzek i strumieni. Główną rzekę stanowi rzeczka Tłoczewka oraz jej lewy dopływ Dzierza, biorące swój początek w rejonie wsi Jabłoń Kościelna i Jabłoń Dąbrowa. Wzniesienie w obrębie wsi Jabłoń Kościelna jest działem wodnym pomiędzy dorzeczem rzek Bug i Narew. Rzeka Ślina zbiera wody do rzeki Narew, a rzeka Tłoczewka odprowadza wody do Bugu.

Naturalne zbiorniki wodne większych rozmiarów na terenie LGD praktycznie nie występują. Często jednak można spotkać oczka śródpolne oraz sztuczne zbiorniki stworzone na użytek mieszkańców.

Gleby

Wysoczyzna Wysokomazowiecka wyróżnia się na tle Niziny Podlaskiej stosunkowo dobrą jakością gleb, skupionych w jej środkowej i południowej części. Gleba głównie złożona jest z glin lekkich, glin zwałowych oraz organicznego humusu, mozaika gleb brunatnych i czarnoziemów kompleksu pszennego dobrego. Tworzy się ona wskutek gęstej sieci dolin rzecznych i obecności piasków dolinowych.

Ponadto południowy fragment obszaru LGD bogaty jest w gleby o korzystnych właściwościach agrotechnicznych. Dużą powierzchnię wykorzystaną pod grunty orne zajmują bardzo dobre gleby 2 kompleksu glebowego. Wschód terenu LGD odznacza się przewagą gleb należących do IV klasy bonitacyjnej. W północnej części obszaru LGD dogodne warunki glebowe stopniowo zanikają na rzecz gleb lekkich i żwirów.

Jakość gleb to jeden z ważnych czynników warunkujących doskonały w skali województwa i kraju rozwój hodowli bydła mlecznego.

Lesistość

Na obszarze LGD powierzchnia gruntów leśnych stanowi 23,05% ogólnej powierzchni. Jest to poniżej średniej wojewódzkiej (30,7%) i kraju (29,4%). W okresie 2006-2013 udział lasów w ogólnej powierzchni obszaru LGD uległ jednak zwiększeniu o 2.189,40 ha, z 21,99 do 23,05%.

Udział lasów w całkowitej powierzchni gruntów w poszczególnych gminach wchodzących w skład obszaru objętego projektem jest zróżnicowany. Największa koncentracja terenów leśnych występuje w gminie Zambrów - 42,5% (za sprawą leżącego w większej części w tej gminie kompleksu leśnego Czerwony Bór) oraz w gminie Rudka - 39%; zaś najmniejsza w gminie Czyżew (7,3%) i Klukowo (9,3%). Generalnie najbardziej lesista jest południowa część obszaru lokalnej grupy działania, najmniej natomiast część środkowa (gminy powiatu wysokomazowieckiego).

Tabela 8. Powierzchnia gruntów leśnych w 2006 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Ogółem		Lesistość w %		Grunty leśne publiczne ogółem		Grunty leśne publiczne Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych		Grunty leśne prywatne	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013
	ha	ha	%	%	ha	ha	ha	ha	ha	ha
PODLASKIE	617583	629018	30,1	30,7	424425	427405	386504	389664	193158	201613
Brańsk m.	914,3	920,72	28,1	28,3	144,3	144,33	143,8	143,83	770,0	776,39
Brańsk gm.	3457,2	3467,67	15,2	15,2	658,2	655,88	651,2	652,59	2799,0	2811,79
Rudka	2817,8	2812,14	39,1	39,0	2129,8	2130,92	2127,8	2128,92	688,0	681,22
Wys. Maz. m.	225,3	250,23	14,8	16,4	19,7	16,32	19,7	16,32	205,6	233,91
Ciechanowiec	5082,7	5173,63	25,1	25,6	1573,9	1575,61	1560,9	1563,14	3508,8	3598,02
Czyżew	959,4	952,68	7,3	7,3	105,1	102,08	94,1	94,08	854,3	850,60
Klukowo	1112,3	1152,82	9,0	9,3	26,9	27,59	22,9	22,88	1085,4	1125,23
Kulesze Kość.	3067,0	3055,29	26,6	26,5	50,5	50,69	50,5	50,69	3016,5	3004,60
Nowe Piekuty	1745,7	1738,83	15,9	15,8	190,6	188,25	189,6	187,23	1555,1	1550,58
Szepietowo	2650,9	2655,09	17,2	17,3	1487,9	1486,95	1480,9	1480,55	1163,0	1168,14
Wys.Maz.gm.	3772,1	3756,93	22,5	22,4	1469,9	1470,65	1469,9	1469,75	2302,2	2286,28
Zambrów m.	15,9	19,34	0,8	1,0	3,9	4,45	3,0	3,25	12,0	14,89
Kołaki Kość.	1888,0	1851,57	25,6	25,1	123,0	122,87	123,0	122,87	1765,0	1728,70

Rutki	3540,8	3613,82	17,7	18,0	812,8	877,09	800,8	862,20	2728,0	2736,73
Szumowo	3358,8	3346,86	23,7	23,6	1099,8	1095,35	1095,8	1091,30	2259,0	2251,51
Zambrów gm.	11074,8	13104,75	36,0	42,5	8282,8	10325,99	8276,1	10321,57	2792,0	2778,76
RAZEM LGD	45683,0	47872,4	21,99	23,05	18179,1	20275,0	18110,0	20211,2	27503,9	27597,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Z uwagi na rolniczy charakter przeważającej części LGD główne skupiska naturalnej roślinności stanowią lasy zagregowane w niewielkie kompleksy, funkcjonujące na terenach nieprzydatnych do uprawy. Najczęściej są to tereny zawilgocone bądź okresowo zalewane (tzw. lasy łągowe). Mało użyteczne miejsca pokryte są lasami wielogatunkowymi o charakterze liściastym (tzw. grądy) lub iglastym.

Obszary chronione

Na terenie LGD występują następujące obszary chronione europejskiej sieci NATURA 2000: *Obszar Specjalny Ochrony Ptaków „Dolina Dolnego Bugu”* oraz *Obszar Specjalny Ochrony Siedlisk „Ostoja Nadbużańska”* (powierzchnia 1108,4 ha w gm. Ciechanowiec); *Obszar Specjalny Ochrony Ptaków „Przełomowa Dolina Narwi”* oraz *Obszar Specjalny Ochrony Ptaków „Bagno Wizna”* (powierzchnia 8010,90 ha w gminie Rutki); *Obszar Specjalny Ochrony Siedlisk „Czerwony Bór”* (zajmujący 7,7 ha w gminie Szumowo i 5052,22 ha w gminie Zambrów) oraz *Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Bugu i Nurca”*. Znajdują się tu siedliska wilgotne i mokre, związane z obniżeniami terenu i doliną rzeki. Ogólna powierzchnia obszarów chronionych NATURA 2000 to 14179,22 ha, co stanowi jedynie 6,3% ogólnej powierzchni lokalnej grupy działania.

Tabela 9. Obszar LGD objęty NATURĄ 2000 w 2014 r.

Jednostka terytorialna	Obszar gminy objętej NATURĄ 2000	
	w ha	w %
Brańsk m.	0	0
Brańsk gm.	0	0
Rudka	0	0
Wys. Maz. m.	0	0
Ciechanowiec	1 108,4	5,5%
Czyżew	0	0
Klukowo	0	0
Kulesze Kość.	0	0
Nowe Piekuty	0	0
Szepietowo	0	0
Wys. Maz. gm.	0	0
Zambrów m.	0	0
Kołaki Kość.	0	0
Rutki	80 10,90	40,06%
Szumowo	7,7	0,05%
Zambrów gm.	5 052,22	16,87%
RAZEM LGD	14 179,22	6,30%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015 r.)

Na obszarze LGD znajdują się także cztery rezerваты przyrody: *Dębowe Góry i Grabówka* w gminie Zambrów oraz *Bagno Wizna I i Bagno Wizna II* w gminie Rutki. Łącznie na omawianym obszarze znajduje się 51 pomników przyrody, wśród nich: aleja lipowa w Wiśniówku (Wysokie Mazowieckie gm.); skupisko jałowca w Płatkach Dużych (Kołaki Kość.); czy dąb szypułkowy w gminie Kulesze Kościelne, Brańsk, Nowe Piekuty lub zespół przyrodniczo-parkowy w Szepietowie Wawrzyńcach.

Analizowany teren sąsiaduje z *Narwiańskim Parkiem Narodowym*. Na północy znajduje się *Biebrzański Park Narodowy*, *Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi* oraz pięć rezerwatów przyrody. Na południowej granicy terenu LGD znajduje się jeden rezerwat przyrody.

3.3. Uwarunkowania historyczne i kulturowe

Historię obszaru LGD, podobnie jak kulturę, przez wieki kształtowało jego położenie na pograniczu Mazowsza, Prus i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Miał na nią wpływ rozwój handlu na skrzyżowaniu szlaków prowadzących z centralnego Mazowsza i Pobuża na Jaćwież i Sambię oraz w kierunku Grodna na Litwę, ale także walki osadnicze, jak i wielkie najazdy aż do przełomu XIV i XV wieku.

Na przełomie XI i XII wieku w okolicy dzisiejszego miasta Wysokie Mazowieckie pojawili się pierwsi osadnicy z piastowskiego Mazowsza. Byli oni prekursorami osadnictwa na analizowanym obszarze, wznosząc szereg

grodów obronnych. Pomimo licznych sporów politycznych oraz nieustannych sporów o ziemię między Mazowszem, Litwą i południową Rusią, osadnictwo mazowieckie dynamicznie się rozwijało, czego przykładem było tworzenie się wokół grodów pierwszych osad (Wysokie). Tak więc rdzenna ludność Wysoczyzny Mazowieckiej wywodzi się z osadnictwa mazowieckiego, którego apogeum przypadło na koniec XIII wieku. Momentem przełomowym było zwycięstwo Leszka Czarnego nad Jaćwingami, po którym doszło do ułożenia stosunków z Litwą. Skutkiem tego był kolejny napływ ludności z Mazowsza oraz przesunięcie mazowieckiej linii osadniczej na wschód. Dotychczas strategicznie rozmieszczane grody obronne zaczęły tracić swe znaczenie na rzecz osad.

Największym ośrodkiem miejskim obszaru jest Zambrów, którego prawdopodobną lokację sytuuje się na początek XV wieku. Można przypuszczać, posługując się przykładem innych miast regionu oraz za sprawą potwierdzenia praw miejskich z 1538 r., że była to lokacja na prawie miejskim chełmińskim. Zambrów, podobnie jak wiele innych miast leżących na styku obszarów rolnych i leśnych, zawdzięczał swój rozwój pośrednictwu w wymianie produktów leśnych i rolnych. Miasto było stolicą powiatu, należącego do Ziemi Łomżyńskiej, z czym wiązały się nie tylko funkcje administracyjne, ale i uprawnienia sądownicze.

W okolicy dzisiejszego Brańska napływali natomiast osadnicy z prawosławnej Rusi, zakładając osiedla wzdłuż linii Nurca. Tak silny rozwój sieci osadniczej doprowadził do powstania nowych zaścianków, ukształtowując sieć małych miejscowości we współcześnie znany sposób.

Wzrost liczby ludności, jaki nastąpił na przełomie XIV i XV wieku, zainicjował budowę nowych kościołów wraz z parafiami, pełniącymi funkcje duszpasterskie i administracyjne. Osada Wysokie w 1469 roku otrzymała status osady królewskiej, uzyskując w 1492 roku od Kazimierza Jagiellończyka przywilej lokacyjny. Jedenaście lat później, wraz z potwierdzeniem tego przywileju, miasto otrzymało prawo magdeburskie.

W XVI wieku jako najbardziej typowa dla regionu ukształtowała się forma szlacheckiej drobnej własności ziemskiej. Np. powiat zambrowski liczył wówczas 158 wsi, z czego 128 było zamieszkałych przez szlachtę zaściankową, niemal bezkmiącą, a tylko kilkanaście było własnością szlachty folwarcznej albo było zamieszkiwanych przez włóścian królewskich. Wynika z tego, że znaczna część dzisiejszych mieszkańców tego obszaru jest potomkami szlachty zagrodowej.

Historia tego obszaru to także fragment historii Żydów. W pierwszej połowie XVIII wieku nastąpił napływ społeczności żydowskiej, której ludność na początku XX wieku dominowała w małych i średnich miejscowościach, stanowiąc tam od 40 do 90% mieszkańców. Tak liczna reprezentacja dawnych mieszkańców pochodzenia żydowskiego trwale wpisała się w pamięć regionu, funkcjonując do dziś w licznych przekazach i opowiadaniach z okresu Polski międzywojennej i kształtując mentalność współczesnych.

Po wojnach napoleońskich obszar ten stał się terenem granicznym między Cesarstwem Rosji a Cesarstwem Prus. Skutkiem tego jest między innymi budowa twierdzy Osowiec w środkowym biegu Biebrzy oraz szeregu innych umocnień.

Ze zdarzeń historycznych o znaczeniu potencjalnie istotnym dla rozwoju atrakcji turystycznych można wskazać jeszcze ślub Józefa Piłsudskiego z Marią z Koplewskich Juszkiewiczową w Paproci Dużej (Szumowo), w tamtejszym zborze protestanckim. Ślub był połączony z przejściem Józefa Piłsudskiego na luteranizm. Ciekawostką jest także układ osadniczy tej wsi. Została ona założona pod koniec XVIII wieku przez osadników niemieckich i była przez nich zamieszkiwana do 1940 r. Miejscowość zbudowana jest planie koła o średnicy około 300 m, w środku którego znajduje się kościół, z odchodzącymi promieniście drogami do sąsiednich miejscowości.

Swoistym „zabytkiem” lat ostatnich jest dawny PGR Grądy-Woniecko. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku zmeliorowano leżący pomiędzy Rutkami, Wizną a Zawadami kompleks torfowiskowy, liczący ok. 10 000 ha. Powstać w tym miejscu miało wielkie, nowoczesne, wzorcowe gospodarstwo łąkarsko-hodowlane. Był to zarazem pierwszy krok do planowanego całkowitego zmeliorowania doliny Biebrzy. Skutki ekologiczne, gospodarcze i społeczne tego przedsięwzięcia mogą być znakomitym przykładem, jak nie należy prowadzić gospodarki rolnej na obszarach podmokłych. Grądy-Woniecko w latach siedemdziesiątych zaliczały się do najdrożej produkujących Państwowych Gospodarstw Rolnych w kraju. Procesy stepowienia wpłynęły na szybki spadek wydajności użytków zielonych, a posługiwanie się ciężkim sprzętem na podmokłym terenie było wyjątkowo uciążliwe. Dzisiaj w budynkach PGR mieści się Zakład Karny typu półotwartego.

Obszar LGD pod względem kulturowym można scharakteryzować jako graniczny i przejściowy. Leżąc na styku dwóch dzielnic: Mazowsza i Podlasia podlegał oddziaływaniu wpływów politycznych i kulturowych Polski oraz Litwy (wraz z substratem ruskim). Z uwagi na to, iż stanowił on część północno-wschodniej rubieży Mazowsza, narażonej na częste najazdy Jaćwingów i Litwinów, dopiero w późnym średniowieczu doszło tu do ustabilizowania się osadnictwa.

Kultura większości społeczności wiejskich dzisiejszego obszaru Polski podlegała w dwudziestym wieku procesowi homogenizacji i obszar LGD nie stanowi w tym przypadku wyjątku. Niemniej, istnieje kilka cech charakterystycznych kultury obszaru LGD, które o jego tożsamości mogą decydować i które powinny być w tym celu wykorzystywane i wzmacniane.

Pierwsza cecha – to właśnie wspomniana już „graniczność” obszaru, przez co rozumieć należy zarówno położenie na skrzyżowaniu różnych wpływów kulturowych, jak i – częściowo stąd wynikające – położenie na skrzyżowaniu dróg handlowych wiodących z Mazowsza na Litwę oraz do Prus. Na tle wydarzeń XX wieku różnice narodowościowe i wyznaniowe stopniowo się zacierały. Obecnie zdecydowanie największą rzeszę wyznawców

posiada Kościół Katolicki, choć wyznawcy prawosławia i grekokatolicy także dają się wyodrębnić jako bardziej zorganizowane grupy. Przykładami przenikania się kultur polskiej, białoruskiej i ruskiej jest występujące najczęściej w sąsiedztwie rzek tradycyjne budownictwo wiejskie oraz liczne kościoły, cerkwie, synagogi, molenny, kapliczki, krzyże, cmentarze i kirkuty. Wśród zasobów materialnych można wyróżnić także zabytkowe dworki i pałace wraz z przynależnymi do nich parkami, grodziska, kościoły, kapliczki, stare chaty i młyny. Liczną grupą zabytków stanowią także obiekty archeologiczne, świadczące o bogatej historii tego obszaru począwszy od pierwszych wieków naszej ery, a szczególnie we wczesnym średniowieczu.

Tabela 10. Obiekty historyczne objęte ochroną prawną w poszczególnych gminach LGD oraz na obszarze woj. podlaskiego w 2014 r.

Jednostka terytorialna	Obiekty historyczne objęte ochroną prawną	
	Liczba zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru/nazwy	Liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru
Województwo podlaskie	264	2045
Brańsk m.	1 - grodzisko średniowieczne	13
Brańsk gm.	1 - Załuskie Kościelne - cmentarzysko kurhanowe (14 kurhanów)	3
Rudka	0	10
Wys. Maz. m.	0	8
Ciechanowiec	- Antonin - cmentarzysko kurhanowe z III-IV w. - ruiny zamku nad rzeką Nurzec, XVI w. - Łempice Kolonia - kurhan	46
Czyżew	6 - Dmochy Rodzanki - 2 kurhany z III w. - Dmochy Rodzanki - kurhan z III – IV w. - Świątek Strumiany - osada przygodowa z XII-XIII w. - Świątek Strumiany - cmentarzysko z XII-XIII w. - Świątek Strumiany - grodzisko „Okop” z XI-XIII w.	21
Klukowo	0	18
Kulesze Kość.	2 - Wnory Wypychy - cmentarzysko z grobami w obudowach kamiennych zw. „Żale” XII-XIII w. - Wnory Wypychy - grodzisko wczesnośredniowieczne	5
Nowe Piekuty	0	12
Szepietowo	0	6
Wys. Maz. gm.	0	21
Zambrów m.	0	29
Kołaki Kość.	0	3
Rutki	1 - Grądy Woniecko - osada (kult. niemeńska, neolit, wczesna epoka brązu)	2
Szumowo	0	6
Zambrów gm.	5 - Ciecioriki - osada wczesnośredniowieczna, XII-XIII w. - Koziki-Jałbrzyków Stok - osada wielokulturowa - Poryte Jabłoń - grodzisko średniowieczne „Okop” XII-XIII w. - Poryte Jabłoń - osada XII-XIII w. - Śledzie - kurhan	9
RAZEM LGD	19	212

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku, opublikowanych na: www.wosoz.pbip.pl (marzec 2015)

Po analizie danych zauważamy bogate dziedzictwo obszaru, w tym liczne obiekty zabytkowe. **Aby ocalić od zapomnienia dorobek infrastrukturalny pokoleń, należy podejmować działania na rzecz ich renowacji, konserwacji a jednocześnie udostępniania mieszkańcom i odwiedzającym.**

Kolejną cechą wyróżniającą kulturowo obszar LGD jest znaczny udział osadnictwa drobnoszlacheckiego, o czym wspomina już w XIX wieku Zygmunt Gloger. Wiele tutejszych wsi ma charakterystyczne, dwuczłonowe nazwy, związane z podziałami rodzinnymi ziem przynależnych poszczególnym rodom i tworzeniem przysiółków. Do dziś kultywuje się tutaj tradycje i wykazuje dużą dbałość o zachowanie tożsamości kulturowej i narodowej, nawiązującej do szlacheckiej historii tego zakątka Podlasia, gdzie ponad 50% mieszkańców stanowiła drobna szlachta.

Do dziś mieszkańcy LGD kultywują szlacheckie tradycje, także architektoniczne w postaci dworków z unikalnymi w skali kraju gankami. Przykładem aktywnie kultywowanej tradycji szlacheckiej był organizowany w latach 2005-2012 w Ciechanowcu „Zajazd Wysokomazowiecki. Szlachty historia na żywo”. Wydarzenie to było otwartą, plenerową imprezą skierowaną do szerokiego kręgu odbiorców zainteresowanych historią regionu i tradycjami szlacheckimi. W trakcie imprezy odbywały się pokazy walk, tańców, mody, jazdy konnej. Wydarzeniom tym towarzyszyły rozstawiane kramy historyczne oraz liczne konkursy dla publiczności.

Na północnym obszarze LGD skutkiem „graniczności” tych ziem i względnie późnego ustabilizowania się osadnictwa wykształciły się natomiast specyficzne formy gospodarowania. Obszar styku dorzeczy Narwi i Biebrzy stanowił naturalną barierę polityczną i migracyjną, w związku z czym w interesie wszystkich państwowych, które w różnych epokach historycznych graniczyły tu ze sobą - było utrzymywanie go we względnie nieprzekształconym stanie. Warto zwrócić uwagę, że funkcja ta straciła znaczenie dopiero w drugiej połowie XX wieku w wyniku likwidacji Prus Wschodnich. W związku z tym na terenach tych zachowało się wiele archaicznych form adaptacji kultury do środowiska przyrodniczego związanych z eksploatacją terenów podmokłych, przede wszystkim ze zjawiskiem tzw. wchodów sianożętnych, czyli pozyskiwania siana na obszarze Bagien Biebrzańskich i bagien doliny Narwi przez rolników ze strefy rozciągającej się do 30 km od tych rzek.

Charakter krajobrazu Bagien Biebrzańskich i doliny Narwi jest w znacznej mierze efektem wielowiekowej symbiozy człowieka i natury, wiążącej się z tym typem wykorzystywania zasobów naturalnych. Obecnie ma on już po części znaczenie tylko historyczne, ale jego efektem jest bez wątpienia znaczny udział gospodarki mlecznej w rolnictwie obszaru i duży udział użytków zielonych w strukturze gruntów rolnych, a także wciąż utrzymujące się miejscowo pozyskiwanie siana na obszarach podmokłych (i jego wywóz dopiero w okresie zimowym), tradycyjny wypas bydła na łąkach nadrzecznych i grądach, tradycje rybołówstwa oraz tradycyjna wiedza ludowa, związana z przyrodą i gospodarowaniem w bliskiej więzi z naturą.

Należy na koniec zwrócić uwagę na tradycje kulinarne, które po części znalazły już swój wyraz w rejestracji kilku produktów regionalnych. Aktywność w tym zakresie przejawia Stowarzyszenie „Zambrowskie Produkty Lokalne”. Warte wyróżnienia są następujące produkty: „kumpia wieprzowa z komina” (Perła 2006 na targach Polagra-Farm w kategorii produktów zwierzęcych) oraz śliwowica „Mirabelka” wyrabiane przez Andrzeja Modzelewskiego z Woli Zambrowskiej. Możliwy jest dalszy rozwój w tym kierunku w oparciu o miejscowe tradycje, przede wszystkim związane z przetwórstwem mięsa, mleka, pszczelarstwem i potrawami z ryb.

Warto jednak podkreślić, iż mimo bardzo istotnej dominacji silnych gospodarstw rolnych opartych o produkcję mleka na dużą skalę, zainteresowanie kreowaniem i wytwarzaniem tradycyjnych produktów lokalnych (np. sery, wędliny) jest duże.

Tabela 11. Produkty lokalne, tradycyjne, charakterystyczne imprezy

1.Produkty lokalne/ tradycyjne niezarejestrowane	<p>Wyrób miodu i galanterii woskowej, Jarosław Radomski, Ciechanowiec i inni producenci.</p> <p>Wieńce dożynkowe, pająki słomiane, hafty i koronki, itp. (wystawy w Miejskim Ośrodku Kultury w Brańsku)</p> <p><u>Według ankietyzacji mieszkańców najbardziej charakterystyczne dla całego obszaru produkty/ potrawy:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - wyroby wędliniarskie: wędzonki, kiełbasa palcówka, szynka, polędwica podsuszana - podroby: kaszanka, salceson, pasztetowa, solona lub wędzona słonina, smalczyk ze skwarkami - produkty mączne: łyszczaki, parowce/ parzaki, kopytka, drożdżowy pieróg, sodziaki, pampuchy/racuchy, chleb na zakwasie, makowiec, pierogi - potrawy mleczne: chołodziec (chłodnik), zsiadłe mleko z ziemniakami - potrawy ziemniaczane: placki ziemniaczane, babka i kiszka ziemniaczana, pyzy - napoje: podpiwek i nalewki
2.Produkty lokalne - regionalne (KSOW, lista UMWP, laureaci Podlaskiego Święta Chleba, Nasze Kulinarne Dziedzictwo)	<p>Kartacze, „Róża” Anna Kosiarska, Rosochate Kościelne</p> <p>Kartacze, „Gościenny Rzym” Katarzyna Wiśniewska, Mystki Rzym</p> <p>Kiszka ziemniaczana, „Jagoda” Katarzyna Koc, Ciechanowiec</p> <p>Kiszka ziemniaczana, „Herman” Ewelina Gotowicka, Szepietowo</p> <p>Mąka pszenna i żytnia, „Młyn Ciechanowiec” Jachimczuk i Stanisławski, Ciechanowiec</p> <p>Kiełbasa ogniem pieczona, Masarnia „Kolinek”, Wysokie Mazowieckie</p> <p>Kindziuk, PHU Dom Weselny „Kuczyn”, Kuczyn</p> <p>Chleb razowy, „Polna” Anna Dmochowska, Czyżew</p>
3.Produkty	Kumpia wieprzowa „z komina”, Andrzej Modzelewski, Wola Zambrowska; rejestracja:

zarejestrowane na Liście produktów Tradycyjnych MRiRW	2005; Perła 2006 na targach Polagra-Farm w kategorii produktów zwierzęcych Śliwowica (mirabelka), Andrzej Modzelewski, Wola Zambrowska, rejestracja: 2005
4. Imprezy cykliczne, charakterystyczne, specyficzne, sztandarowe – nazwa/gmina	<p>Styczeń Przeгляд kolęd i zespołów kolędniczych, Koncert Noworoczny Młodzieżowej Orkiestry Dętej (Czyżew) Powiatowy przeгляд teatrów wiejskich i obrzędowych (Klukowo) Przeгляд kolęd i pastorałek (Brańsk m.)</p> <p>Luty Spotkania muzyków weselnych (Brańsk m.) Turniej Szachowy o Puchar Burmistrza (Czyżew) Gala Zambrowskie Żubry (Zambrów m.)</p> <p>Marzec Konkurs Piosenki Przedszkolnej (Czyżew)</p> <p>Kwiecień Jarmark Świętego Wojciecha (Ciechanowiec) Impreza Ekologiczno-Integracyjna „Nasza Ziemia”, Regionalny Konkurs Plastyczno-Ekologiczny (Czyżew) Wiosenne Targi Ogrodnicze (Szepietowo)</p> <p>Maj Powiatowy Przeгляд Zespołów Tanecznych „Wesoły Płaz”, Powiatowy Konkurs Piosenki (Czyżew) Hodyszewskie Dni Gimnazjalisty. Festyn w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja (Nowe Piekuty) Biegi Papieskie (Szumowo)</p> <p>Czerwiec Brańskie dni Kultury (Brańsk m.) Festyn Wianki na Nurcu i Odpust Św. Antoniego (Ciechanowiec) Festyn Święto Rodziny-Piknik nad Zalewem (Czyżew) Wystawa Zwierząt Hodowlanych i Dni z Doradztwem Rolniczym (Szepietowo) Dni Zambrowa (Zambrów m.) Międzynarodowa Parada Młodzieżowych Orkiestr Dętych (Zambrów m.) Kolarskie Mistrzostwa Gminy Szumowo (Szumowo) Dzień Łabędzia, Bajkowy Dzień Dziecka (Wysokie Mazowieckie m.) Konkurs na najładniejszą posesję w Gminie (Zambrów gm.)</p> <p>Lipiec Podlaskie Zawody w Powożeniu Zaprzęgów Konnych (Ciechanowiec) Dni Czyżewa (Czyżew) Międzynarodowy Festiwal Folkloru „Podlaskie Spotkania” (Brańsk m.) Dni Rutek (Rutki) Światowy dzień Mleka - Ogólnopolskie Święto Mleka (Wysokie Mazowieckie m.) Dożynki Gminne zgodnie z harmonogramem poszczególnych gmin</p> <p>Sierpień Festyn rekreacyjny „Tłoka” (Rudka) Podlaskie Święto Chleba (Ciechanowiec) Międzynarodowy Festiwal Folkloru „Podlaskie spotkania” (Ciechanowiec, Wysokie Mazowieckie m., Szepietowo, Brańsk) Festyn „Gmina-Straż-Rodzina”, Dni Zambrowa - data ruchoma (Zambrów gm.) Święto OSP (Kołaki Kościelne) Dożynki Gminne zgodnie z harmonogramem poszczególnych gmin</p> <p>Wrzesień Europejskie Dni Dziedzictwa (Czyżew) Podlaski Dzień Kukurydzy (Szepietowo) Dzień Kultury Chrześcijańskiej (Wysokie Mazowieckie m.) Spotkanie z tradycją (Zambrów gm.)</p> <p>Październik Konkurs Wiedzy Historycznej (Czyżew) Jesienne Targi Ogrodnicze (Szepietowo) Jesienne spotkania kabaretowe (Czyżew)</p> <p>Listopad Konkurs plastyczny o tematyce patriotycznej, Regionalne Spotkania Teatralne (Czyżew)</p>

Grudzień

Konkurs Gry na Instrumentach Pasterskich (Ciechanowiec)
Powiatowy konkurs o tematyce bożonarodzeniowej (Czyżew)
Powiatowa biesiada rodzin muzykujących (Szepietowo)

Cały rok

Zawody wędkarskie, rajdy rowerowe,

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD Kraina Bobra i LGD Brama na Bagna (marzec 2015)

Wiele z ww. produktów dostępnych jest stale w miejscach wyrobu lub w sprzedaży detalicznej. Produkty lokalne obszaru LGD BnP są również uatrakcyjnieniem wielu spotkań rodzinnych, elementem naszej kultury (wesela, chrzciny). **W celu identyfikacji nowych produktów i zwiększenia promocji istniejących produktów koniecznym są działania w zakresie współpracy na rzecz promocji tychże produktów**

Spójność obszaru

W przypadku obszaru objętego aktywnością LGD „BnP” mówić można o wysokim stopniu jego spójności. Z jednej strony spójność ta wynika z przynależności gmin do trzech powiatów co wpływa na spójność przestrzenną i administracyjną. Warto zwrócić uwagę, że ma to przełożenie również na wspólną wizję i kierunki rozwoju strategicznego wynikające z strategii rozwoju poszczególnych powiatów.

W przypadku obszaru LGD można mówić również o wysokiej spójności historycznej oraz geograficznej. Gminy wchodzące w skład LGD nie tylko obecnie ale również na przestrzeni wieków należały do tych samych dzielnic, księstw czy państw. Charakterystyczne dla wszystkich gmin jest również położenie na obszarze Niziny Północnopodlaskiej.

Spójność historyczna i geograficzna oraz unikalne materialne dziedzictwo kulturowe stanowią podstawę do tworzenia spójnej i atrakcyjnej oferty obszaru.

3.4. Potencjał demograficzny

Liczba ludności i gęstość zaludnienia

Obszar 16 gmin, stanowiących w perspektywie finansowej 2014-2020 LGD BnP, w 2013 r. zamieszkiwało 106 161 osób. Z tego 83 710 stanowią mieszkańcy gmin poniżej 20 000 mieszkańców, a więc kwalifikujących się do wsparcia z PROW 2014-2020, a 22 175 stanowią mieszkańcy gminy miejskiej Zambrów, kwalifikującej się do wsparcia w ramach RLKS jedynie ze środków EFS i EFRR.

W stosunku do 2006 r. liczba mieszkańców omawianego obszaru zmniejszyła się o 1197 osób. Najwięcej mieszkańców ubyło w: Brańsk gm. (-333); Ciechanowiec (-331); Szepietowo (-273); Zambrów m. (-273) i Rutki (-259). Wzrost liczby ludności odnotowały natomiast gminy: Brańsk m., Wysokie Mazowieckie m., Wysokie Mazowieckie gm., Nowe Piekuty, Szumowo oraz Zambrów gm.

Do największych pod względem ilości mieszkańców należą gminy: Zambrów m., Zambrów gm., Wysokie Mazowieckie m. oraz Ciechanowiec. Natomiast najmniej liczne gminy to Rudka oraz Kołaki Kościelne.

Tabela 12. Ludność wg miejsca zamieszkania i płci w 2006 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	ogółem		mężczyźni		kobiety	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013
PODLASKIE	1196101	1194965	583267	582646	612834	612319
Brańsk m.	3828	3867	1861	1925	1967	1942
Brańsk gm.	6445	6112	3280	3167	3165	2945
Rudka	2176	1984	1108	997	1068	987
Wys. Maz. m.	9263	9503	4436	4578	4827	4925
Ciechanowiec	9394	9063	4706	4605	4688	4458
Czyżew	6630	6550	3340	3307	3290	3243
Klukowo	4657	4557	2390	2365	2267	2192
Kulesze Kość.	3381	3219	1716	1638	1665	1581
Nowe Piekuty	3986	4090	2034	2063	1952	2027
Szepietowo	7486	7213	3761	3657	3725	3556
Wys. Maz. gm.	5241	5377	2676	2738	2565	2639
Zambrów m.	22724	22451	10943	10810	11781	11641
Kołaki Kość.	2429	2414	1250	1221	1179	1193
Rutki	6060	5801	3111	2969	2949	2832
Szumowo	4885	4978	2467	2546	2418	2432
Zambrów gm.	8773	8982	4465	4554	4308	4428
RAZEM LGD	107358	106161	53544	53140	53814	53021

W okresie 2006-2013 zmieniły się natomiast proporcje między liczbą kobiet i mężczyzn. W roku 2006 liczba kobiet nieznacznie przekraczała liczbę mężczyzn, jednak w liczbie mniejszej niż średnia wojewódzka i krajowa. W roku 2013 proporcje te uległy odwróceniu. W przeciwieństwie do obszaru województwa i kraju, gdzie przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami wzrasta, na obszarze LGD BnP w roku 2013 odnotowano nieznaczną przewagę liczby mężczyzn nad kobietami. Jest to zjawisko charakterystyczne dla obszarów rolniczych, które odnotowują m.in. większą migrację kobiet niż mężczyzn do większych ośrodków miejskich. Widać to także w strukturze poszczególnych gmin obszaru. Np. typowo rolnicze gminy: Szepietowo, Wysokie Mazowieckie gm., Ciechanowiec, czy Klukowo mają znaczną przewagę mężczyzn, w przeciwieństwie do gmin miejskich, takich jak Brańsk m., Wysokie Mazowieckie m., czy Zambrów m., gdzie liczba kobiet jest zdecydowanie przeważająca.

Tabela 13. Porównanie liczby ludności i zagęszczenia na terenie LGD i sąsiednich powiatów w 2013 r.

Jednostka terytorialna	Powierzchnia w km ²	Ludność			Ludność na km ²
		ogółem	mężczyźni	kobiety	
Teren LGD	2076	106161	53140	53021	51
Powiat ostrowski	1218	74683	37045	37638	61
Powiat białostocki	2975	144978	71401	73577	49
Powiat bielski	1385	57599	28448	29151	42
Powiat łomżyński	1355	51860	26142	25718	38
Powiat siemiatycki	1459	46938	23093	23845	32
Powiat wysokomazowiecki	1289	58793	29639	29154	46
Powiat zambrowski	733	44626	22100	22526	61

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Gęstość zaludnienia na obszarze LGD kształtuje się na poziomie 51 osób/km² i jest nieco niższa od średniej województwa podlaskiego, która wynosi 59 osób/km². Zdecydowanie największe zagęszczenie ludności występuje w gminach miejskich: Zambrów m., Wysokie Mazowieckie m. i Brańsk m.. Natomiast wszystkie pozostałe gminy odnotowują gęstość zaludnienia znacznie poniżej średniej województwa podlaskiego. Najmniejsza liczba ludności na km² występuje w gminie Rudka oraz Brańsk gm. (odpowiednio 28 i 27 osób na km²).

Tabela 14. Ludność na 1 km² w 2016 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Ludność na 1 km ² (w osobach)	
	2006	2013
PODLASKIE	59	59
Brańsk m.	118	119
Brańsk gm.	28	27
Rudka	31	28
Wys. Maz. m.	608	624
Ciechanowiec	47	45
Czyżew	51	50
Klukowo	38	37
Kulesze Kość.	29	28
Nowe Piekuty	36	37
Szepietowo	49	48
Wys. Maz. gm.	31	32
Zambrów m.	1195	1180
Kołaki Kość.	33	33
Rutki	30	29
Szumowo	35	35
Zambrów gm.	29	30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Przyrost naturalny i migracje

Tabela 15. Ruch naturalny ludności na obszarze LGD w 2006 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Małżeństwa		Urodzenia żywe		Zgony ogółem		Przyrost naturalny	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013
PODLASKIE	6869	5665	11045	10619	11879	12152	-834	-1533
Brańsk m.	20	24	32	34	31	42	1	-8

Brańsk gm.	41	34	74	58	103	85	-29	-27
Rudka	8	15	14	14	36	19	-22	-5
Wys. Maz. m.	61	52	93	95	74	69	19	26
Ciechanowiec	47	40	78	78	124	138	-46	-60
Czyżew	42	36	63	60	80	64	-17	-4
Klukowo	26	28	55	39	70	64	-15	-25
Kulesze Kość.	28	16	38	34	37	45	1	-11
Nowe Piekuty	31	31	40	30	68	45	-28	-15
Szepietowo	42	31	68	60	88	80	-20	-20
Wys. Maz. gm.	40	35	66	62	76	66	-10	-4
Zambrów m.	124	111	194	187	162	180	32	7
Kołaki Kość.	14	14	19	26	31	21	-12	5
Rutki	39	31	73	48	81	71	-8	-23
Szumowo	40	32	47	51	56	56	-9	-5
Zambrów gm.	54	39	134	86	97	86	37	0
RAZEM LGD	657	569	1088	962	1214	1131	-126	-169

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Na obszarze LGD, podobnie jak w całym województwie podlaskim, przyrost naturalny w okresie 2006-2013 był ujemny. Niepokojący jest fakt, że saldo zgonów i urodzeń uległo znacznemu zwiększeniu (z -126 na -169). Dodatni przyrost naturalny w roku 2013 wystąpił tylko w: Wysokie Mazowieckie m., Zambrów m. oraz w Kołakach Kościelnych. Dodatkowo saldo w obu miastach: spowodowane jest osiedlaniem się tu ludzi młodych, pochodzących często z okolicznych terenów wiejskich. Natomiast dodatni przyrost naturalny w gminie Kołaki Kościelne jest prawdopodobnie incydentalny, gdyż w roku 2006 saldo wyniosło -12.

Tabela 16. Migracje wewnętrzne na obszarze LGD z podziałem na płeć w 2009 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Zameldowania ogółem						Wymeldowania ogółem						Saldo migracji	
	ogółem		mężczyźni		kobiety		ogółem		mężczyźni		kobiety		ogółem	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Brańsk m.	59	34	19	14	40	20	54	49	19	21	35	28	5	-15
Brańsk gm.	47	58	16	22	31	36	72	97	28	38	44	59	-25	-39
Rudka	8	15	2	5	6	10	12	30	4	12	8	18	-4	-15
Wys. Maz. m.	122	92	48	46	74	46	140	117	64	63	76	54	-18	-25
Ciechanowiec	70	63	32	31	38	32	95	98	38	46	57	52	-25	-35
Czyżew	37	63	17	28	20	35	94	68	42	25	52	43	-57	-5
Klukowo	20	34	6	15	14	19	60	38	23	14	37	24	-40	-4
Kulesze Kość.	21	25	8	11	13	14	55	39	17	16	38	23	-34	-14
Nowe Piekuty	40	24	10	8	30	16	38	46	17	23	21	23	2	-22
Szepietowo	58	44	21	18	37	26	111	93	33	38	78	55	-53	-49
Wys. Maz. gm.	67	57	28	23	39	34	66	58	31	21	35	37	1	-1
Zambrów m.	194	161	81	78	113	83	387	369	160	162	227	207	-193	-208
Kołaki Kość.	16	13	4	6	12	7	25	33	2	16	23	17	-9	-20
Rutki	35	36	17	12	18	24	60	69	24	28	36	41	-25	-33
Szumowo	49	52	16	28	33	24	45	50	15	19	30	31	4	2
Zambrów gm.	145	121	66	56	79	65	133	123	47	52	86	71	12	-2
RAZEM LGD	988	892	391	401	597	491	1447	1377	564	594	883	783	-459	-485

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Kolejnym negatywnym zjawiskiem demograficznym jest ujemne saldo migracji wewnętrznej, które w roku 2009 wyniosło -459 osób, a w roku 2013 -485 osób. Statystyki w tym względzie nie poprawiają także miasta Wysokie Mazowieckie m. i Zambrów m., które także odnotowują ujemne saldo migracji. Zarówno w emigracji, jak i imigracji wewnętrznej wystąpiła przewaga kobiet nad mężczyznami. Sytuacja ta nie uległa zmianie między rokiem 2009 i 2013.

Tabela 17. Prognoza liczby ludności z 2012 r. w Polsce, woj. podlaskim i 3 powiatach obszaru LGD

Jednostka terytorialna	prognoza na 2015	prognoza na 2020	prognoza na 2025
	osoba	osoba	osoba
POLSKA	38 016 143	37 829 790	37 438 153
PODLASKIE	1 169 012	1 153 571	1 133 391

Powiat bielski	55 509	53 204	50 849
Powiat wysokomazowiecki	57 130	55 675	53 997
Powiat zambrowski	43 459	42 649	41 608

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Według prognozy z 2012 r., liczba ludności zarówno w Polsce, jak i województwie podlaskim, w kolejnych latach będzie maleć. Tendencję tę prognozuje się także dla wszystkich trzech powiatów obszaru LGD.

Struktura wiekowa ludności

Do analizy struktury ludności wg wieku przyjęto następujące założenia: Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek: 18-64 lata, dla kobiet: 18-59 lat. Przez ludność w wieku nieprodukcyjnym rozumie się ludność w wieku przedprodukcyjnym, tj. do 17 lat oraz w wieku poprodukcyjnym, tj. mężczyźni - 65 lat i więcej, kobiety - 60 lat i więcej.

Na obszarze LGD BnP najwięcej jest osób w wieku produkcyjnym – 65 991, czyli około 62,16%, w wieku przedprodukcyjnym – 20 315, czyli 19,14%, zaś w wieku poprodukcyjnym jest 19 855 osób, czyli 18,70%. Porównując dane procentowe z obszaru LGD z sytuacją ogólnopolską widoczna jest niekorzystna różnica w liczbie osób w wieku produkcyjnym (w Polsce jest to 66,6%). Ludność w wieku poprodukcyjnym jest na podobnym poziomie (w Polsce jest to 18,4%). Odnotowujemy natomiast różnicę w % osób w wieku przedprodukcyjnym (w Polsce jest to 15%). Stosunkowo wysoki wskaźnik liczby osób w wieku przedprodukcyjnym to potencjał tego obszaru, natomiast jego wykorzystanie będzie zależało od stworzenia nowych miejsc pracy lub warunków i korzystnego otoczenia do rozwijania przedsiębiorczości. W innej sytuacji będzie to potencjał niewykorzystany, a młodzi ludzie wyjadą z regionu w poszukiwaniu pracy. **Wyższy odsetek ludzi młodych uzasadnia skierowanie do tej grupy wiekowej większej ilości działań, związanych zarówno z zapewnieniem im możliwości atrakcyjnego zatrudnienia, jak i poprawy warunków życia.**

Tabela 18. Ludność w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej)

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku przedprodukcyjnym							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	250616	242326	235100	228714	229068	223301	218452	214010
Brańsk m.	864	807	778	722	756	736	711	697
Brańsk gm.	1453	1399	1345	1301	1286	1248	1192	1107
Rudka	499	487	466	442	436	410	406	387
Wys. Maz. m.	2071	1991	1948	1908	1883	1851	1812	1809
Ciechanowiec	2025	1918	1820	1787	1752	1644	1600	1569
Czyżew	1531	1538	1451	1380	1385	1372	1359	1330
Klukowo	1047	1021	984	963	966	921	890	871
Kulesze Kość.	766	751	735	691	689	670	651	634
Nowe Piekuty	904	909	883	862	905	885	852	818
Szepietowo	1674	1651	1630	1583	1574	1526	1462	1391
Wys. Maz. gm.	1314	1284	1258	1229	1161	1130	1134	1104
Zambrów m.	4987	4762	4543	4383	4387	4225	4112	4024
Kołaki Kość.	536	511	503	488	485	483	473	463
Rutki	1421	1383	1323	1285	1288	1244	1182	1133
Szumowo	1102	1068	1030	1009	1082	1058	1055	1043
Zambrów gm.	2133	2094	2080	2063	1999	1970	1972	1935
RAZEM LGD	24327	23574	22777	22096	22034	21373	20863	20315

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Analiza liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym w latach 2006-2013 pokazuje stałą tendencję zniżkową, co jest niestety zgodne z tendencją krajową i wojewódzką. Liczba mieszkańców do lat 17 spadła w tym okresie o 4 012 osób. Stosunkowo najmniejszy spadek odnotowały: Zambrów m. i Wysokie Mazowieckie m., co można wiązać z osiedlaniem się tu ludzi młodych, zakładających rodziny, przybywających z przyległych obszarów wiejskich.

Tabela 19. Ludność w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku produkcyjnym							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	744653	747751	751379	754096	764843	764749	763271	759614
Brańsk m.	2286	2334	2359	2371	2472	2464	2477	2474
Brańsk gm.	3411	3396	3399	3423	3510	3528	3526	3543
Rudka	1239	1245	1223	1200	1178	1182	1171	1156

Wys. Maz. m.	5995	6059	6077	6119	6280	6263	6216	6186
Ciechanowiec	5693	5766	5802	5814	5775	5773	5746	5720
Czyżew	3905	3922	3998	3980	4062	4061	4029	3990
Klukowo	2604	2596	2581	2556	2652	2660	2647	2666
Kulesze Kość.	1943	1952	1971	1978	1974	1971	1956	1949
Nowe Piekuty	2290	2330	2367	2359	2387	2407	2429	2437
Szepietowo	4357	4367	4390	4342	4370	4411	4416	4388
Wys. Maz. gm.	2882	2900	2948	2978	3184	3204	3235	3238
Zambrów m.	14643	14652	14662	14566	14948	14879	14762	14566
Kołaki Kość.	1421	1426	1428	1442	1486	1506	1502	1491
Rutki	3588	3623	3657	3665	3692	3681	3684	3669
Szumowo	2914	2909	2926	2962	3020	3056	3043	3058
Zambrów gm.	5039	5090	5127	5198	5358	5417	5449	5460
RAZEM LGD	64210	64567	64915	64953	66348	66463	66288	65991

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Analiza liczby ludności w wieku produkcyjnym w latach 2006-2013 podobnie jak w całym województwie i kraju charakteryzuje się niewielkim wzrostem (tylko w roku 2012 odnotowano spadek). W roku 2013 liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym była o 1781 osób wyższa niż w roku 2006. Natomiast dwie gminy obszaru Ciechanowiec i Rudka odnotowały spadek liczby ludności w tym przedziale wiekowym.

Tabela 20. Ludność w wieku poprodukcyjnym

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku poprodukcyjnym							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	200832	202583	204991	206921	209537	212932	216967	221341
Brańsk m.	678	681	694	688	675	685	688	696
Brańsk gm.	1581	1575	1562	1532	1530	1508	1478	1462
Rudka	438	438	446	440	438	434	430	441
Wys. Maz. m.	1197	1219	1253	1276	1345	1402	1442	1508
Ciechanowiec	1676	1681	1701	1706	1772	1778	1776	1774
Czyżew	1194	1206	1190	1186	1160	1167	1202	1230
Klukowo	1006	1022	1044	1028	1016	1014	1029	1020
Kulesze Kość.	672	669	659	653	644	642	648	636
Nowe Piekuty	792	801	821	819	826	827	828	835
Szepietowo	1455	1450	1447	1424	1442	1435	1425	1434
Wys. Maz. gm.	1045	1031	1031	1009	1033	1026	1036	1035
Zambrów m.	3094	3184	3309	3404	3537	3649	3769	3861
Kołaki Kość.	472	466	467	459	456	447	454	460
Rutki	1051	1038	1010	1013	1012	1021	1009	999
Szumowo	869	877	875	871	878	887	884	877
Zambrów gm.	1601	1598	1600	1577	1563	1573	1567	1587
RAZEM LGD	18821	18936	19109	19085	19327	19495	19665	19855

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Natomiast liczba ludności w wieku poprodukcyjnym podobnie jak w skali województwa i kraju wykazuje tendencję wzrostową, co domyka nam obraz starzejącego się społeczeństwa. W latach 2006-2013 na obszarze LGD odnotowano wzrost o 1034 osoby w tym przedziale wiekowym. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że wzrost ten proporcjonalnie do skali kraju i województwa jest niższy. Co więcej aż w siedmiu gminach obszaru LGD odnotowano nie wzrost, a spadek liczby ludności w tym przedziale wiekowym. Są to gminy: Kulesze Kościelne, Szepietowo, Kołaki Kościelne, Rutki oraz Zambrów, Wysokie Mazowieckie i Brańsk, a więc gminy rolnicze z prężnie rozwijającym się rolnictwem, opartym w dużej mierze o hodowlę krów i produkcję mleka.

Tabela 21. Ludność w wieku nieprodukcyjnym (tj. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	60,6	59,5	58,6	57,8	57,3	57,0	57,0	57,3
Brańsk m.	67,5	63,8	62,4	59,5	57,9	57,7	56,5	56,3
Brańsk gm.	88,9	87,6	85,5	82,8	80,2	78,1	75,7	72,5

Rudka	75,6	74,3	74,6	73,5	74,2	71,4	71,4	71,6
Wys. Maz. m.	54,5	53,0	52,7	52,0	51,4	51,9	52,3	53,6
Ciechanowiec	65,0	62,4	60,7	60,1	61,0	59,3	58,8	58,4
Czyżew	69,8	70,0	66,1	64,5	62,7	62,5	63,6	64,2
Klukowo	78,8	78,7	78,6	77,9	74,7	72,7	72,5	70,9
Kulesze Kość.	74,0	72,7	70,7	67,9	67,5	66,6	66,4	65,2
Nowe Piekuty	74,1	73,4	72,0	71,3	72,5	71,1	69,2	67,8
Szepietowo	71,8	71,0	70,1	69,3	69,0	67,1	65,4	64,4
Wys. Maz. gm.	81,9	79,8	77,6	75,2	68,9	67,3	67,1	66,1
Zambrów m.	55,2	54,2	53,6	53,5	53,0	52,9	53,4	54,1
Kołaki Kość.	70,9	68,5	67,9	65,7	63,3	61,8	61,7	61,9
Rutki	68,9	66,8	63,8	62,7	62,3	61,5	59,5	58,1
Szumowo	67,6	66,9	65,1	63,5	64,9	63,6	63,7	62,8
Zambrów gm.	74,1	72,5	71,8	70,0	66,5	65,4	64,9	64,5
RAZEM LGD	67,2	65,8	64,5	63,4	62,3	61,5	61,1	60,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Generalnie liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym (tj. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym wyniosła na obszarze LGD - 60,9 i jest wyższa od średniej wojewódzkiej, która wynosi – 57,3. Jednak wcześniejsza analiza pokazuje, że w stosunku do kraju i województwa korzystniejsze są na tym obszarze relacje między liczbą ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym.

3. 5. Rolnictwo

Tabela 22. Użytkowanie gruntów w 2010 r.

Jednostka terytorialna	gospodarstwa rolne ogółem w ha												
	powierzchnia												
	grunty ogółem	użytki rolne ogółem	użytki rolne w dobrej kulturze	pod zasiewami	grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi	uprawy trwałe	sady ogółem	ogrody przydomowe	łąki trwałe	pastwiska trwałe	pozostałe użytki rolne	las i grunty leśne	pozostałe grunty
PODLASKI	1 280	1 066	1 035	603	18	5 874,93	5 241,43	2 074,28	295 375,40	110	31	152	60 868,44
E	095,34	271,08	097,39	320,85	246,37					205,57	173,70	955,81	
Brańsk m.	2 365,25	1 746,39	1 724,66	1 074,05	48,12	0,00	0,00	1,83	528,59	71,12	21,73	529,92	88,95
Brańsk gm.	20	17	16	9 975,08	91,34	6,33	4,47	23,03	5 221,69	1	158,96	2 354,00	559,34
	057,95	144,61	985,65						668,18				
Rudka	3 195,38	2 612,07	2 564,23	1 263,19	22,74	0,00	0,00	3,41	812,33	461,04	47,84	459,40	123,91
Wys. Maz. m.	917,17	696,65	672,31	422,61	7,73	18,28	18,28	3,76	215,76	4,17	24,34	191,11	29,41
Ciechanowiec	14	11	11	6 495,73	81,19	33,10	28,79	23,08	4 126,47	684,38	224,47	2 484,48	590,64
	743,54	668,42	443,95										
Czyżew	11	10 820,0	10 739,52	9 413,82	25,40	36,67	30,02	3,86	1 048,18	211,59	80,48	734,15	415,18
	969,33												
Klukowo	11	10	10	6 410,60	48,41	36,70	36,55	10,98	3 127,16	685,56	66,05	997,35	375,99
	758,79	385,45	319,41										
Kulesze Kość.	10	7 819,60	7 808,44	4 261,65	10,24	15,42	15,42	6,09	3 247,82	267,23	11,16	2 267,91	272,46
	359,98												
Nowe Piekuty	10	8 758,60	8 734,17	5 808,19	21,17	6,52	6,52	2,81	2 577,97	317,51	24,43	1 253,81	351,39
	363,80												
Szepietowo	12	10	10	8 912,55	21,01	46,54	46,43	13,74	1 670,71	183,34	23,35	965,68	417,61
	254,53	871,24	847,89										
Wys. Maz. gm.	13	11	11 317,7	8 564,1	28,47	28,63	25,37	9,17	2 036,15	651,17	63,65	1 938,71	469,06
	789,19	381,41											
Zambrów m.	1 614,41	1 345,27	1 267,87	827,26	18,81	8,99	8,99	13,89	349,78	49,13	77,41	187,37	81,77

Kołaki Kość.	7 188,84	5 501,36	5 483,96	2 984,57	13,57	1,79	1,79	2,88	2 108,82	372,33	17,41	1 462,69	224,79
Rutki	14 063,15	11 289,12	11 240,05	5 993,97	24,20	7,03	7,01	11,61	4 299,05	904,19	49,07	2 392,27	381,76
Szumowo	10 753,41	9 057,68	9 010,08	6 359,82	36,20	10,57	10,57	6,24	2 357,69	239,56	47,60	1 364,06	331,67
Zambrów gm.	16 686,35	13 800,06	13 637,53	9 357,08	47,70	31,01	28,01	11,62	3 556,72	633,40	162,53	2 219,73	666,56
Razem LGD	162 081,07	134 897,93	133 797,48	88 124,34	546,30	287,58	268,22	148,00	37 284,89	403,90	1 100,48	21 802,64	5 380,49

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Struktura użytkowania powierzchni świadczy o rolniczym charakterze terenu. Użytki rolne w dobrej kulturze rolnej wynoszą 133 797,48 ha, co stanowi 64,4% obszaru LGD. W stosunku do powierzchni największy odsetek użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej posiadają gminy: Klukowo (83,32%), Czyżew (82,36%), Szepietowo (71,4%), Nowe Piekuty (79,6%) oraz gmina wiejska Wysokie Mazowieckie (67%).

W rozbiciu na poszczególne rodzaje gruntów użytków rolnych zwraca uwagę znaczna ilość łąk i pastwisk trwałych (44 688,79 ha). Jednak wg opinii uczestników spotkań konsultacyjnych także znaczna część użytków rolnych pod zasiewami (88 124,34 ha) wykorzystywana jest do produkcji paszy w hodowli bydła mlecznego.

Tabela 23. Pogłowie zwierząt gospodarskich w 2010 r.

Jednostka terytorialna	Liczba gospodarstw					Zwierzęta gospodarskie				
	bydło razem	bydło krowy	trzoda chlewna razem	konie	drób ogółem razem	bydło razem	bydło krowy	trzoda chlewna razem	konie	drób ogółem razem
	-	-	-	-	-	szt.	szt.	szt.	szt.	szt.
PODLASKIE	43 990	39 943	24 020	6 102	31 650	87 627	21 456	23 123	20 115	74 512
Brańsk m.	95	75	50	36	84	834	445	2 301	104	1 502
Brańsk gm.	812	771	353	63	428	18 111	9 327	5 596	204	21 019
Rudka	134	118	92	23	126	2 136	1 164	517	30	2 151
Wys. Maz. m.	29	20	17	15	11	285	111	403	128	185
Ciechanowiec	539	488	217	55	340	11 254	6 365	4 124	174	6 913
Czyżew	483	454	121	22	226	13 996	7 749	5 297	87	5 214
Klukowo	586	558	186	42	357	14 527	8 378	2 457	139	6 828
Kulesze Kość.	415	384	137	11	216	13 778	7 797	2 842	19	4 023
Nowe Piekuty	480	450	87	25	97	13 593	8 111	2 944	107	16 044
Szepietowo	528	495	167	20	235	15 795	9 321	7 260	54	5 544
Wys. Maz. gm.	576	519	259	39	327	15 815	8 615	10 289	150	26 947
Zambrów m.	44	37	29	16	73	431	195	1 422	26	1 709
Kołaki Kość.	292	269	76	16	108	8 578	4 993	3 496	34	2 182
Rutki	533	494	217	44	328	13 898	7 725	5 919	132	8 760
Szumowo	452	412	282	41	280	10 523	5 489	13 661	131	9 598
Zambrów gm.	746	676	406	52	400	18 969	10 218	19 070	111	11 316
RAZEM LGD	6 744	6 220	2 696	520	3 636	172 523	96 003	87 598	1 630	129 935

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Powyższa tabela pokazuje, że dominującą dziedziną hodowli jest na obszarze LGD hodowla bydła (ponad 170 tys. sztuk bydła hodowanych jest w 6 744 gospodarstwach, czyli w ponad 54% ogółu gospodarstw rolnych na tym obszarze). Największy odsetek gospodarstw zajmujących się hodowlą bydła w stosunku do ogólnej liczby gospodarstw występuje w gminach: Kulesze Kościelne (74,9%), Klukowo (68,8%), Rutki (63,6%), czy Kołaki Kościelne (62,3%). Średnio na gospodarstwo rolne zajmujące się hodowlą przypada 25,6 sztuki bydła, co przekracza średnią wojewódzką, która wynosi ok. 20 sztuk na jedno gospodarstwo zajmujące się hodowlą.

W przeważającej mierze są to gospodarstwa hodujące bydło mleczne i produkujące mleko systemem przemysłowym. Głównym odbiorcą mleka są mleczarnie w: Wysokiem Mazowieckiem (SM Mlekovita) i Zambrowie (oddział SM Mlekpól). Według opinii mieszkańców taka koncentracja produkcji jest szansą rozwoju sektora rolno-spożywczego.

Tabela 24. Struktura gospodarstw na obszarze LGD w 2010 r. wg grup obszarowych użytków rolnych

Jednostka terytorialna	gospodarstwa rolne ogółem
------------------------	---------------------------

	ogółem	do 1 ha	1 - 5 ha	5-10 ha	10-15 ha	powyżej 15 ha
PODLASKIE	105 297	18 481	26 477	22 247	15 867	22 225
Brańsk m.	329	54	146	86	27	16
Brańsk gm.	258	26	223	358	259	392
Rudka	318	34	114	85	32	53
Wys. Maz. m.	251	118	83	37	8	5
Ciechanowiec	1 292	220	334	311	203	224
Czyżew	837	78	155	189	157	258
Klukowo	851	35	122	251	184	259
Kulesze Kość.	554	30	70	102	145	207
Nowe Piekuty	759	88	131	183	161	196
Szepietowo	870	66	154	202	181	267
Wys. Maz. gm.	1 032	144	194	250	192	252
Zambrów m.	405	175	149	50	17	14
Kołaki Kość.	466	45	71	123	89	138
Rutki	837	83	163	154	167	270
Szumowo	794	72	139	200	183	200
Zambrów gm.	1 514	208	438	342	239	287
RAZEM LGD	12 367	1 476	2 686	2 923	2 244	3 038

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Według Powszechnego Spisu Rolnego na obszarze LGD w 2010 roku znajdowało się 12 367 gospodarstw. Najwięcej było gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha (24,57%), co jest wynikiem znacznie powyżej średniej krajowej i średniej województwa podlaskiego. Gospodarstwa od 10 do 15 ha to 18,15% ogólnej liczby gospodarstw. Natomiast gospodarstw małych (do 5 ha) było 4 162, co stanowi 34,46% ogólnej liczby gospodarstw. Jest to znacznie poniżej średniej krajowej, gdzie gospodarstwa do 5 ha stanowią 55% wszystkich gospodarstw i są najdobitniejszym przykładem rozdrobnienia polskiego rolnictwa. Na przeważających obszarach wiejskich województwa podlaskiego rozdrobnienie gospodarstw rolnych jest jeszcze większe, np. na obszarze sąsiadującej LGD N.A.R.E.W. liczba gospodarstw do 5 ha wynosi więc 73,7% wszystkich gospodarstw.

Ta struktura gospodarstw rolnych wg ich wielkości pokazuje, że rolnictwo jest na omawianym obszarze potężną gałęzią gospodarki i motorem rozwojowym. Podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie podkreślali, że hodowla bydła mlecznego i produkcja mleka stoi na bardzo wysokim poziomie i że wydajność gospodarstw jest porównywalna, a nawet przewyższa wydajność osiąganą w krajach europejskich takich jak Holandia, czy Francja. Często także w trakcie spotkań z mieszkańcami powtarzano, że tendencja do zwiększania powierzchni gospodarstw jest bardzo duża, ale też w gminach o najsilniejszej produkcji rolnej czy mlecznej, takich jak Szepietowo, Nowe Piekuty, Czyżew, Klukowo czy Wysokie Mazowieckie gm. dokupienie gruntów rolnych jest bardzo trudne, gdyż ich dostępność na rynku sprzedaży jest bardzo ograniczona.

Tabela 25. Średnia powierzchnia ogółem, użytków rolnych ogółem i użytków rolnych w dobrej kulturze w 2010 r.

Jednostka terytorialna	Powierzchnia gospodarstw rolnych ogółem (w ha)			Powierzchnia gospodarstw indywidualnych (w ha)		
	grunty ogółem	użytki rolne ogółem	użytki rolne w dobrej kulturze	grunty ogółem	użytki rolne ogółem	użytki rolne w dobrej kulturze
PODLASKIE	12,16	10,13	9,83	11,97	9,96	9,69
Brańsk m.	7,19	5,31	5,24	7,19	5,31	5,24
Brańsk gm.	15,94	13,63	13,50	15,94	13,63	13,50
Rudka	10,05	8,21	8,06	9,93	8,13	8,04
Wys. Maz. m.	3,65	2,78	2,68	3,65	2,78	2,68
Ciechanowiec	11,41	9,03	8,86	11,41	9,03	8,86
Czyżew	14,30	12,93	12,83	14,30	12,93	12,83
Klukowo	13,82	12,20	12,13	13,82	12,20	12,13
Kulesze Kość.	18,70	14,11	14,09	18,70	14,11	14,09
Nowe Piekuty	13,65	11,54	11,51	13,65	11,54	11,51
Szepietowo	14,09	12,50	12,47	14,04	12,46	12,43
Wys. Maz. gm.	13,36	11,03	10,97	13,36	11,03	10,97
Zambrów m.	3,99	3,32	3,13	3,99	3,32	3,13
Kołaki Kość.	15,43	11,81	11,77	15,43	11,81	11,77
Rutki	16,80	13,49	13,43	16,80	13,49	13,43
Szumowo	13,54	11,41	11,35	13,54	11,41	11,35
Zambrów gm.	11,02	9,11	9,01	11,02	9,11	9,01

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Średnia powierzchnia użytków rolnych ogółem w gospodarstwach rolnych z obszaru LGD BnP stanowi od 2,78 ha w Wysokie Mazowieckie m. do 14,11 ha w gminie Kulesze Kościelne. Największa średnia powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej, czyli przy zachowaniu minimalnych norm dotyczących zachowaniu wymogów ochrony środowiska, w gospodarstwach z obszaru Partnerstwa jest w gminach Kulesze Kościelne (14,09 ha) oraz Brańsk gm. (13,5 ha). Średnia dla całego obszaru LGD wynosi ponad 9,5 ha.

Tabela 26. Charakterystyka rolnictwa na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Średnia powierzchnia gospodarstw		Liczba gospodarstw korzystających z dopłat		Liczba osób zarejestrowanych w KRUS	
	2006	2014	2006	2014	2006	2014
Brańsk m.	5,60	5,30	-	-	1 387	1 033
Brańsk gm.	5,60	5,30	1 356	1 421	753	964
Rudka	10,05	10,65	272	269	265	262
Wys. Maz. m.	-	-	-	-	478	364
Ciechanowiec	11,78	12,80	987	986	1 565	1 432
Czyżew	6,60	6,24	720	723	1 064	956
Klukowo	8,79	8,67	772	738	1 201	1 111
Kulesze Kość.	12,4	12,40	534	503	857	808
Nowe Piekuty	9,50	9,93	625	639	995	909
Szepietowo	13,64	14,05	820	805	995	909
Wys. Maz. gm.	10,00	10,00	798	802	938	934
Zambrów m.	3,06	2,58	-	520	1 119	741
Kołaki Kość.	7,952	7,76	-	382	662	580
Rutki	16,63	16,80	-	688	1 266	1 160
Szumowo	13,05	13,05	-	627	1 228	1 073
Zambrów gm.	8,30	8,30	-	1157	987	979
RAZEM LGD	9,53	9,59	-	10 260	15 760	14 215

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Łomży, Placówki Terenowej KRUS w Zambrowie, (marzec, kwiecień 2015)

Ogólna liczba osób zarejestrowanych w KRUS na obszarze LGD BnP wynosi 14 215 osób i liczba ta w stosunku do roku 2006 spadła o ponad 1500 osób. Niestety analiza danych dotyczących liczby osób zarejestrowanych w KRUS nie oddaje faktycznego stanu zatrudnienia (bezrobocia) na podlaskiej wsi. Podczas spotkań

konsultacyjnych wskazywano wielokrotnie rolników i domowników małych i bardzo małych gospodarstw rolnych, którzy mimo opłacania składki do KRUS są faktycznie osobami bez zatrudnienia i wystarczających środków do życia. Problem ten w szczególności dotyczy – wg uczestników spotkań konsultacyjnych – osoby po 50 r.ż..

Tabela 27. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt na terenie LGD

Jednostka terytorialna	2007	2008	2009	2010	2011	2012
PODLASKIE	853	1167	1535	2040	2449	2932
Brańsk gm.	5	5	6	11	13	17
Rudka	3	3	3	3	2	1
Ciechanowiec	1	1	2	3	6	8
Czyżew	1	1	2	6	7	7
Klukowo	0	1	1	1	1	3
Kulesze Kość.	1	1	2	3	3	3
Nowe Piekuty	0	0	0	1	1	1
Szepietowo	3	3	4	4	5	5
Wys. Maz. gm.	1	2	2	5	5	10
Kołaki Kościelne	1	1	1	1	2	2
Rutki	1	3	3	4	4	5
Szumowo	0	0	0	3	11	12
Zambrów gm.	6	9	13	14	19	23
RAZEM LGD	23	30	39	59	79	97

Źródło: Opracowanie własne – dane Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, marzec 2015

Wysokoprzemysłowe i wyspecjalizowane w produkcji mlecznej rolnictwo nie sprzyja zbyt intensywnemu rozwojowi rolnictwa ekologicznego. Na 2932 producentów rolnych prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt na terenie LGD jedynie 97, tj. 3,3%, jest zlokalizowanych na obszarze LGD BnP. Stosunkowo dobre gleby oraz wysoka opłacalność intensywnej produkcji rolnej i hodowli - w opinii mieszkańców - nie będą raczej sprzyjać rozwojowi tej dziedziny produkcji rolnej. Podobną opinię wyrażali uczestnicy spotkań konsultacyjnych w zakresie rozwoju produktów lokalnych, szczególnie w zakresie przetwórstwa mleka. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w południowych gminach obszaru, gdzie nie ma takiej ilości intensywnych gospodarstw rolnych i gdzie zainteresowanie tematyką produktu lokalnego, czy ekologicznego jest większe.

3.6. Przedsiębiorczość

W 2013 roku na obszarze LGD działało 7 491 podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON. Na całym obszarze LGD występowała zdecydowana przewaga sektora prywatnego, w którym działało aż 95,3% wszystkich podmiotów.

W stosunku do roku 2006 ogólna liczba podmiotów uległa zmniejszeniu o 337 podmiotów, tj. o 8,78%. Spadek ten został odnotowany w liczbie podmiotów prywatnych, natomiast liczba podmiotów publicznych uległa w tym czasie niewielkiemu wzrostowi. Ta spadkowa tendencja w ilości podmiotów gospodarczych jest sprzeczna z tendencją krajową i wojewódzką, gdzie w omawianym okresie odnotowano stały wzrost liczby podmiotów gospodarczych (w woj. podlaskim wzrost o 7,86%). Jednocześnie jednak spadek liczby podmiotów gospodarczych nie jest jednoznaczny z obrazem stanu przedsiębiorczości na omawianym obszarze. Należy podkreślić lokalizację na tym terenie kilku potężnych zakładów, istotnych dla poziomu przedsiębiorczości w całym województwie, jak Spółdzielnie Mleczarskie w Wysokiem Mazowieckiem i Zambrowie, EuRoPol GAZ S.A. - Tłocznia Gazu Zambrów, „UNIMEX” w Szepietowie (zakład prefabrykacji dla potrzeb budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego oraz użyteczności publicznej), DOBROPLAST w Starym Laskowcu (produkcja okien, drzwi), INTERTECH produkcja maszyn rolniczych i Agroserwis Dariusz Sobol - dealer maszyn (Zambrów).

Tabela 28. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sektorów własnościowych

Jednostka terytorialna	Podmioty gospodarki narodowej ogółem		Sektor publiczny - ogółem		Sektor prywatny - ogółem	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013
PODLASKIE	88 931	96 517	3 205	3 164	85 726	93 353
Brańsk m.	365	352	15	15	350	337
Brańsk gm.	230	211	15	14	215	197
Rudka	99	106	14	14	85	92

Wys. Maz. m.	993	1065	58	58	935	1007
Ciechanowiec	516	652	24	31	492	621
Czyżew	416	455	24	25	392	430
Klukowo	166	211	11	14	155	197
Kulesze Kość.	125	146	7	8	118	138
Nowe Piekuty	191	228	10	12	181	216
Szepietowo	414	504	13	13	401	491
Wys. Maz. gm.	238	294	6	4	232	290
Zambrów m.	2551	1964	99	92	2452	1872
Kołaki Kość.	114	121	9	7	105	114
Rutki	355	300	10	12	345	288
Szumowo	350	270	13	14	337	256
Zambrów gm.	705	612	16	17	689	595
RAZEM LGD	7 828	7 491	344	350	7 484	7 141

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Widoczna jest wyraźna koncentracja podmiotów gospodarczych w gminach miejskich: Zambrów, Wysokie Mazowieckie i Brańsk (łącznie 3909 podmiotów, tj. 45,13%). Szczególnie koncentracja ta jest dominująca w powiecie zambrowskim (Zambrów gm., Zambrów m., Rutki, Kulesze Kościelne i Szumowo), gdzie na 3267 podmiotów gospodarczych 1964, tj. ponad 60% jest zlokalizowanych w mieście Zambrów. Jednocześnie jednak to właśnie w mieście Zambrów nastąpił największy spadek liczby podmiotów gospodarczych, bo aż o 587 podmiotów, tj. o 23%. W tym samym okresie większość gmin obszaru odnotowało nieznaczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych, który nie przeważał jednak nad ogólną tendencją spadkową na poziomie całego obszaru LGD.

Tabela 29. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności oraz na 100 osób w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności		Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	2006	2013	2006	2013
PODLASKIE	60	63	9,6	9,9
Brańsk m.	80	74	13,3	11,6
Brańsk gm.	30	28	5,6	4,8
Rudka	34	38	6,0	6,6
Wys. Maz. m.	87	90	13,5	13,9
Ciechanowiec	42	57	7,0	9,0
Czyżew	51	56	8,6	9,1
Klukowo	28	37	5,0	6,3
Kulesze Kość.	30	39	5,3	6,4
Nowe Piekuty	39	47	6,8	7,8
Szepietowo	46	58	7,9	9,5
Wys. Maz. gm.	37	47	6,8	7,8
Zambrów m.	98	72	15,3	11,1
Kołaki Kość.	37	40	6,4	6,4
Rutki	48	37	8,1	5,9
Szumowo	61	41	10,2	6,7
Zambrów gm.	72	59	12,6	9,7
RAZEM LGD	61	57	10,3	9,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Spadek ilości podmiotów gospodarczych widoczny jest także w statystyce dotyczącej liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 ludności oraz liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym. W obu tych zestawieniach dane dla obszaru lokalnej grupy działania są niższe niż średnia wojewódzka.

Także w analizie tych danych należy podkreślić, że nie oddają one rzeczywistego stanu gospodarki na obszarze LGD, ponieważ nie uwzględniają m.in. prężnie rozwijającego się rolnictwa.

Dla lepszego zobrazowania sytuacji w dziedzinie przedsiębiorczości należy przyjrzeć się także strukturze podmiotów gospodarczych w rozbiciu na poszczególne sektory gospodarki.

Sekcje i działy według PKD 2007	
Sekcja A	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
Sekcja B	górnictwo i wydobywanie
Sekcja C	przetwórstwo przemysłowe
Sekcja D	wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych
Sekcja E	dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją
Sekcja F	budownictwo
Sekcja G	handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle
Sekcja H	transport i gospodarka magazynowa
Sekcja I	działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
Sekcja J	informacja i komunikacja
Sekcja K	działalność finansowa i ubezpieczeniowa
Sekcja L	działalność związana z obsługą rynku nieruchomości
Sekcja M	działalność profesjonalna, naukowa i techniczna
Sekcja N	działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca
Sekcja O	administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne
Sekcja P	edukacja
Sekcja Q	opieka zdrowotna i pomoc społeczna
Sekcja R	działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją
Sekcja U	organizacje i zespoły eksterytorialne

Tabela 30. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg najliczniejszych sekcji PKD w 2013 r.

Jednostka administracyjna	Sekcja A	Sekcja C	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja M	Sekcja Q	Sekcje S i T
PODLASKIE	3746	7931	12003	25557	6880	7754	6182	7284
Brańsk m.	15	61	43	122	19	15	12	18
Brańsk gm.	48	35	24	37	11	5	3	8
Rudka	21	3	22	22	2	2	1	7
Wys. Maz. m.	17	79	149	318	70	78	71	83
Ciechanowiec	37	58	109	169	21	34	41	67
Czyżew	27	37	76	120	49	26	17	26
Klukowo	35	14	37	46	13	6	5	15
Kulesze Kość.	28	7	25	38	7	6	4	7
Nowe Piekuty	34	13	38	59	22	10	4	12
Szepietowo	56	36	96	101	63	30	20	20
Wys. Maz. gm.	32	20	61	77	24	10	3	20
Zambrów m.	20	171	306	544	148	132	170	146
Kołaki Kość.	27	13	12	24	5	6	7	4
Rutki	17	36	49	91	13	6	12	10
Szumowo	32	25	44	63	25	8	5	14
Zambrów gm.	68	52	130	153	70	11	17	24
RAZEM LGD	514	660	1221	1984	562	385	392	481

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Tabela 31. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg grup rodzajów działalności PKD 2007

Jednostka administracyjna	ogółem		rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo		przemysł i budownictwo		pozostała działalność	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
PODLASKIE	89 578	96 517	3 633	3 746	18 828	20 535	67 117	72 236
Brańsk m.	342	352	17	15	92	104	233	233
Brańsk gm.	193	211	38	48	59	61	96	102
Rudka	86	106	18	21	13	25	55	60
Wys. Maz. m.	1004	1065	21	17	205	229	778	819
Ciechanowiec	554	652	37	37	125	171	392	444
Czyżew	406	455	23	27	100	115	283	313
Klukowo	167	211	24	35	41	52	102	124
Kulesze Kość.	122	146	19	28	25	33	78	85
Nowe Piekuty	199	228	25	34	49	53	125	141

Szepietowo	450	504	36	56	123	140	291	308
Wys. Maz. gm.	242	294	33	32	72	82	137	180
Zambrów m.	2142	1964	28	20	518	484	1596	1460
Kołaki Kość.	94	121	21	27	22	27	51	67
Rutki	293	300	30	17	82	91	181	192
Szumowo	271	270	36	32	77	77	158	161
Zambrów gm.	525	612	75	68	140	183	310	361
RAZEM LGD	7 090	7 491	481	514	1 743	1 927	4 866	5 050

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

W 2013 r. w LGD BnP dominowała branża usługowa. W rozbiciu na następujące sekcje: handel i naprawy pojazdów samochodowych – 1984 podmioty, budownictwo – 1221 podmiotów, działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – 385 podmiotów, transport i gospodarka magazynowa – 562 podmiotów oraz opieka zdrowotna i pomoc społeczna – 392 podmioty. Łącznie w branży usługowej odnotowano 4.544 podmioty, co stanowi 60,66% ogółu przedsiębiorstw. Natomiast w sekcji przetwórstwa przemysłowego zarejestrowano 660 podmiotów, co stanowi zaledwie 8,8% ogółu jednostek. W sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo odnotowano 514 podmiotów, co stanowi 6,9% ogółu jednostek. Podobne tendencje odnotowano dla województwa i kraju, z tym że odsetek podmiotów w sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) przekracza znacznie średnią wojewódzką i krajową.

W trakcie spotkań konsultacyjnych mieszkańcy zwracali uwagę na duży potencjał obszaru dla rozwoju usług dla ludności oraz na fakt, iż w wielu miejscowościach potencjał ten jest już dobrze wykorzystany. Co więcej wytwarzają się pewne specjalistyczne typy usług w poszczególnych miejscowościach, o zasięgu dużo większym niż najbliższy lokalny rynek. Jako przykład można podać bardzo dynamiczny rozwój usług cateringowych w południowej części LGD (np. miasto Ciechanowiec lub wieś Górskie Ponikły Stok), gdzie zasięg świadczonych usług przekracza 100 km. Kolejnym przykładem może być wieś Ożarki Olszanka, która wyspecjalizowała się w usługach mechanicznych (liczne warsztaty napraw samochodów).

Tabela 32. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 000 mieszkańców w latach 2006-2013

Jednostka terytorialna	Rok								Dynamika
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2006=100
PODLASKIE	744	743	757	753	763	764	790	808	108,6
Brańsk m.	954	955	963	905	912	885	890	910	95,4
Brańsk gm.	357	352	352	309	321	282	323	345	96,6
Rudka	455	438	454	413	468	489	498	534	117,4
Wys. Maz m.	1072	1075	1100	1079	1105	1087	1112	1121	104,6
Ciechanowiec	549	571	600	595	642	685	698	719	131,0
Czyżew	627	612	622	620	657	658	672	695	110,8
Klukowo	356	358	367	367	373	390	429	463	130,1
Kulesze Kość.	370	338	374	367	396	436	442	454	122,7
Nowe Piekuty	479	453	491	493	549	575	579	557	116,3
Szepietowo	553	578	585	612	630	651	686	699	126,4
Wys. Maz. gm.	454	445	454	464	511	515	527	547	120,5
Zambrów m.	1123	961	967	958	874	861	883	875	77,9
Kołaki Kość.	469	404	425	393	420	447	502	501	106,8
Rutki	586	488	529	491	524	515	514	517	88,2
Szumowo	716	564	575	560	524	514	530	542	75,7
Zambrów gm.	804	672	691	594	640	648	672	681	84,7
RAZEM LGD	729	670	687	668	674	675	696	706	96,85

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Wskaźnikiem dobrze odzwierciedlającym aktywność gospodarczą i przedsiębiorczość mieszkańców jest wskaźnik podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców. Dla obszaru LGD BnP wskaźnik ten jest niższy (706 podmiotów na 10 000 mieszkańców) niż dla województwa podlaskiego (808 podmiotów) i dla kraju (1057 podmiotów). Wskaźnik ten wykazuje pewną rozpiętość pomiędzy gminami LGD BnP: od 345 podmiotów w Brańsk gm. po 1121 podmiotów w Wysokie Mazowieckie m.

Także dynamika tego wskaźnika na przestrzeni lat 2006-2013 jest dla całości obszaru LGD BnP ujemna, liczba przedsiębiorstw w roku 2013 stanowiła 96,85% liczby przedsiębiorstw w roku 2006. Wartości te kształtują się bardzo nierównomiernie w poszczególnych gminach i wskaźnik ten waha się od 75,7% w gminie Szumowo do 131% w gminie Ciechanowiec.

Tabela 33. Podmioty wpisane do rejestru REGON wg klas wielkości (według kryterium liczby pracujących)

Jednostka terytorialna	Liczba podmiotów											
	ogółem		0-9 pracowników		10-49 pracowników		50-249 pracowników		250-999 pracowników		1000 i więcej pracowników	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013	2006	2013
PODLASKIE	88931	96517	84895	92645	3254	3033	682	743	84	78	16	18
Brańsk m.	365	352	341	330	22	16	2	6	0	0	0	0
Brańsk gm.	230	211	215	200	15	11	0	0	0	0	0	0
Rudka	99	106	91	101	7	3	1	2	0	0	0	0
Wys. Maz. m.	993	1065	941	1015	44	37	6	10	2	2	0	1
Ciechanowiec	516	652	489	630	25	17	2	5	0	0	0	0
Czyżew	416	455	403	440	10	15	2	0	1	0	0	0
Klukowo	166	211	158	203	8	8	0	0	0	0	0	0
Kulesze Kość.	125	146	120	143	5	3	0	0	0	0	0	0
Nowe Piekuty	191	228	185	225	4	2	2	1	0	0	0	0
Szepietowo	414	504	389	474	23	27	1	2	1	1	0	0
Wys. Maz. gm.	238	294	231	292	7	2	0	0	0	0	0	0
Zambrów m.	2551	1964	2482	1894	55	52	12	16	2	2	0	0
Kołaki Kość.	114	121	104	118	10	3	0	0	0	0	0	0
Rutki	355	300	346	290	8	9	1	1	0	0	0	0
Szumowo	350	270	333	255	16	11	1	3	0	1	0	0
Zambrów gm.	705	612	684	591	21	18	0	2	0	1	0	0
RAZEM LGD	7828	7491	7512	7201	280	234	30	48	6	7	0	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Analiza powyższej tabeli pokazuje, iż na obszarze LGD liczbowo zdecydowanie dominują mikro i małe przedsiębiorstwa, które stanowią 99,25% co jest zgodne z proporcjami w skali województwa i kraju. Natomiast to co jest charakterystyczne i odróżnia obszar LGD BnP od innych obszarów objętych lokalnymi grupami działania w woj. podlaskim to duża ilość przedsiębiorstw średnich, które stanowią 0,64% ogólnej liczby oraz funkcjonowanie przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 250 pracowników (8 przedsiębiorstw), a nawet jednego zatrudniającego powyżej 1000 pracowników (SM Mlekovita w Wysokim Mazowieckiem). Przedsiębiorstwa duże, zatrudniające powyżej 250 pracowników ulokowane są: Wysokie Mazowieckie m. (3); Zambrów m. (2), Zambrów gm. (1), Szepietowo (1), Szumowo (1).

Porównując sytuację między rokiem 2006 a 2013 możemy zauważyć spadek liczby mikro i małych przedsiębiorstw, natomiast wzrost liczby średnich i dużych, których przybyło łącznie 20.

Istotny wpływ na atrakcyjność inwestycyjną gmin mają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Ich tworzenie jest bardzo kosztowne, a procedury zmiany takiego planu bardzo długie. W związku z powyższym niejednokrotnie samorządy terytorialne i przedsiębiorcy fakt posiadania takiego dokumentu na jakiś obszar uważają raczej za słabą niż mocną stronę. Obszar LGD BnP jest w 16,72% pokryty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, co nieznacznie przekracza średnią wojewódzką, która wynosi 14,9%. Niewielki udział PZP przyczynia się również do niewielkiej liczby inwestorów zewnętrznych nawet mimo wytyczania terenów inwestycyjnych (Wysokie Mazowieckie czy Czyżew). Na spotkaniach konsultacyjnych przedstawiciele sektora gospodarczego zwraca również uwagę na duże trudności w korzystaniu ze środków zewnętrznych, które to byłyby nieocenionym wsparciem wielu firm. Dodatkowo wiele kwestii proceduralnych-dokumentacyjnych jest dużym utrudnieniem.

Tabela 34. Udział powierzchni objętej obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem gminy w 2014 r.

Jednostka terytorialna	Powierzchnia ogółem gminy		Udział powierzchni objętej obowiązującymi PZP w powierzchni ogółem gminy	
	w ha	w %	w ha	w %
Brańsk m.	3 243,00	100	3 243,00	100,00
Brańsk gm.	22 743,00	100	22 743,00	100,00
Rudka	7 029,00	100	252,00	3,60
Wys. Maz. m.	1 524,00	100	1 524,00	100,00
Ciechanowiec	20 118,00	100	2 339,00	11,62
Czyżew	13 040,00	100	550,00	4,21
Klukowo	12 385,00	100	0,00	0,00
Kulesze Kość.	11 532,00	100	15,10	0,13

Nowe Piekuty	10 970,00	100	0,00	0,00
Szepietowo	15 172,00	100	95,00	0,62
Wys. Maz. gm.	16 648,00	100	2 940,00	17,65
Zambrów m.	1 902,00	100	173,00	9,09
Kołaki Kość.	7 365,00	100	4,37	0,06
Rutki	19 999,00	100	204,00	1,02
Szumowo	14 106,0	100	397,00	2,81
Zambrów gm.	29 940,00	100	245,12	0,82
RAZEM LGD	207 716,00	100	34 724,59	21,97

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015 r.)

Na wysokość tego wskaźnika wpływają przede wszystkim trzy gminy: Brańsk m., Brańsk gm. oraz Wysokie Mazowieckie m., które mają aż 100% powierzchni objętej MPZP. Większość gmin obszaru charakteryzuje się odsetkiem takich terenów rzędu kilku %, a gminy Klukowo i Nowe Piekuty w ogóle nie posiadają takich terenów.

3.7. Rekreacja i wypoczynek (turystyka)

Rolniczy charakter przeważającej części terenu z dominującą hodowlą bydła powoduje, że turystyka nie jest i nie będzie istotnym kierunkiem rozwoju dla znacznej części tego obszaru. Pewien potencjał rekreacyjno-wypoczynkowy posiadają natomiast gminy południowej części LGD, tj. Ciechanowiec, Rudka i Brańsk. Jest to potencjał oparty o walory przyrodnicze i krajobrazowe rzeki Bug i Nurzec, lasy Nadleśnictwa Rudka oraz przede wszystkim Muzeum Rolnictwa im. Ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, odwiedzane rocznie przez ponad 60 000 osób. Także północna część obszaru (Rutki, Kołaki Kościelne i Zambrów gm.) z racji bliskości położenia w stosunku do rzeki Narwi posiada pewien potencjał turystyczny.

Tabela 35. Liczba i lokalizacja bazy noclegowej na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Liczba i lokalizacja hoteli, moteli, pensjonatów i zajazdów			Liczba kwater agroturystycznych		Liczba miejsc noclegowych	
	2006	2013		2006	2014	2006	2014
Brańsk m.	0	1	Gościniec Brański	0	0	0	40
Brańsk gm.	0	1	Karczma Upita /Holonki/	1	2	-	-
Rudka	0	0	-	1	1	40	40
Wys. Maz. m.	2	4	Hotel Gutland, Odessa, Noclegi MaRo, Pokoje Hotelowe - Bank PKO BP	0	0	54	87
Ciechanowiec /wszystkie w Ciechanowcu/	2	8	Muzeum Rolnictwa, Przy Zalewie, Szczęsny, Jagoda, Arkadia, Hotel Nowodwory, Olszewscy, Domki Wypoczynkowe DPS	3	6	80	476
Czyżew	0	0	-	0	1	0	6
Klukowo	0	0	-	0	0	0	-
Kulesze Kość.	0	0	-	0	0	0	0
Nowe Piekuty	1	1	Ośrodek Ojczyzna /Hodyszewo/	0	0	61	61
Szepietowo	1	2	PODR /Szepietowo Wawrzyńce/ Pokoje noclegowe JOANNA	0	2	102	128
Wys. Maz. gm.	1	3	Zajazd Dankos /Brzóska Gromki/ Dworek w Brzósce /Brzóska Brzezińskie/ Karczma u Stryja /Osipy Wydziory Pierwsze/	2	7	24	55
Zambrów m.	2	4	Bursa szkolna nr 1, Amader. Dom noclegowy, Impresja. Hotel i Restauracja, Nubis Hotel	0	0	20	44
Kołaki Kość.	0	0	-	0	0	0	-
Rutki	0	0	-	0	1	0	15
Szumowo	1	1	Bar gastronomiczny 18-stka	0	0	20	100
Zambrów gm.	1	1	Danex /Krajewo Korytki/	0	5	bd	34
RAZEM LGD	11	28	-	7	25	401	938

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015r.)

Wydaje się, że liczba miejsc noclegowych w hotelach, zajazdach i pensjonatach, która w stosunku do roku 2006 uległa podwojeniu, jest obecnie wystarczająca. Niszą, która ma natomiast szansę dalszego rozwoju jest agroturystyka, szczególnie w południowej i północnej części obszaru LGD.

W 2014 r. na obszarze LGD BnP funkcjonowały dwa baseny w miastach Zambrów i Wysokie Mazowieckie; jedno kąpielisko strzeżone w Ciechanowcu oraz dwa punkty informacji turystycznej w Brańsku i Ciechanowcu. Wg niepełnych danych statystycznych gminy obszaru LGD BnP odwiedziło w roku 2014 ponad 100 000 turystów, z czego ponad 60 000 osób to zwiedzający skansen w Ciechanowcu.

3.8. Rynek pracy

Liczba zatrudnionych na obszarze LGD BnP w roku 2013 wynosiła 15 455 i od roku 2006 w liczbach bezwzględnych wykazywała stałą tendencję wzrostową. Wyjątek stanowił rok 2012, kiedy to obszar LGD odnotował spadek liczby zatrudnionych o 554 osoby w stosunku do roku 2011. Generalnie liczba zatrudnionych w stosunku do roku 2006 wzrosła o 23,7%. W analogicznym okresie w całym województwie podlaskim liczba ta wzrosła o 9,1%.

Tabela 36. Pracujący na terenie LGD ogółem

Jednostka terytorialna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	19 2627	204 906	210 028	207 201	209 765	210 623	207 905	210 183
Brańsk m.	612	640	781	756	627	709	868	862
Brańsk gm.	220	242	249	265	312	385	208	203
Rudka	190	207	220	287	290	265	213	257
Wys. Maz. m.	2 924	3 135	3 358	3 667	3 641	3 645	3 630	3 515
Ciechanowiec	1 069	1 058	1 022	1 082	1 068	1 045	925	773
Czyżew	1 258	1 332	1 416	1 403	1 488	1 432	1 405	1 427
Klukowo	176	190	220	204	241	250	272	285
Kulesze Kość.	99	94	86	90	88	89	86	88
Nowe Piekuty	173	189	202	191	201	195	196	208
Szepietowo	720	771	836	831	815	839	829	869
Wys. Maz. gm.	159	119	97	94	115	123	174	164
Zambrów m.	3 730	3 666	3 272	3 485	3 699	3 696	3 545	3 703
Kołaki Kość.	116	147	155	135	138	124	174	126
Rutki	230	283	273	324	297	288	283	310
Szumowo	281	470	572	470	632	703	648	671
Zambrów gm.	534	1947	2422	2181	1889	2136	1914	1994
RAZEM LGD	12 491	14 490	15 181	15 465	15 541	15 924	15 370	15 455

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Aktywność zawodowa ludności, czyli liczba ludności pracującej na 1000 osób jest na obszarze LGD BnP niższa niż średnia województwa podlaskiego, czy krajowa i w roku 2013 wynosiła 145,6 osoby na 1000 mieszkańców, przy średniej wojewódzkiej – 176 i średniej krajowej - 226. Należy jednak pamiętać, że dane te generalnie nie obejmują zatrudnienia rolników i domowników w gospodarstwach rolnych.

Zależność tę pokazuje analiza sytuacji w poszczególnych gminach obszaru LGD. Najniższy wskaźnik osób zatrudnionych na 1000 mieszkańców wykazują gminy o wysokim potencjale rolniczym, np. Wysokie Mazowieckie gm. (31 osób), Brańsk gm. (33), Kulesze Kościelne (27), czy Nowe Piekuty (51 osób).

Tabela 37. Pracujący na 1000 ludności

Jednostka terytorialna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
PODLASKIE	161	172	176	174	174	175	173	176
Brańsk m.	160	167	204	200	161	182	224	223
Brańsk gm.	34	38	39	42	49	61	34	33
Rudka	87	95	103	138	141	131	106	130
Wys. Maz. m.	316	338	362	394	383	383	383	370
Ciechanowiec	114	113	110	116	115	114	101	85
Czyżew	190	200	213	214	225	217	213	218
Klukowo	38	41	48	45	52	54	60	63
Kulesze Kość.	29	28	26	27	27	27	26	27
Nowe Piekuty	43	47	50	47	49	47	48	51
Szepietowo	96	103	112	113	110	114	114	120

Wys. Maz. gm.	30	23	19	18	21	23	32	31
Zambrów m.	164	162	145	156	162	162	157	165
Kołaki Kość.	48	61	65	57	57	51	72	52
Rutki	38	47	46	54	50	48	48	53
Szumowo	58	97	118	97	127	141	130	135
Zambrów gm.	61	222	275	247	212	238	213	222
RAZEM LGD	116,3	135,3	142,1	145,7	144,3	148,4	143,9	145,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

O korzystnej tendencji dotyczącej wskaźnika pracujących na 1000 mieszkańców na obszarze LGD BnP świadczy fakt, iż w okresie 2006-2013 wskaźnik ten wzrósł o 25,2%, podczas gdy w całym województwie o 9,3%.

Tabela 38. Liczba bezrobotnych na obszarze LGD ogółem

Jednostka terytorialna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	61 773	48 796	45 821	61 169	63 761	65 920	68 705	70 889
Brańsk m.	122	92	95	115	138	156	189	175
Brańsk gm.	76	67	47	73	79	98	115	139
Rudka	74	68	33	48	59	93	92	113
Wys. Maz. m.	472	420	333	424	470	451	469	486
Ciechanowiec	429	377	330	343	396	422	390	444
Czyżew	274	212	186	179	237	282	275	263
Klukowo	172	130	107	106	117	150	141	165
Kulesze Kość.	109	80	84	89	98	122	118	119
Nowe Piekuty	92	86	91	98	120	123	132	138
Szepietowo	336	266	243	262	294	320	332	362
Wys. Maz. gm.	152	142	119	145	145	170	187	201
Zambrów m.	1 657	1 379	1 325	1 659	1 508	1 608	1 782	1 710
Kołaki Kość.	75	66	68	86	63	81	96	102
Rutki	505	432	355	360	380	393	407	392
Szumowo	196	178	163	180	187	225	239	221
Zambrów gm.	437	350	335	384	392	418	482	426
RAZEM LGD	5 178	4 345	3 914	4 551	4 683	5 112	5 446	5 456

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Analizując powyższą tabelę możemy zauważyć, że liczba bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy na obszarze LGD w latach 2006-2013 wzrosła z 5178 osób do 5456, czyli o 5,4%, podczas gdy w skali województwa wzrost ten wynosi 14,7%. Ze spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami wynika jednak, że bezrobocie, szczególnie ukryte bezrobocie na wsi, jest odbierane jako poważny problem społeczny. Bezrobocie tych osób nie jest rejestrowane w Urzędach Pracy, kilkakrotnie pojawiło się jednak podczas spotkań konsultacyjnych stwierdzenie, iż osoby nie podejmują pracy w sąsiadujących dużych gospodarstwach rolnych poszukujących „rąk do pracy”, ponieważ jest to „nie honorowe i wstydlive i że lepiej biednie, ale na swoim, niż u nowobogackiego sąsiada”. Wydaje się, iż te zjawisko to także pozostałość po szlacheckich tradycjach tego regionu. **W celu zmniejszenia zjawiska bezrobocia oraz wzrostu gospodarczego na obszarze działania LGD konieczne jest podjęcie wszelkich działań zmierzających do aktywizacji zawodowej. Utworzenie nowych miejsc pracy oraz stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości to bardzo istotne działania wpływające na rozwój danego obszaru**

Tabela 39. Liczba bezrobotnych na obszarze LGD w latach 2006-2013 z podziałem na płeć

Jednostka terytorialna	Mężczyźni								Kobiety							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	29	22	22	33	33	34	37	38	32	26	23	28	30	31	31	32
	257	704	726	020	551	184	152	586	516	092	095	149	210	736	553	303
Brańsk m.	68	43	48	63	78	81	100	92	54	49	47	52	60	75	89	83
Brańsk – gm.	33	24	23	40	43	51	58	70	43	43	24	33	36	47	57	69
Rudka	36	35	18	27	29	51	50	64	38	33	15	21	30	42	42	49
Wys. Maz. m.	218	194	186	238	275	260	280	289	254	226	147	186	195	191	189	197
Ciechanowiec	242	214	183	204	223	241	214	253	187	163	147	139	173	181	176	191
Czyżew	146	119	95	98	142	151	150	141	128	93	91	81	95	131	125	122
Klukowo	84	70	56	62	73	84	82	95	88	60	51	44	44	66	59	70

Kulesze Kość.	50	31	38	43	44	67	61	61	59	49	46	46	54	55	57	58
Nowe Piekuty	39	33	42	51	62	65	68	74	53	53	49	47	58	58	64	64
Szepietowo	161	124	130	160	154	165	191	197	175	142	113	102	140	155	141	165
Wys. Maz. gm.	82	78	61	82	79	97	111	116	70	64	58	63	66	73	76	85
Zambrów m.	741	585	613	836	727	792	929	840	916	794	712	823	781	816	853	870
Kołaki Kość.	41	43	35	55	39	40	55	59	34	23	33	31	24	41	41	43
Rutki	260	198	165	197	198	202	237	203	245	234	190	163	182	191	170	189
Szumowo	97	81	75	97	102	111	136	102	99	97	88	83	85	114	103	119
Zambrów gm.	186	142	143	175	172	189	245	197	251	208	192	209	220	229	237	229
RAZEM LGD	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	484	014	911	428	440	647	967	853	694	331	003	123	243	465	479	603

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

W latach 2006-2008 liczba bezrobotnych mężczyzn była niższa niż liczba bezrobotnych kobiet. Tendencja ta zmieniła się zdecydowanie od roku 2009, kiedy liczba zarejestrowanych bezrobotnych mężczyzn jest systematycznie niższa od zarejestrowanych bezrobotnych kobiet. Przyczyn tego zjawiska należy chyba także doszukiwać się w rolniczej specyfice tego obszaru, który charakteryzuje się proporcjonalnie większą migracją kobiet do dużych ośrodków miejskich w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia. Także zjawisko ukrytego bezrobocia na wsi w większym stopniu dotyka kobiet, co uwidacznia się w gwałtownym wzroście odsetka bezrobotnych mężczyzn w stosunku do bezrobotnych kobiet w okresach kryzysu gospodarczego. **Dane te świadczą o nieskuteczności dotychczasowych mechanizmów aktywizacji bezrobotnych i konieczności podjęcia dalszych działań w celu redukcji odsetka osób pozostających bez pracy. Dotyczy to również niskiej efektywności wsparcia kierowanego do bezrobotnych ze strony Powiatowych Urzędów Pracy.**

Tabela 40. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (w %)

Jednostka terytorialna	rok							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	8,3	6,5	6,1	8,1	8,3	8,6	9,0	9,3
Brańsk m.	5,3	3,9	4,0	4,9	5,6	6,3	7,6	7,1
Brańsk gm.	2,2	2,0	1,4	2,1	2,3	2,8	3,3	3,9
Rudka	6,0	5,5	2,7	4,0	5,0	7,9	7,9	9,8
Wys. Maz. m.	7,9	6,9	5,5	6,9	7,5	7,2	7,5	7,9
Ciechanowiec	7,5	6,5	5,7	5,9	6,9	7,3	6,8	7,8
Czyżew	7,0	5,4	4,7	4,5	5,8	6,9	6,8	6,6
Klukowo	6,6	5,0	4,1	4,1	4,4	5,6	5,3	6,2
Kulesze Kość.	5,6	4,1	4,3	4,5	5,0	6,2	6,0	6,1
Nowe Piekuty	4,0	3,7	3,8	4,2	5,0	5,1	5,4	5,7
Szepietowo	7,7	6,1	5,5	6,0	6,7	7,3	7,5	8,2
Wys. Maz. gm.	5,3	4,9	4,0	4,9	4,6	5,3	5,8	6,2
Zambrów m.	11,3	9,4	9,0	11,4	10,1	10,8	12,1	11,7
Kołaki Kość.	5,3	4,6	4,8	6,0	4,2	5,4	6,4	6,8
Rutki	14,1	11,9	9,7	9,8	10,3	10,7	11,0	10,7
Szumowo	6,7	6,1	5,6	6,1	6,2	7,4	7,9	7,2
Zambrów gm.	8,7	6,9	6,5	7,4	7,3	7,7	8,8	7,8
RAZEM LGD	8,1	6,7	6,0	7,0	7,1	7,7	8,2	8,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

W roku 2013 wskaźnik bezrobocia na obszarze LGD BnP – liczony jako udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - wyniósł 8,3%, jest więc niższy od średniej wojewódzkiej (9,3%) i średniej krajowej (8,8%). Jednak niższa wartość tego wskaźnika częściowo przynajmniej jest związana z rolniczym charakterem obszaru, a więc dużą ilością osób ubezpieczonych w KRUS jako rolnicy bądź domownicy, co często nie pokazuje rzeczywistej skali problemu na obszarach wiejskich. Prawdopodobnie, ze względu na dużą ilość dobrze prosperujących gospodarstw rolnych, problem ten jest w statystykach na obszarze LGD BnP mniejszy niż na innych obszarach wiejskich województwa podlaskiego. W rzeczywistości jest to znacznie większa skala zjawiska.

Tabela 41. Liczba bezrobotnych w wieku 55-64 pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 1 rok

Jednostka terytorialna	Rok		
	2010	2012	2014
Powiat bielski	102	115	161
Powiat wysokomazowiecki	80	102	146

Powiat zambrowski	117	158	194
RAZEM LGD	299	375	501

Analizując liczbę osób bezrobotnych w wieku 55-64 w powiatach objętych działaniem LGD zauważa się stałą rosnącą tendencję w tym zakresie. W ciągu 4 lat nastąpił znaczny wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych z tego przedziału wiekowego. **Świadczy to o wycofywaniu się z rynku pracy coraz większej liczby osób z grupy 50+, które posiadają kwalifikacje i wieloletnie doświadczenie i mogłyby z powodzeniem dalej na rynku pracy funkcjonować.** Tendencję tę potwierdzają również wnioski z konsultacji społecznych, iż grupą w szczególnie trudniej sytuacji społecznej są osoby z grupy powyżej 50 r.ż.

3.9. Infrastruktura techniczna

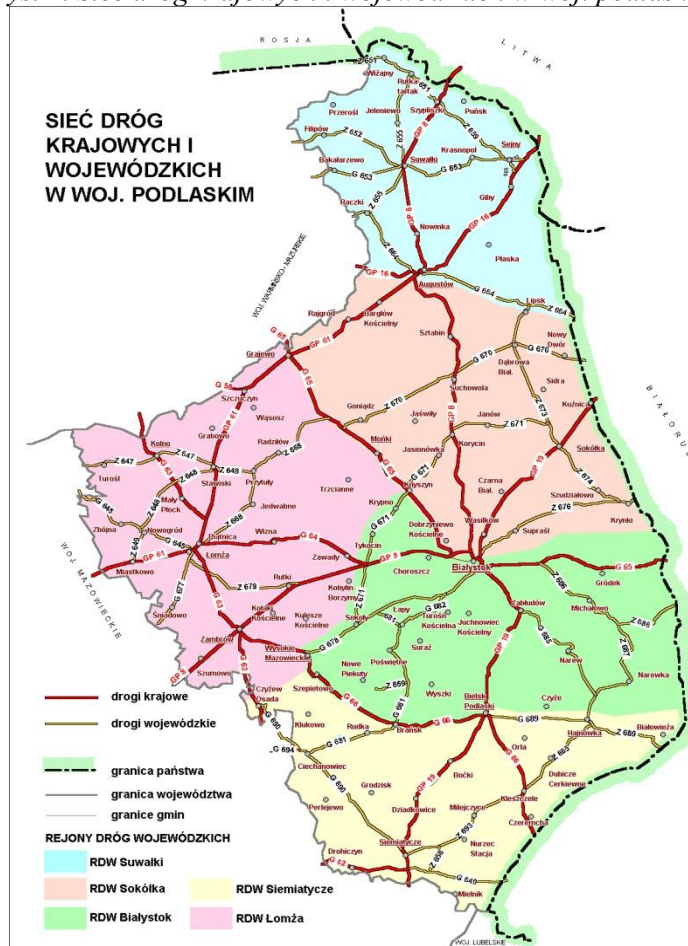
Na obszarze LGD do głównych szlaków komunikacyjnych należą drogi oraz linie kolejowe. Od pierwszej połowy XIX wieku przebiega tędy jedna z najstarszych linii kolejowych w Polsce, tzw. kolej warszawsko-petersburska. Obecnie jest to jeden z głównych węzłów kolejowych, łączących kraje Europy Wschodniej i Północno-Wschodniej z pozostałą częścią kontynentu. Strategiczne położenie tak ważnej linii przebiegającej przez gminy Nowe Piekuty, Szepietowo, Czyżew korzystnie wpływa na wymianę towarową i komunikację z innymi miastami, nie tylko w kraju, ale i za granicą.

Obecnie połączenie Warszawa-Białystok (droga krajowa S8, tj. międzynarodowa E67, przez gminy Rutki, Kołaki Kościelne, Zambrów, Szumowo) stanowi oś komunikacyjną regionu, uzupełnianą przez otaczające ją mniejsze ciągi komunikacyjne.

Miasta Zambrów i Wysokie Mazowieckie, dzięki swej lokalizacji, są miastami tranzytowymi dla komunikacji województwa podlaskiego z Warszawą. Transport drogowy obszaru LGD odbywa się bowiem, oprócz drogi międzynarodowej E67, w oparciu o ciąg drogi krajowej nr 66 przez gminy Brańsk, Wysokie Mazowieckie, Szepietowo i Zambrów. Uzupełnieniem tego szlaku jest droga krajowa nr 63 przez gminy Czyżew i Zambrów oraz drogi wojewódzkie: nr 681 przez gminy Brańsk, Rudka, Ciechanowiec, nr 690 przez gminy Ciechanowiec i Czyżew, nr 659 przez gminę Nowe Piekuty, nr 678 przez gminę i miasto Wysokie Mazowieckie, nr 679 przez gminę Rutki i nr 694 przez gminę Ciechanowiec.

Lokalny transport gminny i międzygminny na obszarze LGD obsługuje sieć dróg gminnych i powiatowych, które biorąc pod uwagę techniczne urządzenie struktury komunikacyjno-transportowej, w znacznej mierze zaspakajają potrzeby mieszkańców.

Rys. 2. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich w woj. podlaskim

Źródło: <http://www.wrotapodlasia.pl/pl/region/infrastruktura> (wrzesień 2015)

Najbardziej rozpowszechnionym nośnikiem energii jest elektryczność. Na terenie LGD znajduje się główna rozdzielnia prądu elektrycznego, dostarczanego z ogólnokrajowej sieci energetycznej za pośrednictwem linii przesyłowej o napięciu 110 kV. Obecny stan poboru stwarza rezerwę, zapewniając tym samym mieszkańcom bezpieczeństwo energetyczne warunkujące inwestycyjny rozwój regionu.

Jak wynika z dyskusji podczas konsultacji społecznych upowszechnienie gospodarki niskoemisyjnej jest bardzo ważnym aspektem dla obszaru LGD. Jest to również cel *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020* więc tym bardziej zachęcanie do stosowania proekologicznych rozwiązań jest wspólnym celem. Widzimy potrzebę **wzrostu udziału energii odnawialnej w konsumpcji, ale również zwiększenia lokalnej produkcji energii ze źródeł odnawialnych**. Dużą szansę w zwiększeniu udziału energii odnawialnej w łącznym wykorzystaniu energii upatrujemy w wymianie lub montażu energooszczędnego oświetlenia ulicznego. Strategie niskoemisyjne w opinii mieszkańców to zarówno duże oszczędności kosztów eksploatacji instalacji, efekt środowiskowy jak i poprawa walorów estetycznych ciągów komunikacyjnych.

Sieć gazownicza jest na początkowym etapie rozwoju. Aktualnie z gazu ziemnego korzystają jedynie mieszkańcy gmin: Wysokie Mazowieckie m. (25,6% mieszkańców), Zambrów m. (4,7%), Czyżew (2,6% mieszkańców), Wysokie Mazowieckie gm. (1,9%), Zambrów gm. (0,5%) oraz Klukowo i Kulesze Kościelne (0,1%) (*Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl*).

W wyniku konkurencji dwóch operatorów, Orange SA oraz Szeptel SA, sieć telekomunikacyjna istniejąca na obszarze LGD jest bardzo dobrze rozwinięta. Realizuje ona wszystkie zgłoszone problemy w sposób przewodowy lub bezprzewodowy, w zależności od uwarunkowań technicznych. Istotnym uzupełnieniem rynku usług telekomunikacyjnych jest sprawnie funkcjonujący system telefonii komórkowej, opartej na kilku rozmieszczonych na terenie LGD stacjach przekaźnikowych, zapewniając dostęp do usług sieci komórkowej niemal na całej powierzchni obszaru.

Techniczne uzbrojenie obszaru LGD wraz z jego korzystną lokalizacją w strukturze poszczególnych nośników stwarza dogodne warunki do rozwoju społeczno-gospodarczego. Minusem natomiast są ograniczone środki finansowe w dyspozycji samorządów gminnych przeznaczone na realizację przedsięwzięć infrastrukturalnych. Dochodzi do tego spore zadłużenie, które również nie jest czynnikiem zachęcającym do inwestowania na terenie gminy.

Tabela 42. Korzystający z instalacji w % ogółu ludności – wodociąg i kanalizacja

Jednostka terytorialna	wodociąg (%)		kanalizacja (%)	
	2006	2013	2006	2013
Brańsk m.	94,3	94,8	64,2	83,1
Brańsk gm.	87,7	89,1	0,0	1,9
Rudka	79,7	80,3	45,9	61,0
Wys. Maz. m.	97,4	97,9	93,7	96,1
Ciechanowiec	80,7	81,8	26,8	32,9
Czyżew	94,1	94,2	30,8	33,5
Klukowo	90,8	91,2	5,2	5,2
Kulesze Kość.	95,0	95,1	0,0	0,0
Nowe Piekuty	89,3	89,6	0,0	0,0
Szepietowo	92,0	92,3	25,0	27,7
Wys. Maz. gm.	89,6	90,3	0,0	0,0
Zambrów m.	98,0	98,3	92,1	93,1
Kołaki Kość.	93,6	94,2	0,0	0,0
Rutki	77,9	78,9	25,5	28,9
Szumowo	88,9	88,9	0,0	0,0
Zambrów gm.	90,9	91,9	6,7	14,8
RAZEM LGD	91,3	91,9	39,0	42,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Na obszarze LGD BnP sieć wodociągowa jest stosunkowo dobrze rozwinięta (91,9% mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej w roku 2013). Generalnie, tak jak w skali całego kraju, znacznie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie odprowadzania i oczyszczania ścieków (42,4% mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej w roku 2013).

Tabela 43. Sieć rozdzielcza na 100 km² = gęstość sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w gminach LGD

Jednostka terytorialna	sieć wodociągowa			sieć kanalizacyjna			sieć gazowa		
	2006	2013	dynamika (rok 2006 = 100%)	2006	2013	dynamika (rok 2006 = 100%)	2006	2013	dynamika (rok 2006 = 100%)
	km	km		km	km		km	km	

Brańsk m.	57,0	59,2	103,9	46,9	62,0	132,2	0,0	0,0	0
Brańsk gm.	59,0	59,8	101,4	0,0	0,9	0,9	0,0	0,0	0
Rudka	38,0	42,0	110,5	20,9	48,2	230,6	0,0	0,0	0
Wys. Maz. m.	167,3	183,7	109,8	143,0	186,4	130,3	176,5	181,9	103,1
Ciechanowiec	66,6	66,7	100,2	6,3	9,4	149,2	0,0	0,0	0
Czyżew	105,4	107,4	101,9	12,1	17,7	146,3	0,0	0,0	0
Klukowo	72,8	75,1	103,2	1,9	2,3	121,1	0,0	0,0	0
Kulesze Kośc.	59,8	61,4	102,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Nowe Piekuty	60,3	60,3	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Szepietowo	74,2	77,6	104,6	7,6	8,8	115,8	0,0	0,0	0
Wys. Maz. gm.	81,2	107,8	132,8	0,0	0,0	0,0	11,9	11,9	100
Zambrów m.	252,9	267,1	105,6	217,1	264,5	121,8	73,5	94,6	128,7
Kołaki Kośc.	72,6	73,2	100,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Rutki	61,9	62,0	100,2	8,0	8,5	106,3	0,0	0,0	0
Szumowo	69,0	69,5	100,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Zambrów gm.	61,9	64,2	103,7	2,9	7,3	251,7	0,0	0,8	0,8
Obszar LGD	85,00	89,8	105,67	29,2	38,5	131,99	16,4	18,1	110,42

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Gęstość sieci wodociągowej na obszarze LGD BnP w 2013 r. wynosiła 89,8 km na 100 km² i jest to wskaźnik znacznie przekraczający średnią wojewódzką (63,5 km na 100 km²) oraz niewiele niższy od średniej krajowej (90,5 km na 100 km²), mimo iż mamy tu do czynienia często ze znacznym rozproszeniem sieci osadniczej.

Gęstość sieci kanalizacyjnej to 38,5 km na 100 km², przy średniej województwa podlaskiego 15,1 km na 100 km² i średniej krajowej 40,2 km na 100 km². Rozproszenie sieci osadniczej powoduje, iż rozwija się intensywnie budowa przydomowych oczyszczalni ścieków i wydaje się, że dalsze działania w tym kierunku są uzasadnioną alternatywą dla budowy kanalizacji sieciowej.

Podobnie jak przydomowe oczyszczalnie ścieków, duże zainteresowanie mieszkańców wzbudza temat odnawialnych źródeł energii, szczególnie możliwości jej wykorzystania w budynkach mieszkalnych oraz gospodarczych (w gospodarstwach rolnych).

3.10. Społeczeństwo obywatelskie

Z badań dotyczących organizacji pozarządowych, prowadzonych przez GUS w 2010 roku, wynika iż w Polsce funkcjonowało 75 000 aktywnych organizacji społecznych, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji (wśród których 700 stanowiły Ochotnicze Straże Pożarne). Spośród tej liczby 2300 organizacji odnotowano w województwie podlaskim, co stanowi jedynie 3,1% tego typu organizacji zarejestrowanych w całej Polsce i jest to jedna z najniższych liczb w kraju (14 miejsce). Ponad 90% tych organizacji prowadzi jedynie nieodpłatną działalność, a jedynie niecałe 10%, skupionych przede wszystkim w Białymstoku, prowadzi rejestrową działalność gospodarczą.

Tymczasem zgodnie ze Strategią Europa 2020, Strategią Województwa Podlaskiego oraz RPOWP 2014-2020 jednym z celów rewitalizacji społecznej jest właśnie wzmacnianie kapitału społecznego. Jednym z istotnych elementów służących badaniom kapitału społecznego jest działalność organizacji społecznych, obrazująca skłonność do zrzeszania się i wspólnego działania na rzecz określonego celu. **Ważnym celem w nowej perspektywie będzie także wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych, zarówno poprzez formalizowanie ich działania (rejestracja w KRS), jak i podejmowanie przez nie działalności gospodarczej.**

Tabela 44. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie LGD

Jednostka terytorialna	2006								2014								
	Fundacje	Stowarzyszenia (bez OSP)	OSP nierejestrowe	OSP rejestrowe	Kluby sportowe	Kluby seniora nierejestrowe	KGW nierejestrowe	Inne nierejestrowe	Zespoły artystyczne	Fundacje	Stowarzyszenia (bez OSP)	OSP nierejestrowe	OSP rejestrowe	Kluby sportowe	Kluby seniora nierejestrowe	KGW nierejestrowe	Inne nierejestrowe
Brańsk m.	4	0	1	0	0	0	0	0	0	6	0	1	2	1	0	0	2
Brańsk gm.	0	1	0	13	0	0	0	0	0	1	0	13	0	2	0	0	2
Rudka	0	1	0	2	2	0	1	0	0	0	0	2	2	1	1	0	0
Wys. Maz. m.	0	7	0	1	4	0	0	0	5	0	13	0	1	5	0	0	9

Ciechanowiec	0	9	3	4	3	1	1	13	1	3	12	3	8	3	1	1	13	4
Czyżew	0	0	0	7	3	1	0	0	6	0	2	0	7	5	1	0	0	6
Klukowo	0	2	0	10	0	0	0	0	1	0	3	0	10	0	1	0	0	1
Kulesze Kośc.	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	1	1	0	2
Nowe Piekuty	0	0	0	9	2	0	12	0	0	0	2	0	9	2	0	12	0	0
Szepietowo	0	2	1	9	3	1	1	0	2	0	4	0	10	3	1	1	0	6
Wys. Maz. gm.	0	0	0	14	1	0	2	0	0	0	0	0	14	1	0	2	0	1
Zambrów m.	0	12	0	0	13	0	bd	bd	bd	4	23	0	0	14	6	bd	bd	11
Kołaki Kośc.	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0
Rutki	0	0	4	4	2	0	0	0	0	0	1	4	4	2	0	0	0	0
Szumowo	0	1	8	0	1	0	1	0	1	0	1	8	0	1	0	1	0	2
Zambrów gm.	0	0	1	11	0	0	12	0	1	0	2	1	11	0	0	12	0	1
RAZEM LGD	4	35	22	88	34	3	30	13	17	7	63	20	94	40	15	31	13	47

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (maj 2015 r.)

W roku 2014 w gminach obszaru LGD BnP funkcjonowało 330 organizacji pozarządowych. 204 z nich to organizacje zarejestrowane w KRS lub w ewidencji Starosty, m.in. fundacje, stowarzyszenia, kluby sportowe, część OSP i KGW. Natomiast 126 podmiotów to organizacje nierejestrowe, m.in. większość kół gospodyń wiejskich, część ochotniczych straży pożarnych, kluby seniora, czy zespoły artystyczne.

Jak na większości obszarów wiejskich w Polsce znaczącą liczbę tych organizacji stanowią Ochotnicze Straże Pożarne, których łącznie odnotowano na obszarze 114 (94 stowarzyszenia zarejestrowane, 20 nierejestrowe) oraz Koła Gospodyń Wiejskich (łącznie 31). Natomiast najwięcej organizacji rejestrowych odnotowujemy w gminach miejskich i miejsko-wiejskich (np. Zambrów m. – 41; Ciechanowiec – 26; Wysokie Mazowieckie m. – 19).

Na wszystkich spotkaniach konsultacyjnych bardzo mocno akcentowano konieczność budowania kapitału społecznego na obszarze LGD BnP. Z jednej strony wskazywano **potrzebę szeroko rozumianej aktywizacji społecznej, która by prowadziła m.in. do zawiązywania się mniej lub bardziej formalnych grup realizujących wspólne cele.** Z drugiej strony podkreślano, że wiele istniejących stowarzyszeń lub grup nieformalnych jest słabo lub zupełnie nieaktywnych lub bardzo słabych organizacyjnie. Do tych podmiotów powinny zostać skierowane **działania, które doprowadzą do wzmocnienia ich potencjału organizacyjnego, a docelowo część z nich być może przekształci się w podmioty ekonomii społecznej, poprzez rozpoczęcie działalności gospodarczej.**

Poniższy wykaz szczegółowo identyfikuje zarówno formalne, jak i nieformalne grupy na obszarze LGD BnP, co jest istotne z punktu widzenia potrzeb i wsparcia jakie jest oczekiwane i planowane w tym zakresie.

Tabela 45. Organizacje pozarządowe oraz organizacje nierejestrowe na terenie LGD w 2014 r.

Gmina	Typ organizacji	Liczba	Nazwa
Brańsk m.	Stowarzyszenia (bez OSP)	6	Stowarzyszenie Artystyczne „Skowronki”, Towarzystwo Przyjaciół Brańska, Zrzeszenie Przedsiębiorców Ziemi Brańskiej, Stowarzyszenie Przewoźników Podlasia – Oddział Terenowy, Podlaskie Stowarzyszenie Kobiet Aktywnych „Pestka”, Związek zawodowy pracowników Gminnej Spółdzielni samopomoc Chłopska
	OSP rejestrowe	1	Brańsk
	Kluby sportowe	2	Parafialny Klub Sportowy „Karol”, UKS „Pionier”
	Inne nierejestrowe	1	Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Diecezji Drohiczyńskiej – Oddział w Brańsku
	Zespoły artystyczne	2	Zespół Pieśni i Tańca „Skowronki”, Chór Kościelny w parafii pw. WNMP, Klub Seniora
Brańsk gm.	Stowarzyszenie (bez OSP)	1	Stowarzyszenie ekologiczne Załuskie Kościelne
	OSP rejestrowe	13	Chojewo, Domanowo, Glinnik, Holonki, Kiersnowo, Klichy, Koszewo, Lubieszce, Mień, Oleksin, Popławy, Szmurły, Świridy
	Inne nierejestrowe	2	Klub Seniora, Klub Morsa
	Zespoły artystyczne	2	„Mianka”, „Patoczanka”
Rudka	OSP nierejestrowe	2	Rudka, Koce Borowe
	Kluby sportowe	2	UKS „Skorpion”, UKS „Heros”
	Inne nierejestrowe	2	Klub Seniora, KGW Rudka

Wysokie Mazowieckie m.	Stowarzyszenia (bez OSP)	3	Towarzystwo Przyjaciół Miasta Wysokie Mazowieckie, Społeczny Komitet Pomocy dla Szpitala w Wysokiem Mazowieckiem, Klub Rodzin Abstynenckich ŁABĘDŹ, Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych Bratek, Stowarzyszenie na Rzecz Osób Potrzebujących Pomocy Bliżej Ciebie, Stowarzyszenie Wspieramy Centrum przy CKZ, Stowarzyszenie Emerytów i Rencistów Policji Zarząd Koła, Stowarzyszenie Jagiellończyk przy ZSOiP, Stowarzyszenie „Uniwersytet Trzeciego Wieku”, Regionalny Związek Stowarzyszeń i Klubów Abstynenckich Województwa Podlaskiego w Wysokie Mazowieckiem, Stowarzyszenie Wspierania Demokracji Lokalnej ADSUM, Stowarzyszenie Oświatowe Świat Malucha, Stowarzyszenie Grupa Rekonstrukcji Historycznej im. Brygady Kawalerii „Plis”
	OSP rejestrowe	1	Wysokie Mazowieckie
	Kluby sportowe	5	UKS „Iskra” przy Gimnazjum, UKS „Jedyneczka” przy Szkole Podstawowej, UKS „Wiktoria” przy ZSOiP, UKS „MAX BASKET” przy Gimnazjum, UKS „Centrum przy CKZ
	Zespoły artystyczne	9	koło wokalne „Tęcza”, grupa taneczna „Mażoretki”, grupa taneczna „Okey Dance”, studio teatralne, chór Klubu Seniora, 3 zespoły młodzieżowe-instrumentalne, Zespół Dziecięcy Ludowy Zespół Pieśni i Tańca Mazowie
Ciechanowiec	Fundacje	3	Fundacja Rozwoju Edukacji Cogito, Fundacja Inicjatyw Społeczno - Gospodarczych Macto, Fundacja Rozwoju Wsi i Rolnictwa „Agriculture”
	Stowarzyszenia (bez OSP)	12	Stowarzyszenie „Zameczek”, Stowarzyszenie Nobis, Stowarzyszenie Platon, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Domu Pomocy Społecznej w Kozarzach, Stowarzyszenie „Winnica”, Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Pobikry, Ciechanowieckie Stowarzyszenie Trzeźwościowe „Remedium”, Towarzystwo Naukowe Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonoviana, Polska Federacja Instytut Budokai Karate, Łomżyńsko-Drohicckie Bractwo Kurkowe Towarzystwo Strzeleckie w Ciechanowcu, Stowarzyszenie „Uniwersytet Trzeciego Wieku”
	OSP nierejestrowe	3	Skórzec, Przybyszyn, Winna-Chroły
	OSP rejestrowe	8	Ciechanowiec, Bujenka, Koce Basie, Pobikry, Wojtkowice Stare, Tworkowice, Radziszewo Króle, Kozarze
	Kluby sportowe	3	przy szkołach: podstawowa, gimnazjum, ZSOiZ
	Inne nierejestrowe	15	Caritas Diecezji Drohiczyńskiej, Caritas Diecezji Łomżyńskiej, Ciechanowieckie Stowarzyszenie Przedsiębiorców, Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Diecezji Drohiczyńskiej, Polski Związek Wędkarski Koło Wędkarskie Jazgarz, Związek Sybiraków - Koło Terenowe, Związek kombatantów, Rodzinny Ogród Działkowy „Pod Gruszą”, Koło Łowieckie „Rogacz”, Gminna Spółka Wodna „Nurczanka”, Chór kościelny „Kantata”, Schola „Anielskie Nutki”, Klub Seniora „Chwilowo Młodzi”, KGW Radziszewo Sieńczuch
Zespoły artystyczne	4	Orkiestra Dęta, Zespół Młodzieżowy Orkiestry Dętej, Zespół Tańców Nowoczesnych, Zespół Tańców Narodowych	
Czyżew	Stowarzyszenia (bez OSP)	2	Stowarzyszenie Kulturalne Ziemi Czyżewskiej, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne Wysoczyzny Wysokomazowieckiej i Podlaskiego Przełomu Bugu
	OSP rejestrowe	7	Dąbrowa Wielka, Dąbrowa Nowa Wieś, Dmochy Wochy, Siennica Święchy, Czyżew, Rosochate Kościelne, Kaczyn Herbasy
	Kluby sportowe	5	Międzyszkolny Uczniowski Klub Sportowy przy ZSOiZ w Czyżewie, Klub sportowy INTER w Rosochatem Kościelnem, UKS Orłęta przy ZSOiZ,

			UKS przy Gimnazjum im. Papieża Jana Pawła II
	Inne nierejestrowe	1	Klub Seniora,
	Zespoły artystyczne	6	Mażoretki, Pierwszy Krok, Dziecięcy zespół wokalny „Bemol”, Zespół „Nova noota”, Młodzieżowa Orkiestra Dęta, Zespół Kolędniczy Herody Gminy Czyżew
Klukowo	Stowarzyszenia (bez OSP)	3	Polskie Stowarzyszenie Patriotów w "Solidarności" Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Wyszonki Błonie, Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Stare Kostry,
	OSP rejestrowe	10	Klukowo, Trojanowo, Kuczyn, Wyszonki Kościelne, Lubowicz Wielki, Łuniewo Małe, Sobolewo, Piętki Gręzki, Kostry Śmiejski, Kostry Podśędkowięta.
	Inne nierejestrowe	1	Klub Seniora Klukowo
	Zespoły artystyczne	1	Wyszonki Błonie, Zespół kolędniczy Podlasie
Kulesze Kościelne	OSP rejestrowane	4	Kulesze Kościelne, Nowe Grodzkie, Gołasze Mościckie, Nowe Wykno
	Inne nierejestrowe	2	Klub Seniora Kulesze Kościelne, KGW „Kulesianki”
	Zespoły artystyczne	2	Zespół „Rokietnica”, Zespół „Magnetic”
Nowe Piekuty	Stowarzyszenia (bez OSP)	2	Stowarzyszenie „Przyjazna Jabłoń, Stowarzyszenie „Jabłoń Piotrowce”
	OSP rejestrowane	9	Jabłoń Kościelna, Jabłoń Jankowce, Jabłoń Dąbrowa, Tłoczewo, Hodyszewo, Nowe Piekuty, Łopienie Jeże , Skłody Borowe, Kostry Noski
	Kluby sportowe	2	UKS Jabłoń Kościelna, UKS Nowe Piekuty
	Inne nierejestrowe	12	KGW: Jabłoń Kościelna, Jabłoń Jankowce, Jabłoń Śliwowo, Jabłoń Dąbrowa, Jabłoń Piotrowce, Tłoczewo, Stokowisko, Hodyszewo, Krasowo Wielkie, Krasowo Częstki, Skłody Borowe, Kostry Noski
Szepietowo	Stowarzyszenia (bez OSP)	4	Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Szepietowo, Stowarzyszenie Mieszkańców Miejscowości Szepietowo-Wawrzyńce „Pod Dębem”, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Szepietowskiej, Stowarzyszenie „Powiat Dla Ludzi” Szepietowo,
	OSP rejestrowe	10	Szepietowo, Dąbrowa Moczydły, Wojny-Szuby, Wyliny- Ruś, Średnica, Wojny Pogorzelski, Dąbrowka Kościelna, Stary Kamień, Moczydły-Stanisławowięta, Dąbrowa-Łazy
	Kluby sportowe	3	Klub Sportowy „SPARTA 1951”, UKS „Start” przy Publicznym Gimnazjum w Szepietowie, UKS „Lider” przy Szkole Podstawowej w Dąbrowce Kościelnej
	Inne nierejestrowe	2	Klub Seniora „Złoty Wiek” KGW Dąbrowa Moczydły
	Zespoły artystyczne	6	Dziecięcy Regionalny Zespół Pieśni i Tańca “Podlasie”;; Młodzieżowa Orkiestra Dęta GOK w Szepietowie, Zespół Wokalny, Zespół „ Lollipop”, Chór Klubu Seniora „Złoty Wiek”, Zespół Mażorettek VIVAT z PG w Szepietowie
Wysokie Mazowieckie gm.	OSP rejestrowe	14	Stara Ruś, Świętek Wielki, Jabłonka Kościelna, Kalinowo-Czosnowo, Bryki, Mazury, Miodusy Wielkie, Dąbrowa-Dzięciel, Gołasze-Puszczza, Miodusy-Stok, Tybory-Wółka, Tybory-Misztale, Osipy-Kolonia, Mystki-Rzym,
	Kluby sportowe	1	Jabłonka Kościelna
	Inne nierejestrowe	2	KGW: Mystki-Rzym. Brzóska-Tatary
	Zespoły artystyczne	1	Chór w Jabłonce Kościelnej
Zambrów m.	Fundacje	4	Fundacja Państwowej Szkoły Muzycznej, Fundacja „Tradycja i Rozwój”, Fundacja „CODERDOJO Polska”, Fundacja „Szansa dla Ciebie”
	Stowarzyszenia (bez OSP)	23	Klub Inteligencji Katolickiej, Towarzystwo Przyjaciół Zambrowa, Klub Abstynenta „Ostoja”, Stowarzyszenie Rodzin Dzieci Niepełnosprawnych „Promyk Nadziei”, Stowarzyszenie Społeczne „Ariadna”, Klub Miłośników Motocykli „Żubr”, Stowarzyszenie Lekarzy Rodzinnych i Stomatologów, Szansa, towarzystwo „Nasz Szpital”, Stowarzyszenie „Zambrowskie

			Produkty Lokalne”, Łomżyńska Grupa Odtwórstwa Historycznego „Spiritus Temporis”, Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych, Stowarzyszenie Przyjaciół Akademii Malucha, Stowarzyszenie Sztuk Walki, Stowarzyszenie „Pomocna Dłoń”, Stowarzyszenie Przyjaciół Osób Starszych i Niepełnosprawnych „Człowiek nie Wiek”, Stowarzyszenie Sportowe „Rekord”, Stowarzyszenie Przyjaciół Czwórki, Stowarzyszenie „Silni Razem”, Stowarzyszenie „Nowej Polski”, Stowarzyszenie Sportowo-Rekreacyjne „Sporteam”, Stowarzyszenie „Nexxteam”, Towarzystwo Muzyczne „Delta”
	Kluby sportowe	14	przy szkołach: podstawowa, gimnazjum, ogólnokształcące
	Inne nierejestrowe	6	Salon Literacki, Dyskusyjny Klub Książki, Klub Brydża Sportowego, Klub Filmowy, Klub Seniora, Aerobik
	Zespoły artystyczne	11	Miejska Młodzieżowa Orkiestra Dęta, Zespół Instrumentalny „CAMERATA”, Studio piosenki "ART", Zespół wokalny "PICCOLO", Grupa Taneczna Mażorettek, Klub Tańca Nowoczesnego (2 grupy wiekowe), Klub Tańca C-Walk, Klub Tańca Towarzyskiego, Teatr Form Różnych, Teatr Eksperymentalny, Teatr Młodego Aktora
Kołaki Kościelne	Stowarzyszenia (bez OSP)	1	Ruch Rozwoju Regionu „RURORE”
	OSP nierejestrowe	4	Kołaki Kościelne, Szczodruchy, Rębiszewo-Zegadły, Krusze-Łubnice
Rutki	Stowarzyszenia (bez OSP)	1	Stowarzyszenie Kulturalno - Oświatowo - Sportowe „Kos 1984”
	OSP nierejestrowe	4	Zambrzyce Króle, Ożarki-Olszanka, Kossaki Nadbielne, Dębni,ki,
	OSP rejestrowe	4	Rutki-Kossaki, Kołomyjka, Kalinówka Basie, Ożary Wielkie
	Kluby sportowe	2	Rutki-Kossaki, Grady Woniecko
Szumowo	Stowarzyszenia (bez OSP)	1	Szumowo
	OSP nierejestrowe	8	Szumowo, Srebrna, Paproć Duża, Łętownica, Pęchratka Polska, Ostrożne, Zaręby, Głęboz, Srebrny Borek
	Kluby sportowe	1	Szumowo
	Inne nierejestrowe	1	KGW: Pęchratka Polska
	Zespoły artystyczne	2	Orkiestra Dęta OSP w Szumowie, Zespół Mażorettek „Arabeska”
Zambrów gm.	Stowarzyszenia (bez OSP)	2	Stowarzyszenie 71 Pułku Piechoty Nagórki-Jabłoń Stowarzyszenie Inicjatyw społecznych Gminy Zambrów
	OSP nierejestrowe	1	Zagroby Łętownica
	OSP rejestrowe	11	Stary Laskowiec, Krajewo Białe, Stary Skarżyn, Przeździecko Mroczi, Chorzele, Długobórz Pierwszy, Tabędz, Zbrzeźnica, Poryte Jabłoń, Łady Borowe, Wiśniewo
	Inne nierejestrowe	12	KGW: Wola Zambrowska, Stary Skarżyn, Stary Laskowiec, Poryte Jabłoń, Konopki Jałbrzyków Stok, Koziki Jałbrzyków Stok, Zbrzeźnica, Tabędz, Wdziękoń Drugi, Przeździecko Mroczi, Zaręby Krztałki, Krajewo Cwikły
	Zespoły artystyczne	1	Laskowianki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (grudzień 2014 r.)

Tabela 46. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 000 mieszkańców

Jednostka terytorialna	fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PODLASKIE	23	24	24	25	26	27	28	30
Brańsk m.	16	21	21	21	23	23	23	21
Brańsk gm.	22	22	22	22	22	22	23	23
Rudka	23	28	28	29	29	30	30	30
Wys. Maz. m.	16	16	18	20	20	22	24	25
Ciechanowiec	23	27	29	30	33	36	37	41
Czyżew	23	23	23	23	23	23	23	26

Klukowo	24	28	30	33	32	33	35	35
Kulesze Kość	15	15	15	15	15	15	15	16
Nowe Piekuty	23	22	22	25	24	27	27	29
Szepietowo	24	24	24	26	26	28	29	29
Wys. Maz. gm.	32	33	31	31	30	30	30	30
Zambrów m.	12	12	12	12	12	13	14	15
Kołaki Kość.	21	21	21	21	21	25	25	25
Rutki	20	20	22	22	22	22	22	22
Szumowo	27	27	27	29	28	28	28	28
Zambrów gm.	18	18	18	19	19	19	19	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

W przeliczeniu liczby organizacji pozarządowych na 10 000 mieszkańców tylko dwie gminy obszaru przekraczają średnią województwa podlaskiego, która w roku 2013 wynosiła 30 organizacji na 10 000 osób. Zdecydowanie najwyższy wskaźnik organizacji odnotowuje gmina Ciechanowiec (41). Najmniej NGO na 10 000 mieszkańców przypada w Zambrów m. (15) oraz w gminie Kulesze Kościelne (16). Dane te potwierdzają opinie mieszkańców wyrażaną podczas spotkań konsultacyjnych o małej ilości stowarzyszeń, czy grup nieformalnych, ich słabości organizacyjnej oraz niewykorzystanym potencjale.

W trakcie spotkań konsultacyjnych często jednak podkreślano, że aktywność społeczna mieszkańców LGD BnP stale wzrasta oraz iż jest coraz więcej liderów umiejących i chcących aktywizować społeczność lokalną. Dostrzegano także rolę lokalnej grupy działania we wzmacnianiu kapitału społecznego obszaru. Pozytywnie oceniano także stosunki sąsiedzkie między mieszkańcami, a tradycyjna, wręcz przysłowiowa kłótniowość drobnej szlachty coraz częściej – wg uczestników spotkań - zastępowana jest solidarnością społeczną i sąsiedzką pomocą.

3.11. Infrastruktura społeczna

Tabela 47. Liczba ośrodków kultury i bibliotek wraz z filiami na terenie LGD w 2006/2007 i 2016/2014 r.

Jednostka terytorialna	Ośrodki kultury wraz z filiami		Biblioteki wraz z filiami		Koła (kluby)		Członkowie kół (klubów)	
	2006	2014	2006	2014	2007	2013	2007	2013
Brańsk m.	1	1	1	1	0	2	0	72
Brańsk gm.	2	2	1	1	0	1	0	29
Rudka	0	0	1	1	0	0	0	0
Wys. Maz. m.	1	1	2	1	1	2	40	137
Ciechanowiec	1	2	1	3	9	4	153	118
Czyżew	1	1	1	3	1	6	12	196
Klukowo	1	1	3	3	2	4	50	195
Kulesze Kość.	0	0	2	2	0	0	0	0
Nowe Piekuty	0	0	2	2	0	0	0	0
Szepietowo	1	1	1	1	2	5	110	200
Wys. Maz. gm.	0	0	1	1	0	0	0	0
Zambrów m.	1	1	2	2	3	13	105	282
Kołaki Kość.	0	0	1	1	0	0	0	0
Rutki	0	1	1	1	0	1	0	8
Szumowo	1	1	1	1	0	1	0	12
Zambrów gm.	0	0	1	1	0	0	0	0
RAZEM LGD	10	12	22	25	18	39	470	1249

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015 r.) oraz na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Stan ilościowy ośrodków kultury i bibliotek nie uległ znaczącej zmianie w okresie 2006-2014. W omawianym okresie liczba ośrodków kultury zwiększyła się o dwa (w Rutkach i w Ciechanowcu) a bibliotek/ filii o trzy (ubyla jedna w Wysokiem Mazowieckim, a przybyło dwie w Ciechanowcu i dwie w Czyżewie). Natomiast znacznemu zwiększeniu uległa liczba klubów i kół działających w domach kultury (z 18 do 39) oraz osób w nich działających (z 470 do 1249).

Tabela 48. Liczba świetlic wiejskich w gminie/mieście w 2014 r.

Jednostka administracyjna	Liczba świetlic	W tym wyremontowanych	Lokalizacja	W tym wyposażonych	Lokalizacja
Brańsk m.	0	0	-	0	-
Brańsk gm.	17	7	Puchały Stare,	15	Kadłubówka,

			Kalnica, Kiersnowo, Holonki, Spieszyn, Patoki, Mień		Bronka, Poletyły, Brzeźnica, Kalnica, Patoki, Załuskie Kościelne, Kiersnowo, Puchały Stare, Załuskie Koronne, Spieszyn, Pruszanica Stara, Puchały Nowe, Holonki, Mień
Rudka	5	4 + 1 wybudowana	Rudka, Karp, Koce Borowe, Niemyje Ząbki, Olendy	0	-
Wys. Maz. m.	nd	nd	-	nd	-
Ciechanowiec	11	7	Kozarze, Radziszewo-Sieńczuch, Czaje-Wólka; Wojtkowice Stare, Skórzec, Pobikry, Radziszewo-Króle	0	-
Czyżew	9	7	Dąbrowa Wielka, Siennica Lipusy, Siennica Święchy, Dąbrowa Nowa Wieś, Dmochy Wochy, Kaczyn Herbasy, Kaczyn Stary	5	Dąbrowa Wielka, Siennica Lipusy, Siennica Święchy, Dąbrowa Nowa Wieś Kaczyn Herbasy
Klukowo	8	0	-	0	-
Kulesze Kość.	5	2	Kulesze Kościelne, Nowe Grodzkie	0	-
Nowe Piekuty	13	9	Jabłoń Śliwowo, Jabłoń Dąbrowa, Łopienie Jeże, Łopienie Szelągi, Nowe Żochy, Skłody Borowe, Hodyszewo, Nowe Piekuty, Jabłoń-Kościelna	1	Nowe Piekuty
Szepietowo	6	5	Dąbrówka Kościelna, Dąbrowa-Łazy, Średnica-Pawłowięta, Szepietowo-Janówka, Dąbrowa-Moczydły	1	Wojny Szuby
Wys. Maz. gm.	10	0	-	1	Świętek Wielki
Zambrów m.	nd	nd	-	nd	-
Kołaki Kość.	5	0	-	0	-
Rutki	6	1	Ożarki-Olszanka	1	Ożarki-Olszanka
Szumowo	13	1	Szumowo	1	
Zambrów gm.	24	1	Rykacze	1	Rykacze
RAZEM LGD	131	45	-	26	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015 r.)

W 2014 r. na obszarze LGD BnP funkcjonowało 131 świetlic wiejskich, w porównaniu do 102 takich obiektów w roku 2006. Imponująca jest też liczba świetlic wiejskich wyremontowanych i wyposażonych ze środków PROW 2006-2013 (odpowiednio 45 i 26 świetlic).

Podczas spotkań konsultacyjnych temat świetlic wiejskich był bardzo istotny i często poruszany. Z jednej strony wskazywano, iż **część tych wyremontowanych i wyposażonych obiektów praktycznie nie pełni swojej funkcji, jako miejsca spotkań i aktywizacji lokalnej społeczności i że konieczne jest podjęcie działań w tym kierunku.** Z drugiej strony wskazywano jeszcze miejscowości, gdzie takie miejsca powinny powstać lub być wyremontowane i doposażone. Zwracano uwagę **na niezagospodarowaną przestrzeń publiczną oraz na potrzebę przywrócenia wielu zdegradowanym obiektom funkcji społecznych lub kulturalnych.**

Jednocześnie zauważano, że w specyficznej sytuacji wysoko uprzemysłowionego rolnictwa tego obszaru, trudno jest o popularyzację różnego rodzaju działań aktywizujących, ponieważ często rolnicy i domownicy są tak bardzo nastawieni na działalność własnego gospodarstwa rolnego, że nie mają czasu, ani nie widzą żadnej potrzeby dodatkowej działalności.

Wielokrotnie podkreślano podczas konsultacji, iż aby **dotatkowa oferta edukacyjna lub atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego (np. zajęcia artystyczne) prowadzona w świetlicach mogła objąć szerokie grono dzieci i młodzieży, to wcześniej należy do niej zachęcić (poprzez aktywne uczestnictwo w zajęciach lub organizację pokazów, czy spotkań) rodziców.** Wg uczestników badania bardzo często właściciele dużych i dobrze prosperujących gospodarstw rolnych nie widzą potrzeby, by ich dzieci uczestniczyły w takich zajęciach, „gdyż nie przynoszą one żadnej korzyści, a dzieci i młodzież są potrzebne do pomocy w pracach gospodarskich”.

Zwracano też uwagę, iż zarówno młodzież opuszczająca szkoły, jak i dorośli, nie posiadają dostatecznych kompetencji zawodowych w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy (np. wskazywano brak wykwalifikowanych pracowników do obsługi zwierząt, czy maszyn rolniczych). **Dotatkowa oferta edukacyjna, szczególnie w zakresie umiejętności zawodowych, mogłaby tę lukę przynajmniej częściowo wypełnić.**

W 2014 na obszarze LGD funkcjonowały trzy kina (Zambrów, Wysokie Mazowieckie i Szepietowo) oraz 12 muzeów i izb pamięci, z których najważniejszym jest niewątpliwie Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu. Z innych obiektów wymienić należy: Muzeum Ziemi Czyżewskiej i Izbę Tradycji Szlacheckiej i Włociańskiej w Wojnach Szubach.. Izby pamięci zlokalizowane są zaś w Kalnicy, w Wysokiem Mazowieckiem, Nowych Piekutach, Szepietowie, Zambrowie i Rutkach-Kossakach.

Infrastruktura sportowa i rekreacyjna obszaru LGD to 6 stadionów (Rudka, Wysokie Mazowieckie m., Ciechanowiec, Czyżew, Szepietowo, Zambrów m.) i 58 boisk, przy czym liczba tych ostatnich uległa podwojeniu w latach 2006-2014.

Tabela 49. Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-5 lat w 2006 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Dzieci ogółem w wieku 3-5 lat		Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym		Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013
	osoba	osoba	osoba	osoba	%	%
Brańsk m.	112	130	49	74	43,8	56,9
Brańsk gm.	193	156	3	75	1,6	48,1
Rudka	59	58	0	22	0,0	37,9
Wys. Maz. m.	293	335	138	329	47,1	98,2
Ciechanowiec	242	244	35	140	14,5	57,4
Czyżew	193	226	24	123	12,4	54,4
Klukowo	145	142	3	91	2,1	64,1
Kulesze Kość.	105	108	0	59	0,0	54,6
Nowe Piekuty	118	152	42	100	35,6	65,8
Szepietowo	198	248	3	138	1,5	55,6
Wys. Maz. gm.	203	171	3	82	1,5	48,0
Zambrów m.	654	680	322	613	49,2	90,1
Kołaki Kość.	65	71	2	45	3,1	63,4
Rutki	178	203	0	95	0,0	46,8
Szumowo	135	180	14	114	10,4	63,3
Zambrów gm.	320	304	14	77	4,4	25,3
Razem LGD	3213	3408	652	2177	20,3	63,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Liczba dzieci w wieku 3-5 lat objętych opieką przedszkolną wynosiła w roku 2013: 2177 dzieci i stanowiło to 63,9% wszystkich dzieci w tym wieku. W okresie 2006-2013 odnotowano znaczący wzrost odsetka tych dzieci (z 20,3% w roku 2006). Na obszarze LGD funkcjonuje 75 przedszkoli i punktów przedszkolnych i liczba ta w stosunku do roku 2006 wzrosła o 13. Natomiast w trakcie spotkań konsultacyjnych – obok niewystarczającej ilości miejsc w przedszkolach - pojawiał się temat zbyt krótkiego czasu pracy przedszkoli, np. tylko do godz. 13⁰⁰. **Rozwiązaniem tego problemu byłoby wprowadzenie zajęć dodatkowych do przedszkoli, co jednocześnie wydłużyłoby czas ich pracy, zapewniając większą mobilność zawodową rodziców.**

Tabela 50. Dzieci objęte opieką w żłobkach

Jednostka terytorialna	Dzieci w wieku do 3 lat ogółem		Dzieci objęte opieką w żłobkach		Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach	
	2006	2013	2006	2013	2006	2013
	osoba	osoba	osoba	osoba	%	%
Brańsk m.	92	95	0	0	0,0	0,0
Brańsk gm.	198	173	0	0	0,0	0,0
Rudka	52	41	0	0	0,0	0,0
Wys. Maz. m.	262	297	0	0	0,0	0,0
Ciechanowiec	207	195	0	0	0,0	0,0
Czyżew	210	187	0	0	0,0	0,0
Klukowo	150	135	0	0	0,0	0,0
Kulesze Kość.	110	94	0	0	0,0	0,0
Nowe Piekuty	107	124	0	0	0,0	0,0
Szepietowo	221	210	0	0	0,0	0,0
Wys. Maz. gm.	173	199	0	0	0,0	0,0
Zambrów m.	569	601	0	30	0,0	5,0
Kołaki Kość.	56	80	0	0	0,0	0,0
Rutki	204	154	0	0	0,0	0,0
Szumowo	143	165	0	0	0,0	0,0
Zambrów gm.	331	277	0	0	0,0	0,0
Razem LGD	3085	3027	0	30	0,0	1,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl (marzec 2015)

Na obszarze LGD funkcjonuje tylko jeden żłobek, w Zambrowie (w Miejskim Przedszkolu nr 6), w którym opieką objęte było w roku 2013 trzydzieścioro dzieci w wieku do lat 2. Brak wystarczającej liczby tego typu placówek sygnalizowali głównie mieszkańcy miast (Zambrów, Wysokie Mazowieckie, Brańsk, czy Ciechanowiec). Biorąc pod uwagę fakt, iż pozostałe tereny to w dużej mierze obszary rolne, mieszkańcy raczej nie zgłaszali potrzeby tworzenia żłobków, natomiast na spotkaniach konsultacyjnych pewnie zainteresowanie wzbudziły kluby malucha.

Tabela 51. Liczba szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich na terenie LGD w 2006 i 2014 r.

Jednostka terytorialna	Liczba szkół podstawowych		Liczba szkół gimnazjalnych		Liczba szkół ponadgimnazjalnych/ średnich	
	2006	2014	2006	2014.	2006	2014
Brańsk m.	1	1	1	1	2	2
Brańsk gm.	6	3	2	2	0	0
Rudka	2	2	1	1	2	2
Wys. Maz. m.	1	1	1	1	3	3
Ciechanowiec	4	4	1	1	1	1
Czyżew	3	3	2	2	1	1
Klukowo	4	4	1	1	0	0
Kulesze Kościelne	1	1	1	1	0	0
Nowe Piekuty	4	2	2	2	0	0
Szepietowo	5	5	1	1	0	0
Wys. Maz. gm.	5	2	1	1	0	0
Zambrów m.	3	3	3	3	5	5
Kołaki Kość	2	2	1	1	0	0
Rutki	3	3	1	1	0	0
Szumowo	5	5	1	1	0	0
Zambrów gm.	7	6	1	1	0	0
RAZEM LGD	56	47	21	21	14	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015r.)

W przeciwieństwie do liczby przedszkoli, liczba szkół podstawowych w omawianym okresie uległa zmniejszeniu o 9. W gminie wiejskiej Brańsk likwidacji uległy 3 placówki, z tego jedna w Koszewie przestała istnieć, a dwie w Świrydach i Chojewie stały się filiami szkół w Domanowie i Holonkach; w gminie Nowe Piekuty likwidacji uległy szkoły w miejscowościach Hodyszewo i Kostry Noski; w gm. Wysokie Mazowieckie przestały istnieć 3 szkoły

w miejscowościach: Dąbrowa-Dzięciel, Kalinowo-Czosnowo, Gołasze-Puszcza; zaś w gm. Zambrów szkoła w miejscowości Przeździecko-Mroczi.

Natomiast liczba szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych nie uległa zmianie. Najwięcej szkół ponadgimnazjalnych znajduje się w miastach: Zambrów (5) i Wysokie Mazowieckie (3) oraz w gminie Rudka (2). Na obszarze LGD nie funkcjonuje żadna szkoła wyższa. **Uczestnicy konsultacji, w tym przedstawiciele szkół, podkreślali potrzebę organizacji zajęć dodatkowych dla dzieci. Ponadto zwracano uwagę na zwiększającą się liczbę uczniów z orzeczeniami dysfunkcji i opiniami poradni psychologiczno-pedagogicznych, wymagającymi indywidualnego wsparcia.**

Tabela 52. Przychodnie i szpitale na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Liczba ośrodków zdrowia/ przychodni		Liczba szpitali	
	2006	2014	2006	2014
Brańsk m.	3	3	0	0
Brańsk gm.	1	1	0	0
Rudka	1	1	0	0
Wys. Maz. m.	2	5	1	1
Ciechanowiec	2	3	1	0
Czyżew	3	3	0	0
Klukowo	3	3	0	0
Kulesze Kościelne	1	1	0	0
Nowe Piekuty	2	3	0	0
Szepietowo	1	1	0	0
Wys. Maz. gm.	1	1	0	0
Zambrów m.	6	18	1	1
Kołaki Kość.	1	1	0	0
Rutki	2	2	0	0
Szumowo	2	2	0	0
Zambrów gm.	1	1	0	0
RAZEM LGD	32	49	3	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (marzec 2015 r.)

W zakresie opieki zdrowotnej na obszarze LGD w roku 2014 funkcjonowały 2 szpitale: w Wysokim Mazowieckiem i Zambrów. Likwidacji uległ natomiast szpital w Ciechanowcu. Liczba ośrodków zdrowia wrosła z 32 w roku 2006 do 49 w roku 2014.

3.12. Grupy defaworyzowane i pomoc społeczna

Ustawowa granica ubóstwa to kwota dochodu na osobę w rodzinie, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia. Wg danych GUS w województwie podlaskim w roku 2013 do pomocy takiej uprawnionych było 10,3% mieszkańców. W skali kraju wskaźnik ten był niższy o 2,0% i wynosił 8,3%.

Tabela 53. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2013

Jednostka terytorialna	Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (gospodarstwo)					Osoby w gospodarstwach korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (osoba)					Udział osób w gospodarstwach korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem (%)				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
POLSKA	1 216 821	1 203 497	1 147 913	1 165 811	1 211 290	3 463 031	3 338 703	3 103 832	3 111 054	3 204 830	9,07	8,67	8,05	8,07	8,33
PODLASKIE	42 549	42 060	41 974	41 809	44 889	128 184	122 773	119 227	117 584	122 855	10,77	10,20	9,93	9,81	10,28
Brańsk m.	163	140	135	130	142	438	375	312	302	350	11,58	9,61	8,03	7,79	9,05
Brańsk gm.	145	143	140	156	152	628	614	591	621	657	10,04	9,71	9,40	10,02	10,75
Rudka	93	99	111	98	108	328	341	364	295	337	15,75	16,62	17,97	14,70	16,99
Wys. Maz. m.	85	94	101	104	124	247	236	252	259	302	2,66	2,48	2,65	2,73	3,18
Ciechanowiec	311	279	302	307	303	934	800	841	861	846	10,04	8,60	9,15	9,44	9,33
Czyżew	130	121	122	121	113	416	365	379	360	344	6,36	5,52	5,74	5,46	5,25
Klukowo	165	148	147	168	185	646	590	585	610	651	14,21	12,73	12,73	13,36	14,29

Kulesze Kość.	80	81	75	77	83	371	357	341	331	348	11,17	10,80	10,39	10,17	10,81
Nowe Piekuty	89	78	81	84	87	332	310	298	320	332	8,22	7,53	7,23	7,79	8,12
Szepietowo	141	113	130	140	138	488	410	447	465	454	6,64	5,55	6,06	6,37	6,29
Wys. Maz. gm.	49	53	60	79	89	214	243	254	301	341	4,10	4,52	4,74	5,57	6,34
Zambrów m.	689	713	712	778	795	1 767	1 736	1 715	1 846	1 825	7,90	7,59	7,54	8,15	8,13
Kołaki Kość.	76	66	68	64	61	326	279	276	257	245	13,65	11,50	11,33	10,58	10,15
Rutki	217	224	220	235	237	779	788	720	748	752	13,06	13,15	12,11	12,73	12,96
Szumowo	59	58	70	61	69	204	200	241	200	230	4,21	4,02	4,82	4,01	4,62
Zambrów gm.	162	179	190	207	223	528	591	602	630	651	5,97	6,63	6,72	7,01	7,25
Razem LGD	2 654	2 589	2 664	2 809	2 909	8 646	8 235	8 218	8 406	8 665	8,15	7,65	7,66	7,87	8,16

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, (marzec 2015)

Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej nieznacznie spadała w latach 2009-2011, by ponownie ulec podwyższeniu w roku 2013 i 2014. Porównując dane z roku 2009 i 2014 możemy stwierdzić, że generalnie na obszarze LGD liczba ta prawie nie uległa zmianie (wzrost o 0,18%).

Jeżeli przyjąć ustawową granicę ubóstwa, która zgodnie z obowiązującą ustawą, uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, to w gminach LGD BnP udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem waha się od 3,18% w mieście Wysokie Mazowieckie, po 16,99% w gminie Rudka (2013 r.). Biorąc pod uwagę fakt, iż wskaźnik ten w skali kraju w 2013 roku wynosił - 8,33%; a dla województwa podlaskiego - 10,28%, należy stwierdzić, że ubóstwo jest dość poważnym problemem na obszarze LGD BnP. Aż w 6 gminach Partnerstwa wskaźnik ten przekracza 10%, a w kolejnych czterech się do niego zbliża. Warto też zauważyć, że w większości gmin wskaźnik ten jest odwrotnie proporcjonalny do rejestrowego poziomu bezrobocia, co pokazuje jak wielką skalą jest ukryte bezrobocie w rolnictwie na tym obszarze.

Jednocześnie uczestnicy spotkań konsultacyjnych wskazywali często na pasywną i roszczeniową postawę osób objętych pomocą społeczną. Podkreślali też, że duża część osób bezrobotnych zarejestrowanych, a także tych określanych „bezrobociem ukrytym na wsi” de facto nie jest zainteresowana podjęciem żadnej pracy. **Dlatego tak bardzo ważne i zgłaszane przez uczestników konsultacji są wszelkie formy wsparcia inicjatyw służących niwelowaniu ubóstwa, inicjatyw na rzecz włączenia społecznego oraz większej dostępności obiektów świadczących usługi na rzecz osób korzystających z pomocy społecznej.**

Tabela 54. Korzystający ze świadczeń rodzinnych

Jednostka terytorialna	Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci					Dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny					Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
	-	-	-	-	-	os.	os.	os.	os.	os.	%	%	%	%	%
POLSKA	1 696 100	1 540 801	1 416 015	1 285 312	1 196 479	3 002 808	2 722 199	2 507 919	2 285 810	2 125 987	41,1	37,6	35,1	32,2	30,2
PODLASKIE	601 41	552 23	510 94	465 48	434 69	110 825	101 230	933 06	849 25	787 09	47,7	44,2	41,8	38,4	36,4
Brańsk m.	261	230	198	179	187	455	403	353	328	316	59,4	53,3	48,0	45,2	44,3
Brańsk gm.	353	351	357	329	299	765	740	690	651	588	57,5	57,5	55,3	52,9	50,3
Rudka	136	131	126	116	106	270	252	240	213	188	59,6	57,8	58,5	53,4	48,6
Wys. Maz. m.	297	237	196	174	158	485	395	334	286	276	25,1	21,0	18,0	15,5	15,3
Ciechanowiec	513	477	440	423	399	945	872	782	721	703	52,6	49,8	47,6	44,8	44,6
Czyżew	332	294	270	244	222	681	603	560	514	459	48,1	43,5	40,8	37,9	34,1
Klukowo	266	255	257	239	215	581	550	540	480	435	59,5	56,9	58,6	52,7	49,0
Kulesze Kość.	234	220	217	202	187	493	467	457	427	396	68,4	67,8	68,2	65,0	62,3
Nowe Piekuty	220	206	186	177	154	484	450	408	381	338	54,6	49,7	46,1	43,5	40,6
Szepietowo	334	300	276	274	259	727	663	609	562	506	44,8	42,1	39,9	37,4	35,3
Wys. Maz. gm.	300	281	273	251	238	600	555	532	488	462	48,3	47,8	47,1	43,0	41,3
Zambrów m.	1 047	913	856	836	801	1 898	1 691	1 555	1 486	1 429	42,5	38,5	36,8	35,7	35,1

Kołaki Kość.	137	135	133	119	103	302	289	266	243	217	61,0	59,6	55,1	50,6	46,1
Rutki	483	455	426	389	345	909	889	809	742	670	68,5	69,0	65,0	60,1	57,4
Szumowo	264	253	245	241	229	542	521	510	486	455	52,7	48,2	48,2	46,2	43,3
Zambrów gm.	507	481	463	417	410	1 050	991	944	873	826	50,6	49,6	47,9	44,2	42,2
Razem LGD	5 684	5 219	4 919	4 610	4 312	11 187	10 331	9 589	8 881	8 264	50,6	46,9	44,9	42,6	40,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, (marzec 2015).

Na obszarze LGD, mimo tendencji spadkowej, wysoki jest udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku. Podstawą wypłaty zasiłku rodzinnego jest kryterium dochodowe, które w latach 2008-2010 wynosiło 504,00 zł na osobę lub 583,00 zł, jeżeli w rodzinie wychowuje się dziecko niepełnosprawne.

Tabela 55. Wskaźnik deprivacji lokalnej, tj. liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie na każde 1000 mieszkańców

Jednostka terytorialna	2012	2013	2014	Prognoza na 2015
Brańsk m.	78,17	89,22	83,01	83,01
Brańsk gm.	97,48	106,51	110,11	110,11
Rudka	148,48	175,91	148,19	152,11
Wysokie Mazowieckie m.	27,77	32,94	29,36	29,28
Ciechanowiec	97,79	93,68	87,72	87,70
Czyżew	55,54	53,13	54,20	53,22
Klukowo	137,98	147,47	152,51	149,22
Kulesze Kościelne	103,23	109,97	96,61	102,03
Nowe Piekuty	88,10	81,66	82,40	82,40
Szepietowo	66,96	66,13	64,19	64,58
Wysokie Mazowieckie gm.	56,80	63,79	61,74	60,94
Zambrów m.	82,63	81,20	74,92	74,92
Kołaki Kościelne	109,92	101,49	83,68	83,78
Rutki	128,34	131,87	113,77	114,64
Szumowo	50,58	45,00	41,18	42,03
Zambrów gm.	72,43	75,15	65,24	65,24
Razem LGD	80,93	82,58	77,15	77,21

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS Białystok, czerwiec 2015

Także wskaźnik deprivacji lokalnej, liczący osoby w rodzinach, którym przyznano świadczenie pomocy społecznej na 1000 mieszkańców jest w gminach obszaru LGD BnP odwrotnie proporcjonalny do rejestrowego poziomu bezrobocia. I tak w gminie miejskiej Wysokie Mazowieckie wynosi on w roku 2014 29,28 osoby, a w gminach Rudka i Klukowo odpowiednio 148,19 i 152,51 osób.

Na obszarze LGD, poza Gminnymi i Miejskimi Ośrodkami Pomocy Społecznej, funkcjonują następujące instytucjonalne formy wsparcia osób wykluczonych (dane za rok 2014):

- Dom Pomocy Społecznej w Brańsku
- Dom Pomocy Społecznej w Kozarzach
- Warsztaty Terapii Zajęciowej w Gimnazjum w Wysokim Mazowieckiem
- Warsztaty Terapii Zajęciowej Stowarzyszenie na rzecz osób niepełnosprawnych „NATURA” w Kozarzach
- Warsztaty Terapii Zajęciowej w Szumowie
- Zakład Aktywności Zawodowej KRES w Zambrowie
- Noclegownia dla bezdomnych w Zambrowie
- Świetlica socjoterapeutyczna „Arkadia” przy Szkole Podstawowej nr 1 w Wysokim Mazowieckiem
- Świetlica socjoterapeutyczna „Promyk Dnia” w Rudce

Na całym obszarze w roku 2014 działała tylko jedna spółdzielnia socjalna (Spółdzielnia socjalna „Pasja” w Rudce).

Tabela 56. Prognozowa w 2014 r. liczba i odsetek osób w wieku 20-29 lat na terenie LGD

Jednostka terytorialna	2015		2018		2025	
	osoba	%	Osoba	%	osoba	%
POLSKA	5 248 995	100,00	2 575 723	100,00	3 759 479	100,00
PODLASKIE	173 265	3,30	83 918	3,26	117 522	3,13
Powiat bielski	7 882	4,55	3 754	4,47	5 083	4,33

Powiat wysokomazowiecki	8 711	5,03	3 992	4,76	5 983	5,09
Powiat zambrowski	6 494	3,75	3 048	3,63	4 596	3,91

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, (maj2015).

Z danych statystycznych prognozowanych wynika, iż w 2015 r. udział osób młodych w ogólnej populacji w województwie podlaskim w odniesieniu do kraju wynosi 3,3%. Z najbardziej zbliżonych danych tj. obszar trzech powiatów obejmujących LGD BnP wynika, iż odsetek ten w każdym z powiatów jest większy niż średnio w województwie. Prognozuje się w 2018 roku spadek liczby osób młodych zarówno w kraju, województwie, jak i we wspomnianych powiatach. Natomiast kolejna prognoza na rok 2025 pokazuje spadek w woj. podlaskim, zaś wzrost w powiatach: wysokomazowieckim i zambrowskim, których ludność ma bardzo duży udział w liczbie ludności obszaru LGD. Analiza powyższych danych każe stwierdzić, iż **grupą w trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej są i będą w kolejnych latach osoby młode.**

Wzmocnieniem tej tezy są wyniki konsultacji społecznych: na wszystkich spotkaniach konsultacyjnych wskazano jako **grupę defaworyzowaną osoby młode do 29 r.ż.** znajdujące się w trudnej sytuacji na rynku pracy, tj. bezrobotne, jak i poszukujące pracy. W związku z powyższym przewidujemy szereg działań dla wyżej wymienionej grupy.

Ze środków EFRROW szczególne wsparcie działań w kierunku rozwoju przedsiębiorczości na terenie LSR będzie dotyczyło grupy osób młodych do 29 roku życia, która znajduje się w tej grupie wiekowej, pod warunkiem, że nie jest w chwili ubiegania się o wsparcie przedsiębiorcą lub nie jest zatrudniona na podstawie umowy o pracę.

Podczas konsultacji społecznych podnoszony był często problem grupy wiekowej 50+, która ma trudności na rynku pracy czy też brak jest na terenie LSR działań, które bezpośrednio kierowane byłyby do grupy osób po 50 r.ż. np. pod kątem poprawy jakości życia, stworzenie infrastruktury, działań edukacyjnych i innych stwarzających możliwość rozwoju. Uczestnicy sygnalizowali, że są to osoby, które z różnych względów zbyt wcześnie wypadły z rynku pracy. Zdaniem ogółu uczestników naszych konsultacji społecznych oczekiwania pracodawców częstokroć wykluczają te osoby. Osoby 50+ twierdzą, że pracodawcy postrzegają ich w stereotypowy sposób, boją się ich problemów zdrowotnych, złych nawyków z poprzednich miejsc pracy i trudności z przystosowaniem się do nowych warunków. Ten niekorzystny trend utrzymuje się, mimo iż osoby 50+ korzystają z wielu źródeł i instytucji pośrednictwa pracy, takich jak powiatowe urzędy pracy, Internet, prasa, znajomi. Posiadają dużą wiedzę na temat lokalnego rynku pracy. Fakty te przemawiają za zaliczeniem **osób powyżej 50 r.ż.** do grupy defaworyzowanej. Wsparcie kierowane w naszej strategii ze środków EFRROW w szczególności dla tej grupy wiekowej będzie dotyczyło osób, które w przypadku podejmowania działalności gospodarczej mają ukończone 50 lat lub planują zatrudnić osobę w tej kategorii wiekowej (nie dotyczy osób już prowadzących działalność i/lub właścicieli, udziałowców w spółkach). W zakresie rozwoju przedsiębiorczości wspierać będziemy działania, które spowodują zatrudnienie w przedsiębiorstwie ubiegającym się o dofinansowanie osób powyżej 50 r.ż.

W związku z wdrażaniem instrumentu RLKS grupami defaworyzowanymi będą również **osoby lub rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym** zdefiniowane w Wytycznych w zakresie zasad realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w perspektywie 2014-2020 (Rozdział III. pkt 11) tj.:

1. osoby lub rodziny korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej
2. osoby uzależnione od alkoholu
3. osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą oraz rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych,
4. osoby nieletnie, wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości
5. osoby przebywające w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii
6. osoby z niepełnosprawnością
7. rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością, o ile co najmniej jeden z rodziców lub opiekunów nie pracuje ze względu na konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością
8. osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy
9. osoby niesamodzielne
10. osoby bezdomne lub dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań w rozumieniu
11. osoby odbywające kary pozbawienia wolności
12. osoby korzystające z PO PŻ

Szczegółowy opis grup defaworyzowanych zdefiniowanych dla poszczególnych funduszy wdrażanych w ramach strategii ujęto w Procedurze oceny i wyboru operacji pozagrantowych pkt. IV. Lokalne kryteria wyboru operacji.

Zakres instrumentu RLKS za pomocą, którego kierować będziemy wsparcie na rzecz lokalnej społeczności, skoncentrowany jest na wsparciu głównie osób z grup wykluczonych (defaworyzowanych oraz zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym) i działalność w tym obszarze będzie koncentrować się na sposobach włączenia społecznego, w szczególności poprzez:

- działania na rzecz wsparcia zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy (przedsięwzięcia 2.1.1 i 2.2.1),
- przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu (przedsięwzięcia 1.2.1, 1.2.2),

– rewitalizacja fizyczna, gospodarcza i społeczna na obszarze objętym LSR (przedsięwzięcia 1.1.3, 3.2.1).

Odpowiednie **rodzaje wsparcia**, wynikające ze zdiagnozowanych potrzeb, **ujęte zostały we właściwych przedsięwzięciach w ramach celów szczegółowych**, opisanych w sposób szerszy w rozdziale *Cele i wskaźniki*. Zawarte są tam informacje jakiego typu działania wspierane są w ramach LSR. Wśród nich są właśnie te, które wynikają z potrzeb omawianych tu grup defaworyzowanych i do nich w szczególności są kierowane. Natomiast opis stosowanego podejścia (sposób komunikowania się) do tychże grup ujęto w *Planie komunikacji*.

4. Analiza SWOT

W konsultacji z mieszkańcami obszaru objętego LSR oraz przy wykorzystaniu danych pochodzących z diagnozy obszaru dokonano analizy SWOT. Analiza SWOT była narzędziem, dzięki któremu zanalizowano i rozpoznano nasze silne i słabe strony a także istniejące i potencjalne szanse i zagrożenia płynące z otoczenia zewnętrznego. Z uwagi na duży obszar LGD zauważalna jest duża różnorodność zagadnień, zgłaszanych przez mieszkańców jako potencjalnych elementów analizy SWOT. Z tego względu zapisy analizy pogrupowano w trzy bloki tematyczne: edukacja/społeczeństwo, gospodarska oraz infrastruktura/dziedzictwo.

Tabela 57. Analiza SWOT obszaru

MOCNE STRONY	pkt diagnozy	SŁABE STRONY	pkt diagnozy
Edukacja / Społeczeństwo			
wzrastająca chęć mieszkańców do uczestnictwa w życiu społecznym, publicznym, inicjatywach obywatelskich, duża aktywność seniorów	10	słaby dostęp do edukacji pozalekcyjnej; niska świadomość mieszkańców w zakresie edukacji swoich dzieci	11
silna tożsamość historyczna i kulturowa mieszkańców	3	pasywna postawa mieszkańców co do działań aktywizujących	10, 11
bogate dziedzictwo kulturowe (lokalna tradycja, cykliczne imprezy lokalne, regionalne i kulturalne, zespoły ludowe)	3	małe zainteresowanie młodzieży aktywnością pozaszkolną (brak nawyków, chęci, niedostateczna atrakcyjność zajęć, duży problem z ograniczeniami w dowozie dzieci na zajęcia)	10, 11
wzrastająca aktywność społeczna, w tym istniejący liderzy aktywizujący społeczność lokalną	10	niewystarczająca oferta kulturalna, edukacyjna i sportowa, dotycząca spędzania wolnego czasu	10, 11
potencjał ochotniczej straży pożarnej	10	niedostateczna ilość miejsc w przedszkolach i niewystarczająca oferta ośrodków wychowania przedszkolnego,	11
dobrze rozwinięty system pomocy społecznej	12	niedostatecznie rozwinięty system usług społecznych, w tym infrastruktury społecznej, co wpływa na brak wsparcia przy opiece nad osobami zależnymi	12
stosunki dobrosąsiedzkie, w tym pomoc osobom potrzebującym	10	pasywna i roszczeniowa postawa osób objętych opieką społeczną, bierność w poszukiwaniu pracy osób bezrobotnych; mała ilość podmiotów ekonomii społecznej	12
		słaba znajomość języków obcych; niska świadomość zagrożeń związanych z narkotykami; dopalaczami; niedostateczna wiedza nt. profilaktyki zdrowia psychicznego i fizycznego	11
		niewielka ilość NGO-sów; słabość organizacyjna i niewykorzystany potencjał istniejących stowarzyszeń, brak współpracy pomiędzy NGO	10
Gospodarka			
mocno rozwinięte rolnictwo (duża ilość dobrze prosperujących gospodarstw rolnych) w tym branża mleczarska i mięsna; bardzo wysoki poziom produkcji rolnej	5	wysokie bezrobocie szczególnie wśród osób młodych, duża część bezrobocia ukryta w rolnictwie	8
innowacyjność rozwiązań w zakresie rolnictwa; wyposażone gospodarstwa rolne; bogaty park maszynowy	5	słabo rozwinięte inne gałęzie przemysłu, poza przetwórstwem mleka,	6
potencjał rozwojowy w usługach na rzecz mieszkańców (specjalizacja poszczególnych miejscowości w pewnych branżach, wykraczająca poza rynek lokalny)	6	migracje mieszkańców, zwłaszcza osób młodych z terenów wiejskich do większych miast z powodu braku miejsc pracy	4, 8
		niedostateczne kompetencje zawodowe w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy	11
		brak wykorzystania dziedzictwa kulinarnego, produktów lokalnych	3
Infrastruktura/dziedzictwo			
rozwijająca się infrastruktura sportowa, szkolna, wystawiennicza	11	brak wykorzystania potencjału infrastruktury świetlic wiejskich	11
rozwijająca się infrastruktura świetlic wiejskich	11	niedostateczny stan infrastruktury technicznej	9
rozwijająca się infrastruktura przydomowych oczyszczalni ścieków; stacje uzdatniania wody, głównie na terenach wiejskich	9	drastyczne zmniejszanie się zbiorowej komunikacji publicznej w ramach obszaru i na zewnątrz LGD	9

potencjał przyrodniczy, kulturowy i historyczny obszaru	3		
wzrost zainteresowania OZE wśród mieszkańców i wzrost świadomości proekologicznej	9		
SZANSE	pkt diagnozy	ZAGROŻENIA	pkt diagnozy
Edukacja / Społeczeństwo			
rozwój ekonomii społecznej w kraju, popularyzacja idei działań skierowanych do osób wykluczonych społecznie	10	niekorzystne zmiany demograficzne: ujemny przyrost naturalny; minusowe saldo migracji	4
poprawa standardu życia mieszkańców w zakresie podstawowych potrzeb	11	niedostateczna trwałość i efektywność udzielonego wsparcia osobom bezrobotnym (w szczególności dla start up-ów, PUP)	8
duże możliwości organizacji m.in. oferty sportowej i rekreacyjnej	11	skomplikowany, zmieniający się system prawny wsparcia społecznego; obciążenie samorządów wieloma zadaniami	9
Gospodarka			
rozwój sektora rolno-spożywczego, zwłaszcza w dziedzinie przetwórstwa	5	demotywujący system prawny dotyczący zatrudnienia (wysokie koszty)	
bliskość rynków Białegostoku i Warszawy stwarzająca możliwość znalezienia odbiorców na oferowane produkty	1,3	możliwość wystąpienia epidemii w związku z dużym pogłowiem bydła mlecznego, trzody chlewnej; epidemii zwierząt ASF	5
preferencyjne położenie na terenie Polski Wschodniej	1	zadłużenie budżetów samorządowych i państwa, rosnący dług publiczny	9
wytyczanie terenów inwestycyjnych	6	trend do rozwarstwienia społeczeństwa wiejskiego: rolnicy z dużymi gospodarstwami rolnymi, mieszkańcy realizujący usługi, część uzależniona od wsparcia socjalnego	5
niskie skażenie środowiska, potencjał dla ekologicznej żywności i produktów lokalnych	3	niechęć inwestorów do lokowania kapitału na obszarach wiejskich, w tym w sektorze pozarolniczym	6
		rozdrobienie struktury gospodarstw rolnych o profilu mlecznym, niska opłacalność produkcji	5
Infrastruktura/dziedzictwo			
korzystne zmiany preferencji turystów: moda na turystykę wiejską i zdrowy styl życia; popularność regionalizmu i turystyki kulturowej	3, 7	hamujące rozwój bariery formalno-prawne, biurokracja	6
zwiększenie atrakcyjności turystycznej przez renowację i wyeksponowanie zabytków	3	skomplikowane procedury pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych	6
zwiększający się trend wykorzystania OZE i pozyskiwanie energii ze źródeł odnawialnych	9		

źródło: opracowanie własne na podstawie danych z konsultacji

Doszczegółowieniem potrzeb zdiagnozowanych przez LGD w procesie konsultacji społecznych w zakresie infrastruktury pełniącej funkcje o charakterze rekreacyjnym lub kulturalnym, a także w obszarze działań infrastrukturalnych, związanych z zachowaniem lokalnego dziedzictwa, jest załącznik nr 1 do niniejszej strategii. Wykazane potrzeby będą traktowane priorytetowo. Pozostałe, nieujęte w diagnozie działania będą realizowane w miarę dostępnych środków.

W procesie konstruowania analizy SWOT uwzględniono wnioski z konsultacji, które zgłaszano na kilku etapach - podczas warsztatów konsultacyjnych oraz pisemnego opiniowania. Zestawienie wszystkich uwag dostępne jest na stronie: www.krainabobra.eu w zakładce *Okres przejściowy*.

5. Cele i wskaźniki LSR

Cel ogólny:

I. Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD

Istotnym wyzwaniem dla obszaru LGD jest zapewnienie dostępności do odpowiedniej jakości edukacji, zarówno na etapie kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym, a także w szkołach kształcenia ogólnego. W ramach realizacji LSR szczególną uwagę zwraca się na edukację poza wymaganym programem, w kierunku kształcenia kompetencji kluczowych, a także rozwijania zdolności, mogących mieć istotne znaczenie dla dalszego łatwiejszego odnalezienia się na rynku pracy.

Ważnym aspektem w obszarze wsparcia rozwoju społeczeństwa jest praca na rzecz wzmocnienia potencjału organizacji pozarządowych, a także kształcenie lokalnych liderów, którzy stanowią istotny element rozwoju lokalnych społeczności. LGD zamierza podjąć działania skierowane na kształtowanie postawy pro-obywatelskiej, a także promowanie idei wolontariatu, czy wspierania społeczności znajdujących się w trudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej. Oprócz działań animacyjnych, zwiększających ich zaangażowanie i chęć w podjęciu aktywnej pracy na rzecz włączenia społecznego, będą to także działania przyczyniające się w sposób bezpośredni do podniesienia atrakcyjności i mobilności na rynku pracy.

Ostatnim aspektem pracy na rzecz lokalnej społeczności będzie zadbanie o ich aktywne uczestniczenie w życiu społecznym, zwiększenie poczucia tożsamości mieszkańców z obszarem LGD, a także szeroko pojętą poprawę jakości ich życia na danym terenie.

Wszystkie działania, ujęte w przedsięwzięciach w obrębie danego celu skierowane będą w szczególności do osób z grup defaworyzowanych, określonych w części poświęconej diagnozie obszaru. W trakcie wyboru operacji do dofinansowania premiowane będą te projekty, które kierują wsparcie do zdiagnozowanych grup docelowych.

WSKAŹNIK ODDZIAŁYWANIA

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	8665 os.	8492 os.	GUS	na koniec	XII.2022	EFRROW / EFS

Wartość bazowa określona została wg stanu na 2013r. na podstawie danych dostępnych w GUS. W oparciu o dotychczasowe obserwacje, dostępność środków oraz zakres podejmowanych działań, docelowo zakłada się spadek o 0,2% na zakończenie okresu realizacji LSR.

Wszystkie działania podejmowane w obszarze celu związanego z pracą na rzecz lokalnego społeczeństwa w sposób pośredni i bezpośredni przyczyniają się do ograniczenia zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego, co stanowi jedno z głównych zadań w zakresie rozwoju społeczeństwa na obszarze LGD. Zjawisko to mierzone jest za pomocą wskaźnika, dotyczącego liczby osób pozostających pod opieką Ośrodków Pomocy Społecznej. A zatem powyższy wskaźnik jest adekwatny do założonego celu.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Wzrost liczby formalnych organizacji społecznych działających na obszarze LGD	204 organizacji	214 organizacji	rejesty powiatowe	na koniec	XII.2022	EFRROW / EFS

Wartość bazowa określona została wg stanu na koniec 2013r. na podstawie danych dostępnych w rejestrach prowadzonych przez Starostwa Powiatowe. Docelowo zakłada się wzrost ilości podmiotów o 5 % na zakończenie okresu realizacji LSR (czyli o 10 organizacji), co w oparciu o dotychczasowe doświadczenia wydaje się być wartością realną.

Aktywizacja mieszkańców obszaru dotyczyć będzie różnorodnych działań przyczyniających się do rozwoju lokalnego. Jednym z istotnych elementów jest działalność organizacji społecznych, obrazująca skłonność do zrzeszania się i wspólnego działania na rzecz określonego celu. Ważnym aspektem działalności LGD w nowej perspektywie będzie wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych, zarówno poprzez formalizowanie ich działania (rejestracja w KRS), jak i podejmowanie przez nie działalności gospodarczej. Motorem napędowym działań na rzecz rozwoju lokalnego będą organizacje społeczne oraz lokalni liderzy.

Cel szczegółowy:

1.1. Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD

Specyfika rolnicza gmin Lokalnej Grupy Działania, potwierdzona w diagnozie i analizie SWOT, wskazuje na szereg deficytów w obszarze wsparcia grupy defaworyzowanej, jaką w przekonaniu uczestników konsultacji

i danych zaprezentowanych w diagnozie LGD, są przede wszystkim osoby młode, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby wsparcia dzieci i młodzieży zamieszkującej na terenie LGD, w tym w rodzinach rolniczych. Wyzwania jakie stoją przed Lokalną Grupą Działania wynikają z szeregu zidentyfikowanych problemów tej grupy. Dotyczą zarówno potrzeby wsparcia bezpośrednio skierowanego do dzieci i młodzieży, jak również podjęcia działań na poziomie instytucji zarówno szkoły jak i samorządu, których aktywne współdziałanie umożliwi łatwiejszy dostęp do usług, potrzebnych tej grupie i jej otoczeniu.

Wśród wielu problemów społecznych najbardziej dominujące w tym kontekście jest przede wszystkim konieczność zapewnienia odpowiedniej jakości kształcenia dzieci i młodzieży. Sytuacja dotyczy m.in. przedszkoli w zakresie zwiększenia ilości miejsc i rozszerzenia oferty edukacyjnej placówek, tym samym rozszerzenia czasu pracy placówek przedszkolnych (ponad 5h/dziennie). LGD zdiagnozowała szereg problemów dzieci i młodzieży starszej - w wieku szkolnym, zwłaszcza w małych szkołach na terenie gmin LGD. Mieszkańcy uczestniczący w konsultacjach, w tym przedstawiciele lokalnych szkół, wielokrotnie podkreślali potrzebę organizacji dodatkowych zajęć dla dzieci, w tym rozwijających ich kompetencje m.in. językowe, społeczne, ICT. Ponadto wyzwaniem dla społeczności LGD jest zauważony zwiększający się wskaźnik dysfunkcji uczniów z orzeczeniami i opiniami poradni psychologiczno-pedagogicznych, wymagającymi indywidualnego wsparcia. Uczestnicy konsultacji zgłaszali również jako zasadne podjęcie działań na rzecz przeciwdziałania uzależnień i walki z patologiami (narkotyki, dopalacze, alkohol).

Dany cel wykazuje zgodność z celem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego (RPOWP) na lata 2014-2020, a mianowicie z CT (celem tematycznym) 10-*Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie*.

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu	0	765 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.1.2.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że ok. 15% środków (1,3 mln) z EFS przeznaczają się na wsparcie zajęć uzupełniających dotychczasową ofertę. Średnia wartość takiego projektu wspierającego 1 Szkołę Kształcenia Ogólnego szacuje się na ok. 100 tys. zł. Stąd ilość SzKO objętych wsparciem szacuje się na min. 13. Średnio w każdym projekcie na dodatkowe zajęcia uczęszczać będzie ok. 70 dzieci, stąd łącznie min. 900 uczniów zostanie objętych wsparciem. Przy założeniu, że min. 85% uczniów poprzez uczestnictwo na zajęciach uzyska niezbędne kompetencje, szacowany wskaźnik określono na poziomie 765 osób.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPO WP dla odpowiadającego typu projektów.

Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych	0	10 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.1.2.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia (o którym mowa powyżej), że wsparciem objętych zostanie min. 13 SzKO, w tym w min. 75% szkół, przewiduje się wyposażenie pracowni przedmiotowych do prowadzenia zajęć. Stąd wartość wskaźnika na poziomie 10 jednostek.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPO WP dla odpowiadającego typu projektów.

Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej	0	727 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
---	---	---------	----------------------	---------	----------	------

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.1.3.

Wartość docelowa oszacowana wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPO WP dla odpowiadających typów projektów.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

1.1.1. Wzbogacenie oferty edukacyjnej placówek wychowania przedszkolnego:

- Zajęcia dodatkowe dla dzieci w wieku przedszkolnym w ośrodkach wychowania przedszkolnego, polegające na rozszerzeniu ich oferty o zajęcia zmierzające do kształtowania i rozwijania u dzieci kompetencji kluczowych (porozumiewania się w językach obcych, matematycznych, podstawowych

kompetencji naukowo-technicznych, informatycznych) oraz właściwych postaw/umiejętności niezbędnych na rynku pracy (umiejętność uczenia się, kreatywność, innowacyjność, inicjatywność, przedsiębiorczość oraz praca zespołowa)

Uzasadnienie:

Przedsięwzięcie odpowiada na zdiagnozowany problem niedostatecznej oferty edukacyjnej ośrodków wychowania przedszkolnego, polegających m.in. na kształtowaniu od najmłodszych lat kompetencji kluczowych, a także wsparcie dzieci w zakresie kształtowania umiejętności niezbędnych w dalszej ścieżce edukacyjnej. Ponadto przedsięwzięcie to rozszerzy ofertę ośrodków, która w niektórych przypadkach w niewystarczający sposób realizuje potrzeby dzieci. Przedsięwzięcie jest zgodne z dz. 9.1 RPOWP na lata 2014-2020 i typem projektu nr 44e.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej.	0	500 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że ok. 6% środków z EFS (540 tys.) przeznacza się na wsparcie zajęć uzupełniających dotychczasową ofertę. Średnia wartość takiego projektu wspierającego 1 Ośrodek Wychowania Przedszkolnego szacuje się na ok. 50 tys. zł. Stąd ilość OWP objętych wsparciem szacuje się na 10. Średnio w każdym Ośrodku na dodatkowe zajęcia w ramach projektu uczęszczać będzie 50 dzieci, stąd łącznie 500 dzieci objętych wsparciem.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

1.1.2. Podniesienie jakości oferty edukacyjnej małych szkół kształcenia ogólnego*:

- Zajęcia dodatkowe dla dzieci i młodzieży szkolnej, zwłaszcza z języków obcych, informatyki, przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, rozwijania uzdolnień.
- Kształtowanie kompetencji i umiejętności niezbędnych na dalszym rynku pracy, w tym doradztwo edukacyjno-zawodowe.
- Zajęcia dodatkowe dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych: wsparcie logopedyczne, pedagogiczne.
- Doposażenie szkół w pomoce dydaktyczne.
- Wsparcie w zakresie indywidualizacji procesu nauczania dla uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.

* dotyczy szkół do 200 uczniów

Uzasadnienie:

Uczestnicy prowadzonych konsultacji zgodnie stwierdzali konieczność rozszerzenia oferty edukacyjnej w szkołach kształcenia ogólnego, ze względu na zwiększenie wśród dzieci kompetencji, niezbędnych na dalszym rynku pracy, co jest zgodne z ogólnym wsparciem na rzecz podnoszenia kompetencji wśród grup defaworyzowanych, tj. osób młodych. Pasywność dzieci, młodzieży i ich rodziców należy przełamać poprzez atrakcyjne formy zagospodarowania czasu w szkołach w systemie zajęć edukacyjnych ponadprogramowych, uwzględniając atrakcyjne formy pracy z uczniem. Przedsięwzięcie wykazuje zgodność z dz. 9.1 RPOWP na lata 2014-2020 i typem projektów nr 5 (zwłaszcza 5a, 5e).

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	0	900 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Sposób szacowania opisany przy uzasadnieniu do wskaźnika rezultatu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały doposażone w programie	0	10 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Sposób szacowania opisany przy uzasadnieniu do wskaźnika rezultatu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

1.1.3. Infrastruktura związana z opieką przedszkolną:

- Utworzenie nowych miejsc w ramach edukacji przedszkolnej.
- Dostosowanie infrastruktury do potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym i przygotowanie zaplecza socjalno-bytowego dla dzieci i nauczycieli
- Dostosowanie obiektu do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

Uzasadnienie:

Zgodnie z analizą dotyczącą słabych stron obszaru LGD w niektórych gminach dostrzegane były wskazania o niewystarczającej ofercie ośrodków wychowania przedszkolnego. W niektórych gminach są braki w infrastrukturze, spełniającej potrzeby socjalno-bytowe dzieci i nauczycieli, w tym dzieci z niepełnosprawnością. Przedsięwzięcie jest zatem zgodne z diagnozą obszaru oraz działaniem 8.6 RPOWP i typem projektu nr 10.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	0	8 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	0	5 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
---	---	--------	----------------------	---------	----------	------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Cel szczegółowy:

1.2. Zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społeczności LGD

Z przeprowadzonej diagnozy LGD wynika jednoznacznie potrzeba wsparcia społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD w zakresie większej aktywizacji i uczestnictwa w życiu zawodowym. Szczególnie dotyczy to grup, które często znajdują się na marginesie aktywności i uczestniczenia w społeczeństwie. Są to często osoby młode, a także osoby po 50 r.ż., w tym w rodzinach rolniczych, osoby biernie zawodowo, niepełnosprawne. Ponadto są to także osoby, które z różnych przyczyn życiowych znalazły się poza rynkiem pracy, zamieszkując w większej miejscowości na terenie LGD (np. Zambrów, Wysokie Mazowieckie). Tak jak wskazują tendencje krajowe, także na terenie LGD odczuwa się brak systemowego wsparcia osób zależnych, których z każdym rokiem jest coraz więcej. Znaczną grupę wykluczoną społecznie w tym zakresie stanowią osoby po 50 r.ż. i niepełnosprawne, które mogłyby uczestniczyć w życiu społecznym dzięki dostępowi do usług społecznych na przykład w formie zorganizowanej opieki. Dzięki upowszechnieniu tych form usług, możliwe byłoby często zaktywizowanie ich opiekunów do powrotu do pracy. Ponadto rolnicza specyfika obszaru LGD sprzyja małej aktywności społeczno-zawodowej grup osób wykluczonych społecznie (w szczególności osób biernych zawodowo, niezarejestrowanych, zarówno osób młodych i po 50 r.ż.). Jednocześnie, często zgłaszanym problemem przez lokalne OPS, staje się coraz częstsza postawa roszczeniowa osób objętych pomocą socjalną, przy jednoczesnej niskiej świadomości społeczeństwa na temat przyczyn wykluczenia społecznego. Dlatego tak ważne i zgłaszane przez uczestników konsultacji mogą być zaproponowane do LSR przedsięwzięcia przyczyniające się do aktywnego wsparcia inicjatyw służących niwelowaniu wyżej opisanych problemów i zapobieganiu dalszemu rozwarstwieniu społecznemu oraz zapobieganiu tworzenia się enklaw ubóstwa. Służyć one będą zwiększaniu liczby lokalnych inicjatyw. Na szczególną uwagę zasługują inicjatywy partnerskie, na rzecz włączenia społecznego, stworzenia warunków większej dostępności i powszechności obiektów świadczących usługi na rzecz osób defaworyzowanych. Będzie się to odbywać przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału opuszczonych budynków świetlic wiejskich, opuszczonych budynków szkół, powszechnie występującymi na terenie LGD.

Cel jest zgodny z głównym celem realizacji podejścia RLKS, tożsamym z CT 9-Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją, w ramach RPOWP na lata 2014- 2020.

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
-----------------------------------	----------------	------------------	---------------	---------------	-------------	---------

Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	0	215 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.1.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 430 osób objętych wsparciem min. 50 % osób zdobędzie lub podniesie swoje dotychczasowe kwalifikacje, potwierdzone pozytywnym wynikiem stosownej oceny organu udzielającego wsparcia. Wskaźnik liczony w okresie do 4 tygodni po ukończeniu programu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla typu projektu nr 6.

Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	0	52 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	--------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.1.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 215 osób objętych wsparciem w zakresie kwalifikacji zawodowych min. 60% osób stanowić będą osoby bezrobotne lub nieaktywne zawodowo (129 osób). Z tej liczby 40% osób (52 osoby) zmieni swój status na osoby poszukujące pracy po opuszczeniu programu. Wskaźnik liczony w okresie do 4 tygodni po ukończeniu programu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla typu projektu nr 6.

Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	0	45 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	--------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.1

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 215 osób objętych wsparciem w zakresie kwalifikacji zawodowych min. 60% osób stanowić będą osoby bezrobotne lub nieaktywne zawodowo (129 osób). Z tej liczby 35% osób (45 osób) podejmą zatrudnienie (łącznie z podjęciem pracy na własny rachunek) po opuszczeniu programu. Wskaźnik liczony w okresie do 4 tygodni po ukończeniu programu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla typu projektu nr 6.

Liczba osób, które wezmą udział w inicjatywach edukacyjnych w zakresie pracy na rzecz włączenia społecznego	0	300 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.2.

Wartość docelowa określa liczbę osób, która weźmie udział we wszystkich realizowanych inicjatywach dotyczących podniesienia wiedzy i świadomości w lokalnym społeczeństwie nt. wykluczenia społecznego, sposobów pracy z osobami wymagającymi ich aktywizacji i zwiększenia zaangażowania w życiu społecznym, a także w ramach działań promujących inicjatywy na rzecz włączenia społecznego. Zaplanowano, że zrealizowanych zostanie 10 inicjatyw, a w każdej udział weźmie średnio 30 osób. Stąd łączna ilość 300 osób.

Wskaźnik przyczynia się do osiągnięcia celu, jakim jest zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społecznym, poprzez edukowanie lokalnych liderów, działających na rzecz tych osób, a także upowszechnianie postawy wrażliwej na potrzeby osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji społeczno- gospodarczej.

Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu	0	180 sztuk	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	-----------	----------------------	---------	----------	-----

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.1.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 430 osób objętych wsparciem w zakresie włączenia społecznego ok. 70% osób (300 osób) stanowić będą m.in. osoby starsze, niepełnosprawne, dzieci, młodzież i rodziny objęte usługami społecznymi, z tego 60% (180 osób) objętych wsparciem dotyczyć będzie już istniejących miejsc świadczenia usług społecznych.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla typu projektu nr 9 i 10

Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy	0	40 sztuk	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	----------	----------------------	---------	----------	-----

zastępczej istniejących po zakończeniu projektu			ca			
---	--	--	----	--	--	--

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 1.2.1.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 430 osób objętych wsparciem w zakresie włączenia społecznego ok. 25% osób (100 osób) stanowić będą dzieci, młodzież i rodziny objęte usługami społecznymi, z tego 40% (40 osób) objętych wsparciem dotyczyć będzie nowoutworzonych miejsc świadczenia usług społecznych.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla typu projektu nr 10.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

1.2.1. Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej

- Programy Aktywności Lokalnej- wsparcie kierowane do środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, wykorzystujące instrumenty aktywnej integracji:
 - o charakterze społecznym, których celem jest przywrócenie lub wzmocnienie kompetencji społecznych, zaradności, samodzielności i aktywności;
 - o charakterze zawodowym, których celem jest pomoc w podjęciu decyzji dotyczącej wyboru lub zmiany zawodu, wyposażenie w kompetencje i kwalifikacje zawodowe oraz umiejętności pożądane na rynku pracy;
 - o charakterze edukacyjnym, których celem jest wzrost poziomu wykształcenia lub jego dostosowanie do potrzeb rynku pracy, (łącznie z działaniami w zakresie aktywizacji zawodowej);
 - o charakterze zdrowotnym, których celem jest wyeliminowanie lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy.
- Wsparcie usług opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami świadczonych w lokalnej społeczności, w szczególności poprzez.:
 - wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania miejsc świadczenia usług opiekuńczych w formie stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu dziennego lub stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu całodobowego (o ile stanowią formę usług świadczonych w społeczności lokalnej);
 - świadczenie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych;
 - świadczenie usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami;
 - inne usługi zwiększające mobilność, autonomię i bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnościami i osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu (np. dowóz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, dowożenie posiłków, sfinansowanie wypożyczenia sprzętu niezbędnego do opieki nad osobami potrzebującymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu lub sprzętu zwiększającego samodzielność osób)
 - aktualizacja wiedzy i kompetencji pracowników i wolontariuszy instytucji pomocy i integracji społecznej (wyłącznie w powiązaniu z działaniami na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu).
- Wsparcie na rzecz rodzin, w tym rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, poprzez:
 - tworzenie i funkcjonowanie środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (m.in. ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe i socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programem socjoterapeutycznym),
 - wsparcie doradczo-pedagogiczne oraz usługi opiekuńcze i specjalistyczne skierowane do rodzin w zakresie rozwoju i samodzielnym wypełnianiu funkcji społecznych przez wzmocnienie roli i funkcji rodziny, rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesienie świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny.
- Działania wynikające z LSR w zakresie organizowania społeczności lokalnej obejmujące np.:
 - pracę animacyjną i streetworkerska w terenie (praca metodą mentoringu);
 - tworzenie i wspieranie działalności klubów młodzieżowych;
 - edukację społeczną i obywatelską, w tym organizowanie spotkań, konsultacji, działań edukacyjnych i debat społecznych dla mieszkańców.

Uzasadnienie:

Znacznym problemem dostrzeżonym przez LGD na etapie diagnozy jest problem ubóstwa i wykluczenia społecznego. Niezbędnym jest, zatem podjęcie kroków mających na celu włączenie społeczne osób objętych pomocą społeczną, wsparcie na rzecz rodzin, w tym rodzin dysfunkcyjnych, osób niepełnosprawnych i nieaktywnych zawodowo. Potrzebne jest fachowe wsparcie przy wykorzystaniu instrumentów z zakresu aktywnej integracji, celem efektywnego przywrócenia osób wykluczonych na rynek pracy. Przedsięwzięcie zgodne jest z dz. 9.1 RPOWP i typami projektów nr 6, 9, 10 i 12.

Nazwa wskaźnika (jednostka)	Wartość	Wartość	Źródło	Częstotli	Wg stanu	Fundusz
-----------------------------	---------	---------	--------	-----------	----------	---------

miary)	bazowa	docelowa	danych	wość	na	
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	0	430 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Sposób szacowania opisany przy uzasadnieniu do wskaźnika rezultatu.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu

Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	0	86 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	--------	----------------------	---------	----------	-----

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że 20% osób z grupy określonej powyżej stanowić będą osoby niepełnosprawne, posiadające stosowne orzeczenie lub inny dokument poświadczający fakt niepełnosprawności.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	0	300 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 430 osób objętych wsparciem w zakresie włączenia społecznego ok. 70% (300 osób) stanowić będą m.in. osoby starsze, niepełnosprawne, dzieci, młodzież i rodziny objęte usługami społecznymi.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami wspierania rodziny i pieczy zastępczej w programie	0	100 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że z 430 osób objętych wsparciem w zakresie włączenia społecznego ok. 23% (100 osób) stanowić będą dzieci, młodzieży i rodziny objęte usługami społecznymi.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

1.2.2. Kształtowanie otoczenia wspierającego osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym

- Szkolenia, warsztaty, pogadanki, spotkania i zajęcia wyjazdowe upowszechniające tematykę integracji i ekonomii społecznej.

Uzasadnienie:

Duża skala problemu ubóstwa i wykluczenia społecznego, w połączeniu z pasywną postawą osób objętych pomocą społeczną wskazuje na niedostateczną formę wsparcia i niewystarczające kompetencje osób, które tę pomoc świadczą. Stąd konieczna jest realizacja wszelkich działań informacyjno-edukacyjnych, które mają na celu zwiększenie świadomości społeczeństwa i podniesienie kompetencji lokalnych liderów, a także pracowników instytucji pomocowych, w celu zwiększenia efektywności pracy na rzecz włączenia społecznego. LGD zaplanowała zatem taką formę działań edukacyjnych w ramach swej działalności animacyjnej, z działania 19.4 Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji objętego PROW na lata 2014-2020.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba inicjatyw informacyjno-edukacyjnych z zakresu pracy na rzecz włączenia społecznego	0	10 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

W ramach bieżącej działalności LGD zaplanowało realizować cyklicznie działania na rzecz upowszechniania wiedzy nt. pracy na rzecz osób z grup defaworyzowanych, informowania o problemach tych grup, kreowanie lokalnych liderów, którzy podejmą pracę na rzecz tych grup, a także działania promujące dobre praktyki w przedmiotowym zakresie. Zaplanowano realizację tychże działań w ilości 10 inicjatyw w całym okresie działalności LGD.

Wskaźnik przyczynia się do osiągnięcia celu, jakim jest zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społecznym, poprzez edukowanie lokalnych liderów, działających na rzecz tych osób, a także upowszechnianie postawy wrażliwej na potrzeby osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej.

Cel szczegółowy:

1.3. Zwiększenie aktywności mieszkańców LGD poprzez wzbogacenie oferty edukacyjnej, kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej

Spółeczność LGD podczas szeregu spotkań podkreśla problem niskiej aktywności społecznej, w tym w szczególności towarzyszący temu zanik więzi społecznych, wspólnego spędzania czasu, obniżenie rangi i znaczenia potrzeby kultywowania i celebrowania świąt lokalnych, podtrzymywania tradycji, łączenia pokoleń. W przekonaniu osób uczestniczących w diagnozowaniu, obszar LGD cechuje niedostateczna oferta kulturalna, edukacyjna i sportowo-rekreacyjna. Pomimo wielu zmian w zakresie rozwoju infrastruktury sportowej, świetlic, rekreacyjnej na terenach wiejskich w ostatnim okresie (2007-2014), wciąż brakuje ogólnodostępnych i atrakcyjnych dla mieszkańców propozycji zagospodarowania wolnego czasu, w szczególności dzieci i młodzieży, a także osób po 50 r.ż. - które zaczynają stanowić znaczną część społeczności. Obie grupy wskazane zostały w diagnozie jako te znajdujące się w trudniejszej sytuacji.

Znacznym problemem naszej LGD jest również relatywnie niski poziom wykształcenia mieszkańców. Oprócz innych konsekwencji wpływa on m.in. na obniżenie i deprecjonowanie roli edukacji pozaszkolnej młodszego pokolenia w rodzinach wiejskich i miejskich o niższym statusie materialnym. Z drugiej zaś strony zanik życia wspólnotowego, odchodzenie od zbiorowych i aktywnych form spędzania czasu wolnego na rzecz czasu „przed komputerem”, łatwego dostępu do narkotyków, dopalaczy i alkoholu powoduje rosnący problem „nowoczesnych” uzależnień wśród osób młodych oraz dziedzicznych uzależnień, zwłaszcza od alkoholu w rodzinach dotkniętych patologiami. Towarzyszy temu niedostateczna wiedza mieszkańców LSR na temat profilaktyki zdrowia psychicznego i fizycznego, a także sposobów walki z patologiami zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Zjawiskom tym przeciwstawić się może wsparcie inicjatyw na rzecz zaangażowania społecznego w działania lokalne, w tym w szczególności w życie społeczne grup nieformalnych oraz organizacji pozarządowych. Zaobserwowanym korzystnym zjawiskiem, wedle uczestników spotkań jest potencjał seniorów, emerytów i kobiet wiejskich z terenu LGD. Rośnie potrzeba powoływania organizacji pozarządowych, pomimo wciąż małej liczby przypadającej na jednego mieszkańca na terenie LGD. W społeczności lokalnej budzi się chęć do uczestniczenia w życiu społecznym, publicznym oraz inicjatywach na rzecz aktywności obywatelskiej czy konsumenckiej.

Lokalna Grupa Działania zamierza wspierać dalszy rozwój kapitału społecznego i podjąć działania w ramach aktywności własnej, przewidzianej w PROW na lata 2014-2020 i jest zgodne z celem programu nr 6. *Włączenie społeczne, redukcja ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich*, a także celem przekrojowym PROW *Innowacyjność (w dz. 1.3.2 premiovane będą operacje o charakterze innowacyjnym)*.

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD	0	80 os.	Dane od SW	rocznie	XII.2022	EFS

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 1.3.1.

Wartość docelowa oszacowana na podstawie analizy liczby ogłaszanych konkursów (ok. 20) i dostępności środków. Wskaźnik nie obejmuje podmiotów/osób które będą kilkakrotnie korzystać ze środków w ramach różnych konkursów (np. jst lub ngo). Przewiduje się jednokrotne zliczanie osób/podmiotów. Zaplanowano wsparcie dla min. 45 różnych podmiotów gospodarczych (zakłada się możliwość rozwijania działalności przez podmiot, który uzyskał wsparcie na jej podjęcie zgodnie z zasadami Programu), 16 jst (w tym jednostki im podległe), a także ok. 20 organizacji społecznych (np. NGO, parafie).

Wskaźnik adekwatny do celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie kosztów bieżących.

Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	0	1321 os.	Listy obecności/ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	----------	--------------------------------------	---------	----------	-----

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 1.3.1. Oszacowany na podstawie planu komunikacji i założenia, że w spotkaniach organizowanych w poszczególnych gminach (16) udział weźmie średnio 1018 osób, natomiast w spotkaniach organizowanych bezpośrednio przed organizowanymi konkursami 303 osoby.

Wskaźnik adekwatny do celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie animacji.

Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez	0	1304 os.	Ankieta ewaluacyjna/	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	----------	----------------------	---------	----------	-----

LGD			ankieta monitorująca			
-----	--	--	----------------------	--	--	--

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 1.3.1. Oszacowano jak powyżej przy założeniu, że ok. 99% osób (98,72) wyrazi pozytywną opinię o organizowanym spotkaniu w ankiecie ewaluacyjnej ($1321 * 98,72\% = 1304$)

Wskaźnik adekwatny do celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie animacji.

Liczba osób uczestniczących w inicjatywach informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej	0	7000 os.	Listy obecności/ ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	----------	--	---------	----------	-----

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 1.3.1. Oszacowany na podstawie założenia, wg którego dla uproszczenia w jednym roku w ramach realizowanych inicjatyw udział weźmie średnio ok. 1000 osób. Przewidywany jest różny charakter inicjatyw więc i różna rozpiętość liczb osób biorących w nich udział - od 20 do nawet 500 osób.

Wskaźnik adekwatny do celu, zaczerpnięty z planu komunikacji w zakresie aktywizacji mieszkańców oraz informowania o założeniach LSR.

Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty	5300 os.	6200 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW
---	----------	----------	----------------------	---------	----------	-------

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 1.3.2. Wartość bazowa oraz wartość docelowa oszacowane wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania. Wg uzyskanych danych nastąpi wzrost liczby odwiedzających modernizowane obiekty, stanowiące lokalne dziedzictwo kulturowe, o 900 osób.

Wskaźnik adekwatny do celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

1.3.1. Wzmacnianie kapitału społecznego w zakresie budowania społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia kompetencji lokalnych liderów

- Utworzenie centrum wsparcia organizacji pozarządowych i lokalnej społeczności-wsparcie szkoleniowo-doradcze biura LGD.
- Szkolenia, doradztwo, wizyty studyjne dotyczące kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, w tym upowszechnianie idei wolontariatu.
- Działania animacyjne na rzecz zwiększenia aktywności społeczności lokalnej w zakresie rozwiązywania problemów społecznych.
- Działania informacyjno-promocyjne: warsztaty, szkolenia, wydarzenia, spotkania integracyjne, konferencje, fora, panele dyskusyjne, itp. zmierzające do nabywania kompetencji i wymiany doświadczeń, promocji współpracy na rzecz lokalnego społeczeństwa, a także korzystania ze środków na realizację Lokalnej Strategii Rozwoju.

Uzasadnienie:

Podczas spotkań z lokalną społecznością uczestnicy wskazywali coraz większą aktywność mieszkańców w życiu społecznym, chętny ich udział w inicjatywach obywatelskich, czy dużą liczbę istniejących liderów lokalnych. Jednocześnie wzrasta liczba organizacji pozarządowych, aczkolwiek tych aktywnie działających w dalszym ciągu, w porównaniu z innymi obszarami województwa czy kraju, jest znacznie mniej. Znaczną winę tego stanu rzeczy ankietowani widzą w słabości organizacyjnej istniejących ngo's, braku funduszy na ich działalność, skomplikowanych procedurach pozyskiwania środków z zewnątrz, a także niedostatecznej wiedzy na ten temat. Sposobem rozwiązania tego problemu może być kompleksowe wsparcie aktywności lokalnej społeczności z ramienia doświadczonego ngo, jakim jest LGD. Wsparcie doradcze, szkoleniowe, wspieranie inicjatyw lokalnych, pomoc organizacyjna, tworzenie platformy wymiany doświadczeń, a także szeroko pojęta aktywizacja lokalnych liderów we wzmacnianie ich potencjału, będzie odpowiedzią na bolączki lokalnych stowarzyszeń lub grup inicjatywnych. LGD zaplanowała taką formę pracy swojego biura w ramach dz. 19.4 Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji objętego PROW na lata 2014-2020.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	0	104 osobodni	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, w którym kwartalnie pracownicy biura uczestniczyć będą w min. 1 szkoleniu, zakładając jednocześnie, że z 5 pracowników, w tym szkoleniu weźmie udział 4 osoby – otrzymujemy wskaźnik 4 osobodni kwartalnie, w ujęciu rocznym zaś 16. Działania edukacyjne dla pracowników odbywać się będą od połowy 2016 roku do końca 2022, czyli w okresie 6,5 lat. Ostateczna wartość kształtuje się

zatem na poziomie 104 osobodni (16 x 6,5).

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie kosztów bieżących.

Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	0	100 osobodni	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	--------------	----------------------	---------	----------	-----

Wartość docelową określono, zakładając że szkolenia dla organów LGD, w tym w szczególności dla Rady LGD odbywać się będą w ilości: w pierwszych trzech latach – średnio po 2 rocznie, a w kolejnych min. 1 rocznie, co oznacza że w ciągu 7 lat łącznie odbędzie się min. 10 spotkań. Przy założeniu liczebności Rady równej 12 członków, a także frekwencji na poziomie ok. 85% (10 członków) na każdym spotkaniu wskaźnik kształtuje się na poziomie 100 osobodni szkoleń.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie kosztów bieżących.

Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	0	100 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	----------	----------------------	---------	----------	-----

Wartość docelową oszacowano zakładając dotychczasowe doświadczenia, ilość organizowanych konkursów, budżet możliwych do przekazania beneficjentom środków, intensywność prowadzonej kampanii w poszczególnych okresach wdrażania LSR, a także ilość potencjalnych beneficjentów (wykazanych w uzasadnieniu dla adekwatnego wskaźnika rezultatu). W obliczeniach nie uwzględnia się osób, które kilkakrotnie będą korzystać z doradztwa, na różnych etapach: wnioskowania, realizacji i rozliczania operacji, lub też osób które kilkakrotnie będą aplikować o środki.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie kosztów bieżących.

Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	0	73 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Wskaźnik oszacowany na podstawie sumy działań ujętych w planie komunikacji, dotyczących zwiększenia dostępności informacji o warunkach korzystania ze środków na realizację LSR w 52 spotkaniach przez 7 lat działalności LGD, a także przed organizowanymi konkursami 21).

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie animacji.

Liczba inicjatyw informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej	0	77 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
--	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, zaczerpnięty z planu komunikacji w zakresie aktywizacji mieszkańców w kierunku rozpowszechniania informacji o działaniach LGD, założeniach LSR i zachęcaniu do wspólnej pracy na rzecz obszaru w zakresie wdrażania zaplanowanych działań. Zakłada się, że w każdym roku z 7 lat działalności LGD zrealizuje się ok. 11 takich inicjatyw, co jest realne zważywszy na doświadczenia LGD z poprzedniej perspektywy finansowej.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wpływający na realizację celu szczegółowego, jakim jest zwiększenie aktywności mieszkańców, poprzez realizację działań edukacyjnych, w zakresie działalności LGD i działań ujętych w LSR.

1.3.2. Zachowanie dziedzictwa obszaru

- Renowacja zabytkowych obiektów celem ocalenia pamięci o dziedzictwie obszaru
- Publikacje nt. historii, atrakcji, zabytków, dziedzictwa obszaru
- Doposażenie podmiotów (Miejskich/ Gminnych Ośrodków Kultury, Stowarzyszeń, zespołów folklorystycznych i innych organizacji działających w sferze kultury), m.in. poprzez zakup strojów i wyposażenia dla tych podmiotów
- Działania informacyjno-promocyjne nt. dziedzictwa regionu

Uzasadnienie:

Obszar LGD obfituje w walory historyczne, kulturowe i środowiskowe. Bogate dziedzictwo (lokalna tradycja, kulinaria, cykliczne imprezy lokalne, zespoły ludowe, zabytki) jest chlubą mieszkańców obszaru objętego LSR. Jednocześnie coraz częściej obserwuje się niskie zainteresowanie kolejnych pokoleń kultywowaniem lokalnych tradycji i silny napływ kultury zachodniej. Z upływem czasu obserwuje się niszczenie obiektów zabytkowych, stanowiących niewątpliwie bogactwo regionu. Aby zachować od zapomnienia, a także właściwie korzystać z dziedzictwa obszaru LGD, należy podejmować działania na rzecz ich eksponowania, poprawy ich stanu. Przewiduje się zatem działania w zakresie informowania młodego pokolenia o dziedzictwie obszaru, jak również inne np. zwiększające ruch turystyczny w regionie. Stąd kierowane będą środki na inicjatywy w tym zakresie w ramach PROW na lata 2014-2020 z działania 19.2 Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju

lokalnego kierowanego przez społeczność. Operacje wybierane będą w trybie konkursowym, a także w trybie grantowym. Przewiduje się realizację dwóch grantów, których celem będzie ocalenie od zapomnienia lokalnego dziedzictwa obszaru, każdy w kwocie 300 tys. zł.

W trybie konkursowym preferowane będą operacje o charakterze **innowacyjnym**, zgodnie z definicją zawartą dalej w rozdziale 6. *Sposób wyboru i oceny operacji.*

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	0	30 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	0	8 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW
--	---	--------	----------------------	---------	----------	-------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	0	12 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW
--	---	---------	----------------------	---------	----------	-------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

Cel ogólny:

II. Zrównoważona i efektywna gospodarka lokalna obszaru LGD

Zgodnie z obserwacjami własnymi, a także wskazaniami uczestników konsultacji dużym problemem społecznym jest mała aktywność zawodowa i rosnące ubóstwo, zwłaszcza wśród osób z grup defaworyzowanych, opisanych w części poświęconej diagnozie. Wynika to częściowo z typowo rolniczego charakteru obszaru, a co za tym idzie monofunkcyjnej gospodarki, w której dominuje branża mleczarska. Niski poziom produkcji, słabo rozwinięte pozostałe branże, w tym niskie wykorzystanie lokalnych zasobów, stwarza ogromną barierę dla rozwoju obszaru, a także poprawy sytuacji i warunków życia mieszkańców LGD. Konieczne jest wzmacnianie istniejących przedsiębiorców, a także inicjowanie powstawania nowych miejsc pracy, co daje gwarancję rozwoju gospodarczego regionu. Ważnym aspektem jest w tym przypadku identyfikacja lokalnych produktów lub usług, które mogą stanowić istotny czynnik różnicowania dochodów, w tym w gospodarstwach rolnych, w które dany region obfituje. Wszelkie podejmowanie działania w danym obszarze będą skoncentrowane w szczególności na osobach znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy (zgodnie z diagnozą obszaru). Wspierani będą w pierwszej kolejności wnioskodawcy z grup defaworyzowanych.

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON	7563 podmiotów	7714 podmiotów	GUS	na koniec	XII.2022	EFROW /EFS

Wartość bazowa według danych GUS za rok 2014. Przy uwzględnieniu dostępności środków oraz zakresu podejmowanych działań, wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że w wyniku wszelkich działań nastąpi wzrost tych podmiotów o 2%.

LGD zaplanowała szereg działań w zakresie rozwoju postaw przedsiębiorczych, a także stwarzania warunków do jej rozwoju, w tym poprzez udzielanie dotacji, aktywizacji do podejmowania działalności, a także identyfikacji i promocji lokalnych zasobów, które mogą stanowić podstawę do rozwoju lokalnej gospodarki, mierzona liczbą zarejestrowanych i działających podmiotów gospodarczych w regionie. Miara rozwoju gospodarki jest zwiększenie

Cel szczegółowy:

2.1. Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości i przetwórstwa na terenie LGD

Obszar LGD to gospodarka w dużej przewadze rolnicza z dominującymi wysokotowarowymi gospodarstwami mlecznymi, dostarczającymi surowca do zakładów mleczarskich – dominantów w skali Polski i Europy. Jak wykazano w Diagnostyce, lokalna produkcja rolnicza skupia się w dużej mierze wokół upraw towarowych i paszowych. Wraz z rozwojem branży mleczarskiej równolegle następuje zauważalne w społeczności lokalnej ubożenie rodzin rolniczych w gospodarstwach niskotowarowych. Towarzyszy temu, w przekonaniu uczestników konsultacji, brak perspektyw do rozwoju działalności pozarolniczej bez wsparcia zewnętrznego, ze względu na przewagę sektora mleczarskiego. Obszar LGD poza większymi ośrodkami miejskimi takimi jak Zambrów, Ciechanowiec, Wysokie Mazowieckie, nie daje większych możliwości rozwoju przemysłu i zróżnicowanej przedsiębiorczości (poza usługami towarzyszącymi rolnictwu). Potencjał do rozwoju przedsiębiorczości drzemie jednak w mieszkańcach obszaru LGD, potrzebujących wsparcia w zakresie ukierunkowania ich działalności i dokapitalizowania przedsiębiorstw na starcie, na przykład poprzez premie czy dotacje na prowadzenie działalności gospodarczej. W ten sposób planuje się eliminowanie zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego. Szczególną grupą, w przekonaniu uczestników konsultacji, wymagającą wsparcia na rynku pracy są osoby młode (do 29 r.ż.), wśród której panuje wysokie bezrobocie - co potwierdza również przeprowadzona diagnoza. **Drugą defaworyzowaną na rynku pracy grupą są osoby niepracujące po 50 r.ż.**, które przedwcześnie wypadają z rynku pracy. To właśnie do tych grup w szczególności kierowane będzie wsparcie.

Kolejnym istotnym obszarem zainteresowań LGD jest zagadnienie niedostatecznej identyfikacji i promocji produktów lokalnych. W znacznej mierze uczestnicy konsultacji identyfikują i wykazują się znajomością produktów lokalnych. Niemniej jednak oferta ta nie jest powszechnie rozpoznawalna i zintegrowana w sieć współpracy i wzajemnej dystrybucji. LGD przewiduje szereg działań w tym zakresie, zwłaszcza w kontekście podjęcia inicjatywy identyfikowania i standaryzowania produktów lokalnych w zakresie wspólnej marki i promocji, celem większego wykorzystania potencjału produktów charakterystycznych dla regionu. LGD mając na uwadze znaczenie tego obszaru potencjalnych działań, podejmie się realizację projektu współpracy, celem bezpośredniego oddziaływania i koordynowania działań w tym zakresie.

Cel zgodny jest z celami PROW na lata 2014-2020 nr 6. *Włączenie społeczne, redukcja ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich*, a także z celem przekrojowym **Innowacyjność** (w dz. 2.1.1. premii będą operacje o charakterze innowacyjnym)

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba utworzonych miejsc pracy	0	73 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 2.1.1. Wartość bazowa- zero, wartość docelowa: oszacowana na podstawie sumy planowanych do dofinansowania przedsiębiorstw, w których każdy w wyniku operacji utworzy min. 1 miejsce pracy.

*Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie przedsiębiorczości. **Wskaźnik kluczowy dla PROW 2014-2020.***

Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy/grupy defaworyzowane (określone w LSR)/ młodzież /turyści /inne	0	2 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---	--------	----------------------	---------	----------	------

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 2.1.2. Wartość bazowa-zero, wartość docelowa: oszacowana na podstawie sumy zaplanowanych do realizacji projektów współpracy podczas wdrażania niniejszej LSR.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

2.1.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD

- Premie w wysokości 75 tys. zł w 2016 rok i 50 tys. zł od 2017 roku na założenie pozarolniczej działalności gospodarczej,

- Wsparcie na rzecz rozwoju działalności gospodarczej w postaci zwrotu 70% poniesionych kosztów kwalifikowalnych, ale nie więcej niż 300 tys. zł, pod warunkiem utworzenia min. 1 nowego miejsca pracy, co jest zgodne z wytycznymi programu.

Uzasadnienie:

Rosnący problem ubóstwa wśród grup defaworyzowanych koncentruje się przede wszystkim na braku miejsc pracy dla mieszkańców LGD. Gospodarka regionu jest monofunkcyjna i w dużej mierze opiera się na produkcji mleka. Zbyt mało rozwinięty jest przemysł i przetwórstwo innych gałęzi. Duże bezrobocie wśród osób młodych, przyczynia się do braku dłuższych perspektywy do życia, zwłaszcza na terenach wiejskich, co stanowi zagrożenie niekorzystnych zmian demograficznych obszaru. LGD może temu zapobiec, a także umożliwić tworzenie nowych miejsc pracy i wzmocnić potencjał rozwoju gospodarki, która opierać się może na produkcji, handlu a także na drobnych usługach dla mieszkańców (wykorzystujących lokalne zasoby). LGD dużą część środków kieruje na rozwój przedsiębiorczości, głównie zakładanie działalności gospodarczych, ale także rozwój już istniejących. **Ułatwianie różnicowania działalności, zakładania małych przedsiębiorstw i tworzenia miejsc pracy to kluczowe cele dla programu PROW na lata 2014-2020**, stąd aż 50% budżetu działania 19.2 Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność skierowane jest na tworzenie miejsc pracy.

Określenie wysokości wsparcia w postaci premii na utworzenie miejsca pracy wynika z dotychczasowych doświadczeń z poprzedniej perspektywy. Znaczna część wniosków, dotyczących rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i jej dywersyfikacji w kierunku działalności nierolniczych, opiewała na kwotę niższą niż maksymalna kwota wsparcia, określona dla programu. Średnia wartość wsparcia dla 1 przedsiębiorcy wynosiła ok. 42 tys. zł (alokacja: 677 446,50 zł/16 utworzonych miejsc pracy), co stanowiło mniej niż połowę możliwych do pozyskania środków. Zdecydowanie większa część wnioskodawców była ubezpieczona w KRUS. W działaniu skierowanym do przedsiębiorców ubezpieczonych w ZUS udzielono tylko jednej dotacji. Wynika to oczywiście z niższych kosztów prowadzenia działalności przez tych pierwszych. Stąd, aby stworzyć bardziej preferencyjne warunki korzystania z dotacji dla osób ubezpieczonych w ZUS, co w obecnej perspektywie stanowi wymóg programu, a dodatkowo uwzględnić doświadczenia z poprzednich lat, planuje się ustalenie wartości wsparcia na poziomie 75 % maksymalnej kwoty pomocy w pierwszym roku realizacji LSR oraz 50 % w latach kolejnych.

Preferowane będą operacje o charakterze innowacyjnym, zgodnie z definicją zawartą w rozdziale 6.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	0	62 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRROW

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że 50,64% środków z dz. 19.2 PROW w zakresie wsparcia przedsiębiorczości, tj. 3,55 mln zł przeznaczone zostanie na utworzenie nowego przedsiębiorstwa. Wskaźnik zostanie osiągnięty poprzez udzielenie 62 premii (w tym 18 premie w kwocie 75 tys. zł. każda w 2016 roku i 44 premii w kwocie 50 tys. każda w latach kolejnych).

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie przedsiębiorczości. **Wskaźnik kluczowy dla PROW 2014-2020.**

Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0	14 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRROW
---	---	---------	----------------------	---------	----------	--------

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że 49,36% środków z dz. 19.2 PROW w zakresie wsparcia przedsiębiorczości, tj. 3,51 mln zł przeznaczone zostanie na rozwój istniejącego przedsiębiorstwa. Wskaźnik zostanie osiągnięty poprzez udzielenie min. 14 dotacji, przy czym średnia wartość wynosić będzie do 275 tys. zł.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie przedsiębiorczości. **Wskaźnik kluczowy dla PROW 2014-2020.**

2.1.2. Współpraca na rzecz promocji produktów lokalnych

- Działania typu: szkolenia, doradztwo, identyfikacja i promocja, odpowiednie oznakowanie, konkursy na produkt lokalny, publikacje dotyczące wykorzystania produktów lub usług bazujących na lokalnych zasobach, warsztaty, wyjazdy studyjne, udział w targach, itp.

Opis projektów współpracy - cele i wskaźniki:

projekt współpracy I:

Cel ogólny: Stworzenie warunków do włączenia produktów lokalnych do oferty turystycznej na obszarze partnerujących Lokalnych Grup Działania.

Cele szczegółowe:

- 1) Podniesienie wiedzy i umiejętności z zakresu identyfikacji produktów lokalnych charakterystycznych dla obszaru partnerujących LGD.
- 2) Włączenie zidentyfikowanych produktów lokalnych do oferty turystycznej na obszarze partnerujących LGD.

Produkty:

- 1) min. 30 osób uczestniczących w działaniach edukacyjnych
- 2) min. 2 zidentyfikowane zintegrowane produkty lokalne charakterystyczne dla danego regionu

Rezultaty:

- 1) wzrost kompetencji min. 27 osób dotyczących identyfikacji produktów lokalnych
- 2) poszerzenie oferty turystycznej obszaru o 2 zintegrowane produkty lokalne

projekt współpracy II (projekt międzynarodowy):

Cel ogólny: Zwiększenie znaczenia produktów lokalnych w ofercie turystycznej obszaru.

Cele szczegółowe:

- 1) Promocja charakterystycznych dla danego obszaru produktów lokalnych.
- 2) Poznanie i upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie wykorzystania produktów lokalnych.

Produkty:

- 1) 1 kampania informacyjno-promocyjna (publikacja, materiały promocyjne, udział w imprezie targowej, konferencje itp.),
- 2) 1 wyjazd studyjny dotyczący dobrych praktyk z zakresu wykorzystania produktów lokalnych w zwiększeniu jakości oferty turystycznej obszaru

Rezultaty:

- 1) zwiększenie rozpoznawalności obszaru partnerujących LGD wśród min. 1000 potencjalnych turystów,
- 2) wzrost świadomości min. 40 osób nt. możliwości poprawy oferty turystycznej regionu w oparciu o produkty lokalne

Uzasadnienie:

Dziedzictwo lokalne, w tym wyroby kulinarne, oparte na produktach pochodzących od lokalnych producentów żywności, wyróżniających się niskim przetworzeniem i skażeniem substancjami toksycznymi, stanowią niedoceniony i zbyt mało wykorzystany potencjał regionu. Bogate dziedzictwo kulinarne zagrożone jest w obecnych czasach, zalewającymi rynki żywności produktami wysoko przetworzonymi. Jednocześnie obserwuje się trend zdrowego stylu życia, a także ukierunkowany na turystykę wiejską. Zmęczeni życiem miejskim, a także nie zainteresowani niskiej jakości żywnością, turyści szukają na terenach wiejskich odpoczynku oraz tzw. smaków dzieciństwa. Produkty lokalne, czy to żywnościowe, czy oferty turystyczne, a nawet usługi, bazujące na lokalnych walorach regionu, mogą stanowić dodatkowe źródło dochodów dla mieszkańców LGD, a zatem wspomóc ich w pozyskaniu dodatkowych możliwości zarobkowania, co jest szczególnie istotne wśród osób z grup defaworyzowanych, o utrudnionym dostępie do pracy na terenach wiejskich. Tym źródłem może być turystyka wiejska. Stąd potrzebne są działania informacyjne, promocyjne i identyfikacyjne na rzecz wprowadzania tych produktów do sprzedaży, poprzez stworzenie nowej oferty lub jej urozmaicenie, świadczonej np. przez podmioty w branży turystycznej. LGD zaplanowało podjąć się tego zadania poprzez działanie 19.3 Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania w ramach PROW 2014-2020.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej	0	2 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW

Wartość docelowa: LGD zaplanowało realizację dwóch projektów współpracy w obszarze produktów lokalnych, jako kontynuację działań z poprzedniej perspektywy finansowej 2007-2013.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	0	3 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW
--	---	--------	----------------------	---------	----------	-------

Wartość docelowa: LGD będzie kontynuowało współpracę z LGD ościennymi analogicznie do poprzedniej perspektywy finansowej, przy czym zamierza włączyć w tą współpracę trzeci podmiot z poza granic Polski.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

Cel szczegółowy:

2.2. Powrót na rynek pracy mieszkańców LGD znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej

Według statystyk problem ubóstwa i wykluczenia społecznego na obszarze LGD jest dotkliwy. Mimo że statystyki, dotyczące wskaźnika bezrobocia są relatywnie niskie, to znaczna jego część nie jest rejestrowa. Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym są nieaktywne zawodowo i wykazują często postawę bierną i roszczeniową. Ważne jest

zatem podjęcie działań, mających na celu podniesienie ich aktywności zawodowej i powrót na rynek pracy. Osobom bezrobotnym i biernym zawodowo towarzyszy często brak wsparcia ze strony otoczenia, brak odpowiednich ofert pracy, a także niedostateczne kompetencje zawodowe, często zdezaktualizowane w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy. Jednocześnie LGD obserwuje, iż ze względu na niewystarczającą liczbę miejsc pracy, w tym poza rolnictwem, wiele osób migruje do większych ośrodków miejskich, np. do aglomeracji białostockiej i warszawskiej. W związku z powyższym w ramach celów strategicznych LSR przewidziano działania w kierunku poprawy tego stanu rzeczy. Wsparciem objęci zostaną mieszkańcy LGD bierni zawodowo, w tym w szczególności: długotrwale bezrobotni, kobiety, osoby po 50 roku życia, niepełnosprawni i osoby o niskich kwalifikacjach. Cel ten jest zgodny z celami, jakie zakłada RPOWP na lata 2014-2020, tj. z CT 8. *Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników.*

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej	0	35 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Wartość docelowa adekwatna dla wartości wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 2.2.1. Każda osoba, której zostanie udzielone wsparcie utworzy min. 1 miejsce pracy.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

2.2.1. Bezzwrotne dotacje dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy

- Bezzwrotne dotacje dla osób bezrobotnych i biernych zawodowo wraz ze wsparciem doradczym oraz wsparciem inwestycyjnym i pomostowym dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą (osoby od 30 roku życia, należące do co najmniej jednej z następujących grup: osoby powyżej 50 roku życia, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami, osoby o niskich kwalifikacjach, osoby długotrwale bezrobotne).

Uzasadnienie:

Pomoc osobom bezrobotnym lub nieaktywnym zawodowo poprzez ich aktywizację i włączenie na rynek pracy to kluczowe wyzwanie stojące przed LGD i sposób pomocy osobom z grup znajdujących się w trudniejszej sytuacji ekonomicznej. W związku z tym LGD zamierza zrealizować te działania angażując się w proces powrotu tych osób na rynek pracy, poprzez projekt na rzecz promocji przedsiębiorczości i udzielenie bezzwrotnych dotacji wraz ze wsparciem pomostowym na rzecz zakładania działalności gospodarczych. Proces udzielenia wsparcia finansowego będzie poprzedzony wsparciem doradczym, zmierzającym do efektywnego wykorzystania dotacji, a także odnalezienia się na lokalnym rynku pracy, celem eliminowania zdiagnozowanego zagrożenia, dotyczącego niedostatecznej trwałości i efektywności udzielanego wsparcia.

Przedsięwzięcie spójne jest z RPOWP na lata 2014-2020 dz. 9.1 i typem projektu nr 3.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	0	35 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że ok. 19% środków z EFS przeznacza się na wsparcie przedsiębiorczości. Przy założeniu (opracowanym na podstawie wymogów proceduralnych dla analogicznego działania w osi głównej RPOWP) koszt udzielenia kompleksowego wsparcia dla 1 osoby wraz z obsługą projektu waha się na poziomie ok. 47 tys. zł. (szacunkowo $1\ 650\ 000/47\ 000 = 35$).

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 9.1 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Cel ogólny:

III. Dostępność i atrakcyjność infrastrukturalna obszaru

Jednym z najczęściej wskazywanych uwag w trakcie konsultacji społecznych było niedostateczne zaspokojenie potrzeb w zakresie infrastruktury, pełniące funkcje społeczne. Dbałość o jej dostępność i atrakcyjność umożliwia zagospodarowanie wolnego czasu w sposób efektywny i korzystny zarówno dla jednostek, ale także dla całej lokalnej społeczności. Konieczne jest zaangażowanie lokalnej społeczności w proces samo zaspokajania istotnych

problemów, w oparciu o tworzoną infrastrukturę, co zapewnia większy i efektywniejszy stopień jej wykorzystania. Ważnym aspektem jest zadbanie o infrastrukturę techniczną, wykorzystywaną w indywidualnych gospodarstwach domowych do produkcji energii ze źródeł odnawialnych, co zapewnia dbałość o środowisko w którym żyją mieszkańcy obszaru LGD, poprzez stopniowe ograniczanie emisji gazów cieplarnianych, szkodliwych dla środowiska, a w konsekwencji dla samych mieszkańców. Wzmocnieniem tych działań będzie także odpowiednia edukacja i kształtowanie postawy pro-ekologicznej, zmierzająca do upowszechniania takich rozwiązań i zwiększenia stopnia ich wykorzystania.

Premiowane będą projekty skierowane do grup defaworyzowanych, określonych w diagnozie obszaru LGD.

WSKAŹNIK ODDZIAŁYWANIA

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Saldo migracji wewnętrznych na obszarze LGD	-485 os.	-388 os.	GUS	na koniec	XII.2022	EFROW/ EFRR

Wartość bazowa według danych GUS za rok 2014, która pokazuje zmianę migracji w stosunku do roku 2009. W oparciu o dotychczasowe obserwacje, dostępność środków oraz zakres podejmowanych działań, wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, że w wyniku wszelkich działań nastąpi zmniejszenie zaobserwowanej tendencji o 20%.

O jakości życia oprócz gwarancji pracy zarobkowej oraz dostępności do edukacji, świadczy powszechność infrastruktury, pełniące funkcje kulturalne i rekreacyjne. Przyczynia się to do zwiększenia zadowolenia z faktu zamieszkania w danym miejscu, a także zmniejszenia wydatków na aktywność pozalekcyjną, czy poza godzinami pracy mieszkańców LGD. Podobny efekt satysfakcji z zamieszkiwania na danym terenie, z dala od dużych miast, daje upowszechnienie proekologicznej postawy i korzystania ze źródeł odnawialnych, bo oprócz oszczędności korzystania z energii elektrycznej, a zatem i bieżących nakładów finansowych, otrzymujemy efekt czystszej środowiska, co wpływa korzystnie także na zdrowie mieszkańców LGD. Wzrost takiej satysfakcji jakości życia mierzony jest wskaźnikiem migracji, a zatem odpływu i przyływu mieszkańców w gminach objętych LSR. Wskaźnik jest zatem adekwatny do zakładanego celu.

Cel szczegółowy:

3.1. Poprawa stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska

Diagnoza obszaru LGD oraz zagadnienia zgłaszane przez mieszkańców, wskazują na potrzebę podjęcia działań wspierających wykorzystanie odnawialnych źródeł energii. Gminy z obszaru LGD chcą aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu lokalnej polityki ochrony środowiska, w tym w zakresie praktycznych działań na rzecz wprowadzania i upowszechniania odnawialnych źródeł energii. Wpływie to na poprawę efektywnego gospodarowania zasobami energetycznymi oraz powszechniejsze wykorzystanie OZE na terenie LGD. Towarzyszyć temu będą działania uzupełniające, w ramach akcji szkoleniowych i promujących postawy proekologiczne i świadomościowe w zakresie zachowania czystego środowiska, w tym upowszechniania zagadnienia zmian klimatycznych.

Cel jest zgodny z celami przekrojowymi PROW 2014-2020: **Zmiana klimatu, środowisko**. Ponadto wykazuje także zgodność z RPOWP na lata 2014-2020 z CT 4. *Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach.*

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Produkcja energii elektrycznej z nowo wybudowanych/ nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	0	147 MWhe/rok	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 3.1.1.

Wartość docelowa oszacowana wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do danego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	0	207,60 MWh/rok	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---	----------------	----------------------	---------	----------	------

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 3.1.1.

Wartość docelowa oszacowana wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na

podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do danego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

Liczba osób uczestniczących w inicjatywach w zakresie postaw proekologicznych	0	475 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS
---	---	---------	----------------------	---------	----------	-----

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 3.1.2.

Wartość docelową oszacowano na podstawie założenia, w ramach którego: z broszurą informacyjną zapozna się min. 200 osób, w konferencji udział weźmie 33 osób, w zajęciach wyjazdowych – 24 osoby, natomiast w cyklu zajęć dla dzieci i młodzieży szkolnej udział weźmie 200 dzieci. Łącznie wsparcie w ramach tego przedsięwzięcia skierowane zostanie do ok. 475 osób.

Rezultat przełoży się na osiągnięcie celu szczegółowego, jakim jest upowszechnianie postaw proekologicznych.

Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: mieszkańcy/grupy defaworyzowane (określone w LSR) /inne	0	1 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRROW
---	---	--------	----------------------	---------	----------	--------

Wskaźnik rezultatu odpowiadający wskaźnikowi produktu przedsięwzięcia 3.1.3. Wartość bazowa-zero, wartość docelowa: oszacowana na podstawie sumy zaplanowanych do realizacji projektów współpracy w ramach OZE podczas wdrażania niniejszej LSR.

Wskaźnik adekwatny do założonego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

3.1.1. Modernizacja infrastruktury technicznej służącej mieszkańcom LGD

- Instalacje OZE w gospodarstwach domowych (np. fotowoltaiczne, kolektory słoneczne)
- Oświetlenie uliczne

Uzasadnienie:

W ramach przedsięwzięcia podmioty sektora publicznego będą realizowały inwestycje polegające na montażu jednostek wytwarzania energii elektrycznej oraz ciepłej z OZE. Wykorzystanie źródeł odnawialnych do produkcji energii cieplnej czy elektrycznej to bardzo dobre rozwiązania dla gospodarstw domowych, zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie pobór energii jest dość duży, chociażby na potrzeby gospodarstw rolnych. Koszt tych instalacji jest dla wielu mieszkańców zbyt wysoki, co sprawia iż pomimo chęci wprowadzania takich rozwiązań proekologicznych, są one często niemożliwe ze względów finansowych. Jednocześnie potrzebna jest ciągła popularyzacja idei wykorzystywania energii ze źródeł odnawialnych, celem zwiększenia dbałości o naturalne środowisko. Stąd potrzeba dotowania wykorzystania instalacji produkującej energię elektryczną i ciepłą w postaci ogniw fotowoltaicznych i kolektorów słonecznych w gospodarstwach domowych na użytek mieszkańców LGD.

Ponadto w ramach przedsięwzięcia podmioty sektora publicznego będą realizowały inwestycje polegające na montażu lub instalacji efektywnego energetycznie oświetlenia w gminach lub obiektach użyteczności publicznej oraz systemów sterowania oświetleniem ulicznym. Efektywne energetycznie oświetlenie poprawi stan środowiska, w tym przede wszystkim jakość powietrza w skali lokalnej. Ograniczenie emisji zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla ludzi, takich jak SO₂, czy PM10 przyczyni się do podniesienia jakości życia mieszkańców. Dodatkowym efektem będzie zwiększenie świadomości społecznej w zakresie oszczędnego i efektywnego wykorzystania energii, co będzie skutkowało zmniejszeniem obciążeń finansowych z tym związanych.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE	0	50 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	0	80 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---	---------	----------------------	---------	----------	------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba nowych/	0	50 szt.	Ankieta	rocznie	XII.2022	EFRR
----------------	---	---------	---------	---------	----------	------

zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym			monitorująca			
---	--	--	--------------	--	--	--

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

3.1.2. Upowszechnianie postaw pro-środowiskowych w społeczności lokalnej

- Akcja informacyjno-promocyjna wśród lokalnej społeczności z zakresu ochrony środowiska, cennych wartości przyrodniczych, zapobiegania zmianom klimatu, wdrażania technologii i rozwiązań proekologicznych oraz OZE, w tym za pośrednictwem portalu internetowego, a także wydanej broszury.
- Spotkania i wyjazdy poświęcone dobrym praktykom wykorzystania rozwiązań proekologicznych.

Uzasadnienie:

Mimo zauważalnego trendu związanego z upowszechnianiem postawy prośrodowiskowej ciągle dostrzegalny jest opór ze strony mieszkańców obszaru LGD wynikający z niedostatecznej wiedzy w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych w codziennym życiu. Konieczne jest prowadzenie szeroko pojętych działań informacyjno-promocyjnych wśród społeczności lokalnej. Promowanie idei wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi, a także dbałości o środowisko, zwłaszcza wśród osób młodych przyczyni się do zwiększenia świadomości i realnego wpływania na stan naszego środowiska i różnorodność klimatu. Działanie to jest zgodne z celami przekrojowym PROW na lata 2014-2020 **Zmiana klimatu, środowisko** i realizowane będzie bezpośrednio przez LGD w ramach działania 19.4 *Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji* tego programu.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba inicjatyw z zakresu postaw proekologicznych	0	4 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFS

W ramach działań upowszechniających postawę i rozwiązania proekologiczne, jako element uzupełniający interwencję w ramach przedsięwzięcia 3.1.1. w okresach ogłaszanych konkursów na upowszechnianie rozwiązań wykorzystujących OZE w gospodarstwach domowych, zaplanowano 4 inicjatywy tj.: broszura informacyjna, konferencja, wyjazd oraz cykl zajęć dla dzieci i młodzieży szkolnej.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wpływający na realizację celu związanego z upowszechnianiem postaw proekologicznych wśród mieszkańców.

3.1.3. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy

- Działania typu: konferencje, wyjazdy studyjne, mała infrastruktura w postaci ekspozycji energii odnawialnej, itp.

Opis projektu współpracy - cele i wskaźniki:

Cel ogólny: Stworzenia lokalnych miejsc ekspozycji i upowszechniania rozwiązań w zakresie OZE

Cele szczegółowe:

- 1) Podniesienie wiedzy z zakresu wykorzystania źródeł OZE
- 2) Włączenie zidentyfikowanych produktów lokalnych do oferty turystycznej na obszarze partnerujących LGD.

Produkty:

- 1) min. 5 osób uczestniczących w działaniach edukacyjnych
- 2) min. 16 punktów ekspozycji energii odnawialnej w wybranych obiektach infrastruktury.

Rezultaty:

- 1) wzrost kompetencji min. 5 osób dotyczących energii OZE

Uzasadnienie:

Przedsięwzięcie przewiduje realizację innowacyjnego projektu współpracy na rzecz tworzenia lokalnych miejsc ekspozycji i upowszechniania rozwiązań w zakresie OZE - punktów ekspozycji energii odnawialnej w wybranych obiektach infrastruktury. W ramach projektu w każdej z lokalnych grup działania uczestniczących w projekcie zrealizowana zostanie inwestycja polegająca na modelowo-ekspozycyjnej instalacji wybranych urządzeń OZE. Dodatkowo zrealizowane zostaną dwa seminaria tematyczne oraz konferencja podsumowująco - promująca, a także wizyta/wizyty studyjne. Partnerstwo: LGD „Lider w EGO”; „LGD Puszcza Knyszyńska”; LGD Szlak Tatarski; Sejneńsko-Suwalska LGD, LGD „Brama na Podlasie”. Czas realizacji projektu: 18 miesięcy w latach 2017-2019.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
-----------------------------------	----------------	------------------	---------------	---------------	-------------	---------

Liczba zrealizowanych projektów współpracy	0	1 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRROW
--	---	--------	----------------------	---------	----------	--------

Wartość docelowa: LGD zaplanowało realizację 3 projektów współpracy, z czego jeden projekt współpracy w obszarze ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym przy wykorzystaniu OZE. Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	0	4 szt.	Ankieta monitorująca	Rocznie	XII.2022	EFRROW
--	---	--------	----------------------	---------	----------	--------

Wartość docelowa: LGD będzie kontynuowało współpracę z LGD na terenie kraju analogicznie do poprzedniej perspektywy finansowej. Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie projektów współpracy.

Cel szczegółowy:

3.2. Zwiększenie dostępności mieszkańców do zrewitalizowanych obszarów służących poprawie jakości życia mieszkańców LGD

Obszar LGD, poza kilkoma większymi ośrodkami miejskimi, charakteryzuje rozproszona sieć osadnicza. Wpływa to na specyficzne więzi społeczne oparte o zaszczości historyczne. Mieszkańcy zauważają pogłębiające się dysproporcje w rozwoju obszarów wiejskich (typowo rolniczych) i podmiejskich oraz miejskich. Deklarują potrzebę większego i bardziej powszechnego dostępu do infrastruktury kulturalnej i usług świadczonych przez istniejące obiekty. Z drugiej zaś strony uczestnicy konsultacji przyznają, iż słabo wykorzystany jest potencjał świetlic wiejskich oraz obiektów kulturalnych przy jednoczesnej niewystarczająco powszechnej infrastrukturze rekreacyjnej i słabo zagospodarowanym potencjale przyrodniczym tego obszaru. W wielu miejscowościach od lat zaniedbana jest przestrzeń publiczna, a także obserwowane jest niszczenie obiektów zabytkowych, które mogłyby być wykorzystane na cele społeczne. Te wskazane przez uczestników konsultacji obszary problemowe uzasadniają potrzebę równomiernego rozwoju obszaru LGD. Aby z jednej strony poprawiać jakość życia mieszkańców, przyczynić się do wzrostu aktywności społecznej i obywatelskiej w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym tego obszaru, przy jednoczesnej dbałości o obiekty dziedzictwa kulturowego służące mieszkańcom. Cel jest zgodny z RPOWP na lata 2014-2020 z CT 9. *Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją* oraz CT 6. *Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami*. Ponadto wykazuje zgodność z celami PROW na lata 2014-2020 nr 6. *Włączenie społeczne, redukcja ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich*, a także z celem przekrojowym **Innowacyjność** (w dz. 3.2.2. premiowane będą operacje o charakterze innowacyjnym)

OCZEKIWANE REZULTATY

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	0	11500 m ²	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 3.2.1 oraz 3.2.3. Wartość docelowa oszacowana wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do danego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Wzrost liczby osób korzystających z rewitalizowanych terenów/ obiektów poza obszarem miejskim	2100 os.	6590 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Rezultat adekwatny dla operacji w ramach przedsięwzięcia 3.2.1 realizowanych poza obszarem miejskim, jako wskaźnik uzupełniający powyższy, wynikający z programu. Wskaźnik adekwatny dla danego celu. Jego forma i wartości (początkowa i docelowa) uzgodniona w procesie konsultacji z potencjalnymi wnioskodawcami, na podstawie zgłoszonych uwag. Z informacji, zebranych w trakcie spotkań wynika, iż na obszarze LGD istnieją potrzeby rewitalizacji terenów/obiektów, z których wg stanu na koniec roku 2014 korzystało ok. 2100 osób. W niektórych miejscowościach obserwuje się jednak bardzo zły stan tych terenów/obiektów, które mogłyby być wykorzystane na cele społeczne. W tych przypadkach wartość bazowa wskaźnika równa się zero. Ilość użytkowników liczona będzie w tej sytuacji od zera. Oszacowano, iż w związku z interwencją nastąpi wzrost osób

korzystających z danej infrastruktury lub obszarów rewitalizowanych łącznie o 4490 osób.

Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	480 os.	4080 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFROW
---	---------	----------	----------------------	---------	----------	-------

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 3.2.2 Wartość bazowa oraz docelowa oszacowane wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania. Z informacji, zebranych w trakcie spotkań, wynika iż na obszarze LGD istnieją potrzeby modernizacji istniejącej infrastruktury, z której wg stanu na koniec roku 2014 korzystało ok. 480 osób. Dotkliwsze są jednakże całkowite braki takiej infrastruktury, obserwowane na obszarze wielu miejscowości gmin objętych LSR. Ilość użytkowników liczona będzie w tej sytuacji od zera. Oszacowano, iż w związku z interwencją nastąpi wzrost osób korzystających z danej infrastruktury łącznie o 3600 osób.

Wskaźnik adekwatny do danego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	720 os.	1470 os.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---------	----------	----------------------	---------	----------	------

Rezultat adekwatny do wskaźnika produktu dla przedsięwzięcia 3.2.3.

Wartość bazowa oraz docelowa oszacowane na podstawie deklaracji potencjalnych beneficjentów, dotyczących planowanych inwestycji w ramach danego działania. W ramach trzech obiektów, planowanych do odnowienia/doposażenia, tylko dwa w obecnym stanie są częściowo wykorzystywane na cele społeczne. Wg deklaracji w roku 2014 z obiektów korzystało ok. 720 osób. W wyniku interwencji nastąpi wzrost tej liczby o 750 osób.

Wskaźnik adekwatny do danego celu, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadających typów projektów.

TYPY PRZEDSIĘWZIĘĆ

3.2.1. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej.

Projekty infrastrukturalne w zakresie:

- Uporządkowania i zagospodarowania przestrzeni publicznej,
- Poprawy bezpieczeństwa publicznego,
- Przebudowy i adaptacji zdegradowanych obiektów, terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji, kulturalnych, społecznych, edukacyjnych,
- Poprawy estetyki oraz nadania walorów funkcjonalnych przestrzeni,
- Udostępnienia terenów dla mieszkańców.

Uzasadnienie:

Na obszarze LGD istnieją obszary i budynki, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne. Jednocześnie jakość życia, czy nasilające się problemy społeczne, wynikają w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty kulturalnej lub rekreacyjnej. Koniecznym jest zatem przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej. Ważnym aspektem jest zaangażowanie mieszkańców skupionych np. w organizacjach pozarządowych do wspólnego decydowania o sposobie wykorzystania tej infrastruktury do celów społecznych. Elementem uzupełniającym do działań infrastrukturalnych będą odpowiednie działania miękkie (o charakterze edukacyjnym, aktywizującym, integracyjnym, w tym poprzez uzupełnienie wsparcia lokalnych społeczności interwencją EFS w ramach niniejszej strategii), w których wykorzystany zostanie kapitał lokalnej społeczności, tj. wiedza, doświadczenie i zaangażowanie. Przedsięwzięcie spójne jest z RPOWP na lata 2014-2020 dz. 8.6 i typem projektu nr 9.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	0	9,7 ha	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0	3 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---	--------	----------------------	---------	----------	------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu. **Wskaźnik kluczowy dla RPOWP na lata 2014-2020.**

3.2.2. Rozwój infrastruktury pełniącej funkcje kulturalne, rekreacyjne

- Rozwój niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, kulturalnej lub rekreacyjnej, w tym m.in.: placów zabaw, miejsc grillowo-ogniskowych, altan, boisk sportowych, siłowni zewnętrznych itp.

Uzasadnienie:

W ramach przedsięwzięcia podmioty sektora publicznego, parafie oraz stowarzyszenia i fundacje, realizować będą operacje z zakresu rozwoju ogólnodostępnej infrastruktury niekomercyjnej. Dany typ operacji odpowiada na wielokrotnie zgłaszane podczas konsultacji potrzeby, dotyczące zwiększenia dostępności do oferty kulturalnej i rekreacyjnej na obszarze objętym LSR. Dostrzegalny jest trend rozwijania się infrastruktury służącej mieszkańcom, a dodatkowo wzrastającej ich aktywności w uczestniczeniu w życiu społecznym i kulturalnym. Jednocześnie ciągle widoczne są braki w zakresie m.in. świetlic wiejskich, obiektów kulturalnych, infrastruktury sportowej, czy placów zabaw. Przedsięwzięcie realizowane będzie w ramach PROW na lata 2014-2020 i dz.19.2 Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.

Preferowane będą operacje o charakterze **innowacyjnym**, zgodnie z definicją zawartą w rozdziale 7.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	0	30 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. PROW w zakresie dziedzictwa.

3.2.3. Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego zmierzające do zwiększenia ich dostępności dla mieszkańców

- Projekty dotyczące prac konserwatorskich, restauratorskich, odbudowy, przebudowy obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków/ewidencji zabytków)
- Budowa towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie terenu wokół obiektów dziedzictwa kulturowego
- Dostosowanie obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego do potrzeb osób niepełnosprawnych
- Zabezpieczenie obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.)
- Dostosowanie obiektów zabytkowych do działalności kulturalnej
- Konserwacja muzealiów, starodruków, archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia
- Zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego, technicznego i multimedialnego

Uzasadnienie:

Na terenie LGD znajdują się zabytkowe obiekty, które mają szczególne znaczenie dla mieszkańców. Niestety ich aktualny stan nie oddaje ich wartości, jaką mogą mieć dla rozwoju życia kulturalnego lokalnej społeczności. Dlatego ważnym zadaniem dla rozwoju obszaru LGD jest przywrócenie stanu tych obiektów, wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków, a także przywrócenie ich funkcji, lub dostosowania do pełnienia nowych funkcji społecznych. Ważnym elementem realizacji danych operacji będzie włączenie lokalnej społeczności w proces ich wdrażania (np. poprzez wspólną realizację projektu, zaangażowanie w działania dotyczące wykorzystania odnowionej/dostosowanej infrastruktury na rzecz mieszkańców, poprzez utworzenie na jej podstawie oferty kulturalnej, edukacyjnej, społecznej). Przedsięwzięcie realizowane w ramach dz. 8.6 RPOWP na lata 2014-2020 i typu projektu nr 7.

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Wg stanu na	Fundusz
Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	0	3 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektu.

Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0	1 szt.	Ankieta monitorująca	rocznie	XII.2022	EFRR
--	---	--------	----------------------	---------	----------	------

Wartość docelową oszacowano wg wskazań uczestników konsultacji oraz potencjalnych beneficjentów, na podstawie zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania.

Wskaźnik adekwatny do przedsięwzięcia, wybrany z listy wskaźników rekomendowanych dla dz. 8.6 RPOWP dla odpowiadającego typu projektów.

W procesie ustalania celów, zarówno ich zakresu oraz ostatecznego brzmienia uwzględniono wnioski z konsultacji. Zestawienie uwag dostępne jest na stronie: www.krainabobra.eu w zakładce *okres przejściowy*.

Dodatkowe wyjaśnienia dotyczące sposobu określania i dokonywania pomiaru wskaźników:

Wartość bazowa dla wskaźników produktu - (dla poszczególnych przedsięwzięć) określona na poziomie zerowym, z racji przyjęcia sposobu liczenia wskaźników produktu metodą statyczną, dotyczy pomiaru konkretnych efektów w wyniku danej interwencji ze środków ujętych w LSR– wartość bazowa w tym przypadku wynosi zawsze „0”.

*Źródło danych - sposób pozyskiwania danych odbywać się będzie zawsze w oparciu o ankietę monitorującą beneficjentów, w przypadku działań konkursowych, a także ankietę monitorującą LGD, w przypadku działań podejmowanych przez LGD. Szczegółowo o sposobie pomiaru osiągnięcia wskaźników w rozdziale *XII. Monitoring i ewaluacja*.*

*Częstotliwość i termin osiągnięcia wskaźników - dokonywanie pomiaru osiągnięcia wskaźników odbywać się będzie w każdym roku poprzez analizę składanych ankiet, o których mowa powyżej i ujmowanych w okresowych raportach ewaluacyjnych w roku następującym po roku, którego pomiar dotyczy. Ostateczny pomiar dokonany zostanie w I kwartale 2023 roku na podstawie ankiet złożonych do 31.XII.2022r. i dotyczyć będzie wszystkich wskaźników osiągniętych wg stanu na ten dzień od początku wdrażania LSR. Szczegółowo o częstotliwości pomiaru osiągnięcia wskaźników w rozdziale *XII. Monitoring i ewaluacja*.*

Wskaźniki zaczerpnięte z RPO WP na lata 2014-2020 dla adekwatnych typów projektów zgodne z definicjami określonymi w takiej dokumentacji jak:

- Metodologia szacowania wartości docelowych dla wskaźników wybranych do realizacji w RPO WP na lata 2014-2020,
- Wytyczne w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji Programów Operacyjnych na lata 2014-2020, w tym:
 - *Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych 2014-2020- EFRR, FS,*
 - *Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych 2014-2020 EFS.*

Tabela 58. Cele LSR

1.0	CEL OGÓLNY 1	Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD					
1.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD					
1.2		Zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społeczności LGD					
1.3		Zwiększenie aktywności mieszkańców LGD poprzez wzbogacenie oferty edukacyjnej, kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej					
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru	
W 1.1	Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej		osoby	8665	8492	Główny Urząd Statystyczny	
W 1.2	Wzrost liczby formalnych organizacji społecznych działających na obszarze LGD		sztuki	204	214	Rejestry powiatowe	
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru	
w 1.1	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu		osoby	0	765	Ankieta monitorująca	
w 1.2	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują doposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych		sztuki	0	10	Ankieta monitorująca	
w 1.3	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej		osoby	0	727	Ankieta monitorująca	
w 1.4	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu		osoby	0	215	Ankieta monitorująca	
w 1.5	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu		osoby	0	52	Ankieta monitorująca	
w 1.6	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)		osoby	0	45	Ankieta monitorująca	
w 1.7	Liczba osób, które wezmą udział w inicjatywach edukacyjnych w zakresie pracy na rzecz włączenia społecznego		osoby	0	300	Ankieta monitorująca	
w 1.8	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD		osoby	0	80	Ankieta monitorująca	
w 1.9	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych		osoby	0	1321	Ankieta monitorująca	
w 1.10	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD		osoby	0	1304	Ankieta monitorująca	
w 1.11	Liczba osób uczestniczących w inicjatywach informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej		osoby	0	7000	Ankieta monitorująca	
w 1.12	Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty		osoby	5300	6200	Ankieta monitorująca	
w.1.13	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu		sztuki	0	180	Ankieta monitorująca	
w.1.14	Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektu		sztuki	0	40	Ankieta monitorująca	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy,	Wskaźniki produktu			
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość	Źródło danych/sposób pomiaru
						początkowa 2015 rok	

		aktywizacja itp.)						
1.1.1	Wzbogacenie oferty edukacyjnej placówek wychowania przedszkolnego	Dzieci w wieku przedszkolnym	Konkurs	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	osoby	0	500	Ankieta monitorująca
1.1.2	Podniesienie jakości oferty edukacyjnej małych szkół kształcenia ogólnego	Dzieci i młodzież	Konkurs	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalne w programie	osoby	0	900	Ankieta monitorująca
				Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie	sztuki	0	10	Ankieta monitorująca
1.1.3	Infrastruktura związana z opieką przedszkolną	Dzieci w wieku przedszkolnym/ osoby z niepełnosprawnościami	Konkurs	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	sztuki	0	8	Ankieta monitorująca
				Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	sztuki	0	5	Ankieta monitorująca
1.2.1	Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej	Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	osoby	0	430	Ankieta monitorująca
				Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	osoby	0	86	Ankieta monitorująca
				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	osoby	0	300	Ankieta monitorująca
				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami wspierania rodziny i pieczy zastępczej w programie	osoby	0	100	Ankieta monitorująca
1.2.2	Kształtowanie otoczenia wspierającego osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Organizacje pozarządowe, lokalni liderzy instytucje działające na rzecz osób wykluczonych	Aktywizacja	Liczba inicjatyw informacyjno-edukacyjnych z zakresu pracy na rzecz włączenia społecznego	sztuki	0	10	Ankieta monitorująca
1.3.1	Wzmacnianie kapitału społecznego w zakresie	Organizacje pozarządowe,	Aktywizacja	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	osobodni	0	104	Ankieta monitorująca

	budowania społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia kompetencji lokalnych liderów	lokalni liderzy, mieszkańcy LGD, beneficjenci, przedsiębiorcy, jst, osoby fizyczne, osoby młode i starsze.		Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	osobodni	0	100	Ankieta monitorująca	
				Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	sztuki	0	100	Ankieta monitorująca	
				Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	sztuki	0	73	Ankieta monitorująca	
				Liczba inicjatyw informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej	sztuki	0	77	Ankieta monitorująca	
1.3.2	Zachowanie dziedzictwa obszaru	Mieszkańcy LGD, organizacje pozarządowe, jednostki działające w sferze kultury	konkursowe, projekty grantowe	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	sztuki	0	30	Ankieta monitorująca	
				Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	sztuki	0	8	Ankieta monitorująca	
				Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuki	0	12	Ankieta monitorująca	
2.0	CEL OGÓLNY 2	Zrównoważona i efektywna gospodarka lokalna obszaru LGD							
2.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości i przetwórstwa na terenie LGD							
2.2		Powrót na rynek pracy mieszkańców LGD znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji społeczno- gospodarczej							
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru			
W 2.0	Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON		sztuki	7563	7714	Główny Urząd Statystyczny			
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/ sposób pomiaru			
w 2.1	Liczba utworzonych miejsc pracy		osoby	0	73	Ankieta monitorująca			
w 2.2	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy/ grupy defaworyzowane (określone w LSR)/ młodzież / turyści /inne		sztuki	0	2	Ankieta monitorująca			
w 2.3	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej		sztuki	0	35	Ankieta monitorująca			
		Przedsięwzięcia	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu			Źródło danych/ sposób pomiaru	
					Nazwa	Jednostka miary	Wartość		
							początkowa 2015 rok		końcowa 2023 rok

2.1.1	Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD	Mieszkańcy LGD, osoby fizyczne i przedsiębiorcy, w szczególności osoby młode i starsze.	Konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	sztuki	0	62	Ankieta monitorująca
				Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuki	0	14	Ankieta monitorująca
2.1.2	Współpraca na rzecz promocji produktów lokalnych	przedsiębiorcy/grupy defaworyzowane (osoby młode i starsze)/ młodzież /turyści	projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej	sztuki	0	2	Ankieta monitorująca
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	sztuki	0	3	Ankieta monitorująca
2.2.1	Bezzwrotne dotacje dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy	Osoby bezrobotne, osoby defaworyzowane, osoby starsze	Konkurs	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	osoby	0	35	Ankieta monitorująca
3.0	CEL OGÓLNY 3	Dostępność i atrakcyjność infrastrukturalna obszaru						
3.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Poprawa stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska						
3.2		Zwiększenie dostępności mieszkańców do zrewitalizowanych obszarów służących poprawie jakości życia mieszkańców LGD						
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru		
W 3.0	Saldo migracji wewnętrznych na obszarze LGD		osoby	-485	-388	Główny Urząd Statystyczny		
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/ sposób pomiaru		
w 3.1	Produkcja energii elektrycznej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE		MWhe/rok	0	147	Ankieta monitorująca		
w 3.2	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE		MWht/rok	0	207,60	Ankieta monitorująca		
w 3.3	Liczba osób uczestniczących w inicjatywach w zakresie postaw proekologicznych		osoby	0	475	Ankieta monitorująca		
w 3.4	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich		m ²	0	11500	Ankieta monitorująca		
w 3.5	Wzrost liczby osób korzystających z rewitalizowanych terenów/ obiektów poza obszarem miejskim		osoby	2100	6590	Ankieta monitorująca		
w 3.6	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej		osoby	480	4080	Ankieta monitorująca		
w 3.7	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne		osoby	720	1470	Ankieta monitorująca		
w 3.8	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy/grupy defaworyzowane (określone w LSR)/inne		sztuki	0	1	Ankieta monitorująca		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt	Wskaźniki produktu				Źródło danych/ sposób pomiaru
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		
		początkowa	końcowa					

		współpracy, aktywizacja itp.)		2015 rok	2023 rok			
3.1.1	Modernizacja infrastruktury technicznej służącej mieszkańcom LGD	Mieszkańcy LGD	Konkurs / granty dla samorządów	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE	sztuki	0	50	Ankieta monitorująca
				Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	sztuki	0	80	Ankieta monitorująca
				Liczba nowych/zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	sztuki	0	50	Ankieta monitorująca
3.1.2	Upowszechnianie postaw pro-środowiskowych w społeczności lokalnej	Mieszkańcy LGD, w szczególności osoby młode (młodzież szkolna)	Aktywizacja	Liczba inicjatyw z zakresu postaw proekologicznych	sztuki	0	4	Ankieta monitorująca
3.1.3.	Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy	Mieszkańcy LGD, przedsiębiorcy, grupy defaworyzowane (określone w LSR) /inne	Projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy	sztuki	0	1	Ankieta monitorująca
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	sztuki	0	3	Ankieta monitorująca
3.2.1	Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	Mieszkańcy LGD, w tym w szczególności grupy defaworyzowane	Konkurs	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	ha	0	9,7	Ankieta monitorująca
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	sztuki	0	3	Ankieta monitorująca
3.2.2	Rozwój infrastruktury pełniącej funkcje kulturalne, rekreacyjne	Mieszkańcy LGD, w tym w szczególności grupy defaworyzowane	Konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuki	0	30	Ankieta monitorująca
3.2.3.	Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego zmierzające do zwiększenia ich dostępności dla mieszkańców	Mieszkańcy LGD, w tym w szczególności grupy defaworyzowane	Konkurs	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	sztuki	0	3	Ankieta monitorująca
				Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	sztuki	0	1	Ankieta monitorująca

Tabela 59. Matryca logiczna celów

Zidentyfikowane problemy/ wyzwania	Cel ogólny	Cel szczegółowy	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	
1) słaby dostęp do edukacji pozalekcyjnej, 2) niska świadomość mieszkańców w zakresie edukacji swoich dzieci, 3) pasywna postawa mieszkańców co do działań aktywizujących, 4) małe zainteresowanie młodzieży aktywnością pozaszkolną, 5) niewystarczająca oferta kulturalna, edukacyjna i sportowa, 6) niedostateczna ilość miejsc w przedszkolach i niewystarczająca ich oferta edukacyjna, 7) niedostatecznie rozwinięty system usług społecznych, 8) pasywna i roszczeniowa postawa osób objętych opieką społeczną, bierność w poszukiwaniu pracy osób bezrobotnych, 9) słaba znajomość języków obcych, niska świadomość zagrożeń związanych z narkotykami, dopalaczami, niedostateczna wiedza nt. profilaktyki zdrowia psychicznego i	I. Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD	1.1. Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD	1.1.1. Wzbogacenie oferty edukacyjnej placówek wychowania przedszkolnego	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	Nie dotyczy	Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	
			1.1.2. Podniesienie jakości oferty edukacyjnej małych szkół kształcenia ogólnego	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych w programie	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie		Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe po opuszczeniu programu Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych
			1.1.3. Infrastruktura związana z opieką przedszkolną	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej		
			1.2.1. Wsparcie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu		
		1.2. Zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społeczności LGD	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu			
				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)			
				Liczba osób, które wezmą udział w inicjatywach edukacyjnych w zakresie pracy na rzecz włączenia społecznego			
		1.2.2. Kształtowanie otoczenia wspierającego osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Liczba inicjatyw informacyjno-edukacyjnych z zakresu pracy na rzecz włączenia społecznego	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim			
		1.3. Zwiększenie aktywności	1.3.1. Wzmacnianie kapitału społecznego w	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim		Wzrost liczby formalnych

<p>fizycznego, 10) niewielka ilość NGO-sów; słabość organizacyjna i niewykorzystany potencjał istniejących stowarzyszeń, brak współpracy pomiędzy NGO 11) brak wykorzystania potencjału infrastruktury świetlic wiejskich</p>		<p>mieszkańców LGD poprzez wzbogacenie oferty edukacyjnej, kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej</p>	<p>zakresie budowania społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia kompetencji lokalnych liderów</p>	<p>Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD</p>	<p>udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD</p>	<p>organizacji społecznych działających na obszarze LGD</p>	
				<p>Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa</p>			
				<p>Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami</p>			<p>Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych</p>
				<p>Liczba inicjatyw informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej</p>			<p>Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD</p>
			<p>1.3.2. Zachowanie dziedzictwa obszaru</p>	<p>Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii</p>	<p>Wzrost liczby osób odwiedzających zabytki i obiekty</p>		
				<p>Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury</p>			
<p>Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR</p>							
<p>1) bezrobocie, wysokie szczególnie wśród osób młodych, duża część ukryta w rolnictwie 2) słabo rozwinięte inne gałęzie przemysłu, poza przetwórstwem mleka, 3) migracje mieszkańców, zwłaszcza osób młodych z terenów wiejskich do większych miast z powodu braku miejsc pracy 4) brak wykorzystania dziedzictwa, produktów lokalnych</p>	<p>II. Zrównoważona i efektywna gospodarka lokalna obszaru LGD</p>	<p>2.1. Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości i przetwórstwa na terenie LGD</p>	<p>2.1.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD</p>	<p>Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa</p>	<p>Liczba utworzonych miejsc pracy</p>	<p>Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON</p>	
			<p>Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa</p>				
			<p>2.1.2. Współpraca na rzecz promocji produktów lokalnych</p>	<p>Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej</p>			<p>Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy/grupy defaworyzowane (określone w LSR)/ młodzież /turyści /inne</p>
			<p>Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy</p>				
		<p>2.2. Powrót na rynek pracy mieszkańców LGD znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej</p>	<p>2.2.1. Bezzwrotne dotacje dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy</p>	<p>Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie</p>	<p>Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej</p>		

<p>1) niewystarczająca oferta kulturalna, edukacyjna i sportowa</p> <p>2) potencjał przyrodniczy, kulturowy i historyczny obszaru wzrost</p> <p>3) zainteresowania OZE wśród mieszkańców i wzrost świadomości proekologicznej</p>	<p>III. Dostępność i atrakcyjność infrastrukturalna na obszarze</p>	<p>3.1. Poprawa stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska</p>	3.1.1. Modernizacja infrastruktury technicznej służącej mieszkańcom LGD	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE	Produkcja energii elektrycznej z nowo wybudowanych/ nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	<p>Saldo migracji wewnętrznych na obszarze LGD</p>
				Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/ nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	
				Liczba nowych / zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	-	
			3.1.2. Upowszechnianie postaw pro-środowiskowych w społeczności lokalnej	Liczba inicjatyw z zakresu postaw proekologicznych	Liczba osób uczestniczących w inicjatywach w zakresie postaw proekologicznych	
			3.1.3. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym	Liczba zrealizowanych projektów współpracy	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: mieszkańcy LGD, przedsiębiorcy, grupy defaworyzowane, inne	
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy		
		<p>3.2. Zwiększenie dostępności mieszkańców do zrewitalizowanych obszarów służących poprawie jakości życia mieszkańców LGD</p>	3.2.1. Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	Wzrost liczby osób korzystających z rewitalizowanych terenów/ obiektów poza obszarem miejskim	
			3.2.2. Rozwój infrastruktury pełniącej funkcje kulturalne, rekreacyjne	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	
				3.2.3. Inwestycje w obiekty działające w sferze dziedzictwa kulturowego zmierzające do zwiększenia ich dostępności dla mieszkańców	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	
			Liczba instytucji kultury objętych wsparciem			

6. Sposób oceny i wyboru operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów

Szczegółowe kwestie dotyczące oceny i wyboru operacji, uregulowane zostały w dwóch procedurach: *Procedura oceny i wyboru operacji pozagruntowych* oraz *Procedura oceny i wyboru operacji grantowych*, a także w *Regulaminie Rady*. Założenia do obu dokumentów zostały określone przez Grupę Roboczą 2. Wykorzystano zarówno wyniki konsultacji, doświadczenia poprzedniej perspektywy finansowej, jak również zalecenie dokumentów nadrzędnych. Propozycje lokalnych kryteriów wyboru były zgłaszane na spotkaniach z mieszkańcami oraz bezpośrednio w 2 punktach konsultacyjnych. Konstruując kryteria wzięto również pod uwagę wnioski z analizy SWOT i ich adekwatność do diagnozowanych problemów społecznych. Propozycje procedury i kryteriów były następnie skonsultowane ze społecznością lokalną.

Weryfikacja wstępna, zgodność z Programem oraz zgodność z celami LSR będzie odbywać się w biurze LGD. Ocena zgodności z lokalnymi kryteriami dokonywana będzie przez Radę. W uzasadnionych przypadkach Rada może skorzystać ze wsparcia doradczego ekspertów zewnętrznych.

Całość obiegu dokumentacji i zasady kontaktu z SW określają *Wytyczne programowe* wydane przez MRiRW.

Sposób ustanawiania kryteriów wyboru operacji do finansowania:

Lokalne kryteria wyboru operacji przyjęte zostały na podstawie analizy wniosków płynących z konsultacji społecznych w ramach tworzenia LSR oraz wynikają z diagnozy obszaru LGD i uwarunkowań prawnych wdrażania RLKS w okresie programowania 2014-2020. W procesie prowadzonych konsultacji, dotyczących tychże kryteriów, wykorzystano następujące metody partycypacji (opisane szczegółowo w rozdziale *Partycypacyjny charakter LSR*):

- Spotkania informacyjno-konsultacyjne
- Warsztat ekspercki
- Dyskusje reprezentantów grup
- Pisemne opiniowanie

W efekcie dokonano wyboru 3 wspólnych kryteriów, niezależnie od rodzaju operacji i źródła jej finansowania, a także dodatkowych kryteriów szczegółowych, adekwatnych do rodzaju operacji, której dany konkurs dotyczy.

Podobnie jak sposób wyboru kryteriów, tak i ich zmiana dokonywana będzie w oparciu o konsultacje społeczne, co szczegółowo przedstawiają wcześniej wspomniane *Procedury*.

Kryteria dotyczące operacji pozagruntowych przedstawiają się następująco:

Kryteria wspólne dla wszystkich typów operacji bez względu na źródło finansowania

1. Doradztwo
2. Oddziaływanie operacji na grupy defaworyzowane
3. Miejsce realizacji operacji

Kryteria dla projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

1. Projekt wpisuje się w cele przekrojowe PROW 2014-2020 dotyczące ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu
2. Rodzaj branży jakiej dotyczy działalność
3. Ilość tworzonych miejsc pracy
4. Wnioskodawca zamieszkuje na terenie realizacji LSR co najmniej 12 miesięcy przed dniem złożenia wniosku
5. Okres prowadzenia działalności gospodarczej
6. Wnioskodawca lub podmiot powiązany otrzymał wsparcie ze środków LEADER w perspektywie 2014-2020

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA, KULTURALNA I REKREACYJNA

1. Projekt wpisuje się w cele przekrojowe PROW 2014-2020 dotyczące ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu
2. Innowacyjność operacji
3. Komplementarność projektu

Kryteria dla projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego

BEZZWROTNE DOTACJE

1. Wnioskodawca jest organizacją pozarządową i/lub projekt realizowany jest w partnerstwie z organizacją pozarządową
2. Wnioskodawca posiada doświadczenie w realizacji projektów o podobnym zakresie
3. Siedziba wnioskodawcy lub biuro projektu znajduje się na obszarze objętym realizacją Lokalnej Strategii Rozwoju

EDUKACJA PRZEDSZKOLNA ORAZ W SZKOŁACH KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

1. Wnioskodawca jest organizacją pozarządową i/lub projekt realizowany jest w partnerstwie z organizacją pozarządową
2. Efektywność wskaźnikowa produktu
3. Wykorzystanie innowacyjnych narzędzi pracy

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

1. Realizacja projektu przez partnerstwo
2. Realizacja wskaźnika produktu
3. Efektywność wskaźnikowa rezultatu
4. Zasięg oddziaływania projektu

Kryteria dla projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

ODNAWIALNE ŹRÓDŁA ENERGII

1. Efektywność kosztowa urządzeń
2. Wkład własny wnioskodawcy

ROZWÓJ INFRASTRUKTURY SŁUŻĄCEJ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

1. Wnioskodawca jest organizacją pozarządową i/lub projekt realizowany jest w partnerstwie z organizacją pozarządową
2. Wkład własny wnioskodawcy
3. Komplementarność projektu

Kryteria dotyczące operacji grantowych przedstawiają się następująco:

1. Zaangażowanie społeczne
2. Doradztwo
3. Wkład własny wnioskodawcy
4. Wykorzystanie lokalnych zasobów

INNOWACYJNOŚĆ

W ramach realizacji założeń LSR wspierane będą w pierwszej kolejności w ramach przedsięwzięć: 1.3.2, 2.1.1, 3.2.2 (zgodnie z zaproponowanymi kryteriami, adekwatnymi do działań w ramach PROW 2014-2020) operacje o charakterze **innowacyjnym**. Innowacyjność w tym aspekcie rozumiana będzie jako: *zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie lokalnych zasobów unikalnych i charakterystycznych na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturalnych czy społecznych). Innowacyjne może być ich nietypowe, niestandardowe wykorzystanie czy promocja.*

7. Plan działania

Plan działania (**stanowiący załącznik nr 3 do LSR**) obejmuje wszystkie cele ogólne, cele szczegółowe oraz przedsięwzięcia i jest ściśle powiązany z logiką przedstawioną w rozdziale 5. *Cele i wskaźniki* niniejszej strategii. Przedstawiony został okres osiągania poszczególnych efektów wdrażania LSR w podziale na trzy przedziały czasowe oraz wskazano szczegółowy budżet dla poszczególnych działań, realizowanych w danym czasie realizacji strategii. Osiąganie wskaźników, a także przeznaczone na te cele środki finansowe określono w oparciu o model regresywny, tzn. założono, iż w początkowych latach wartość osiaganych wskaźników, a tym samym wydatkowanych środków, będzie wysoka, zaś w kolejnych latach wartości te będą stopniowo ulegały zmniejszeniu. Operacje powinny być wspierane w całym okresie o horyzoncie czasowym 2016-2023, jednakże ze zróżnicowanym natężeniem, przy uwzględnieniu terminu końcowego kwalifikowalności kosztów, która przypadnie na koniec grudnia 2022 roku. Alokacja relatywnie dużych środków w początkowych latach wynika z oczekiwanego efektu wartości dodanej i synergii działań podejmowanych przez LGD.

W pierwszym okresie LGD zaplanowała niwelowanie najdotkliwszych potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej (głównie w ramach celu III oraz I, przedsięwzięć 1.1.3., 3.1.1., 3.1.3., 3.2.1-3.- finansowane z EFRROW/EFRR), a także ograniczanie problemu bezrobocia przy pomocy działań związanych z udzielaniem wsparcia na rzecz powstawania nowych miejsc pracy (cel II, w tym 50% łącznego budżetu EFRROW-przedsięwzięcie 2.1) lub zwiększenia mobilności grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w celu ich włączenia na rynek pracy (przedsięwzięcia 2.2 w ramach EFS). W oparciu o tworzoną infrastrukturę wsparcie uzupełnione zostanie interwencją z EFS w obrębie integracji i usług społecznych (cel I, przedsięwzięcie 1.1.1-2. oraz 1.2.1.), a także działań związanych z aktywizacją (przedsięwzięcie 1.2.2. oraz 1.3.1. EFRROW) w szczególności grup defaworyzowanych zgodnie ze wskazanymi w diagnozie deficytami. Działania te skoncentrowane w pierwszych latach mają doprowadzić do jak najwcześniejszego zaktywizowania i pobudzenia rozwoju zrównoważonego LGD. Zakłada się, że w ostatnich trzech latach będzie następował stopniowy spadek zarówno działań inwestycyjnych, jak i tych związanych z pozyskiwaniem dodatkowych źródeł dochodu w ramach instrumentu RLKS. Ma to także zapewnić możliwość skutecznego rozliczenia się beneficjentów z podjętych zobowiązań do końca grudnia 2022r. Aktywizowanie społeczności przez LGD rozłożone będzie równomiernie na cały okres wdrażania strategii.

Wszystkim działaniom przyporządkowane zostały odpowiednie wskaźniki, wynikające z dokumentów nadrzędnych dla niniejszych strategii, tak aby zapewnić realizację założeń programów, w ramach których ujęto podejście RLKS zarówno w kraju jak i w województwie podlaskim. Uwzględniono także okres kluczowy (tzw. kamienie milowe), w ramach których oceniana będzie efektywność podmiotów wdrażających środki unijne w danej perspektywie finansowej. Również w tym aspekcie zadbano o to, aby w początkowym okresie wdrażania LSR, działania były możliwe najbardziej zintensyfikowane, a ich efekty widoczne już pod koniec roku 2018. LGD planuje zatem poprzez odpowiednią aktywizację mieszkańców obszaru Partnerstwa, w tym szkolenia i doradztwo udzielane beneficjentom, wpłynąć na jak najwyższą skuteczność i efektywność wdrażania LSR. Jednocześnie założono pewne ryzyko nie osiągnięcia wszystkich założeń, które jest obecnie na takim poziomie, aby nie zaburzyć założonego minimum wskaźnikowego i budżetowego określonego na poziomie krajowym.

Konstrukcja planu działania obejmuje wszelkie uwarunkowania, zarówno możliwości kadrowe LGD, jak i oczekiwania odbiorców kierowanej poprzez LSR interwencji. Wynika to również z chęci stworzenia możliwie równej dostępności do udzielanego wsparcia poszczególnym rodzajom beneficjentów. Uwzględnia uwarunkowania środowiskowe, a także własne doświadczenia z poprzednich lat działalności LGD. Takie podejście zapewnia racjonalność działań LGD, zwiększa szansę na osiągnięcie sukcesu w postaci zadawalających efektów wdrażania niniejszej strategii w danym okresie czasowym, zarówno przez LGD, jak i beneficjentów poszczególnych działań.

8. Budżet

Budżet Lokalnej Grupy Działania zapewnia realizację zaplanowanych efektów, określonych w strategii. Partnerstwo obejmuje obszar z liczbą mieszkańców wynoszącą **83 710** – bez miasta powyżej 20 tys. mieszkańców, zaś z miastem Zambrów **106 161**. Na realizację LSR może się ubiegać o przyznanie środków w wysokości **40 971 030 zł** łącznie. Funduszem wiodącym dla LGD jest Europejski Fundusz Społeczny (EFS). Dodatkowo LGD ubiega się o środki z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Podział budżetu w zależności od źródła przedstawia się następująco:

- EFRROW-działanie 19.2 - 3 052 500 euro
- EFRROW-działanie 19.3 –1 000 000,00 zł.
- EFS - koszty bieżące i aktywizacja –862 500 euro
- EFRR - 15 564 736 zł,
- EFS - 8 746 292,00 zł.

Konstrukcja budżetu jak już wspomniano w rozdziale 7. *Plan działania* została oparta o model regresywny, aczkolwiek **zrównoważony i systematyczny**. Rozkład środków finansowych na poszczególne okresy wdrażania LSR, a także osiąganych dzięki nim wskaźników dla poszczególnych przedsięwzięć oraz ich połączenia z realizowanymi w ten sposób celami, określono szczegółowo w załączniku nr 3 do niniejszej strategii. Taki sposób kierowanego wsparcia wynika z diagnozy, przyjętych priorytetów i ścieżek rozwoju obszaru LGD oraz założonych wskaźników i chęci zapewnienia skutecznego ich osiągnięcia. Szczegółowe powiązanie budżetu z celami LSR przedstawiono tabelarycznie.

Tabela 60. Budżet LGD w podziale na poszczególne cele LSR

Cel	Nazwa	EFRROW	EFRR	EFS
1.1	Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD		x	x
1.2	Zwiększenie uczestnictwa osób defaworyzowanych w życiu społeczności LGD			x
1.3	Zwiększenie aktywności mieszkańców LGD poprzez wzbogacenie oferty edukacyjnej, kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej	x		*
2.1	Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości i przetwórstwa na terenie LGD	x		
2.2	Powrót na rynek pracy mieszkańców LGD znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji społeczno- gospodarczej			x
3.1	Poprawa stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska	x	x	x
3.2	Zwiększenie dostępności mieszkańców do zrewitalizowanych obszarów służących poprawie jakości życia mieszkańców LGD	x	x	

Realizacja założeń LSR odbywać się będzie poprzez działania konkursowe finansowane z trzech różnych funduszy, a także działania aktywizujące lokalną społeczność, podejmowane przez LGD. Wysokość wsparcia udzielanego beneficjentom różnić się będzie w zależności od charakteru interwencji i źródła finansowania.

- 1) Jednostki sektora finansów publicznych otrzymają wsparcie:
 - w wysokości do 63,63% kosztów kwalifikowalnych w przypadku EFRROW,
 - do 85% (lub 95% w przypadku przedsięwzięcia 3.2.1 jeśli działania wynikają z planu rewitalizacji dla danego obszaru) kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji finansowanych z EFRR.
- 2) W przypadku pozostałych podmiotów na działania służące społeczności lokalnej o charakterze niekomercyjnym w ramach EFRROW zaplanowano ich finansowanie w wysokości do 100% kosztów kwalifikowalnych.
- 3) Przedsiębiorcy w ramach EFRROW otrzymywać będą wsparcie w dwojaki sposób:
 - za pomocą przyznawanych premii w wysokości 75 tys. zł w 2016 roku oraz 50 tys. zł w latach kolejnych na podjęcie działalności gospodarczej,
 - poprzez zwrot poniesionych kosztów w wysokości do 70% kosztów kwalifikowalnych, lecz nie więcej niż 300 tys. zł na rozwój działalności gospodarczej.
- 4) W ramach projektów grantowych, których wartość oszacowano na 300 tys. zł każdy, grantobiorcy otrzymywać będą środki w wysokości do 100% kosztów kwalifikowalnych, ale nie więcej niż 50 tys. zł. W przypadku grantobiorcy nieposiadającego osobowości prawnej, któremu tej osobowości udzieli jednostka sektora finansów publicznych, wysokość wsparcia wynosić będzie do 63,63% kosztów kwalifikowalnych.
- 5) Działania realizowane w ramach EFS finansowane będą niezależnie od rodzaju beneficjentów do 95% kosztów kwalifikowanych.

Jednakowoż w ramach kryteriów wyboru operacji w uzasadnionych przypadkach premiovane będą te, dla których wnioskowany poziom pomocy jest niższy od wartości wskazanych powyżej.

Należy pamiętać, że w przypadku działań objętych PROW 2014-2020 wysokość wkładu EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych operacji. Pozostałą część stanowi wkład krajowy. W przypadku podmiotów będących jednostkami sektora finansów publicznych wkład ten pochodzi ze środków własnych beneficjenta.

Ponadto przyjęto następujące założenia:

- min. 35 % budżetu niniejszej strategii pochodzącego z EFS i EFRR z do roku 2018, a także 50 % tych środków do roku 2023 przeznaczonych będzie na operacje, które realizowane będą w pełni lub częściowo przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe. Przez operacje *realizowane w pełni lub częściowo przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe* rozumie się te operacje, które otrzymały punkty w ramach oceny operacji zgodnie z lokalnymi kryteriami wyboru w jednym z następujących kryterium: Wnioskodawca jest organizacją pozarządową i/lub projekt realizowany jest w partnerstwie z organizacją pozarządową lub Realizacja projektu przez partnerstwo
- interwencja zaplanowana w LSR ze środków EFRR ma charakter uzupełniający do interwencji planowanej do współfinansowania ze środków EFS, tzn. realizuje przede wszystkim cele o charakterze społecznym określone w RPO WP.

9. Plan komunikacji

Realizacja LSR powinna zmierzać do poprawy sytuacji materialnej i jakości życia mieszkańców obszaru nią objętego. Zadaniem osób odpowiedzialnych za wdrażanie środków finansowych, przeznaczonych na osiągnięcie założonych celów i wskaźników jego pomiaru, jest zastosowanie narzędzi zapewniających jak najwyższą efektywność wydatkowania środków publicznych w ramach instrumentu RLKS. Zgodnie z założeniami LGD ma się przyczynić do aktywizacji społeczności wiejskich, poprzez udział partnerów z różnych sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, w procesie planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw. Na podstawie analizy i oceny dotychczasowych działań komunikacyjnych, ujętej w raporcie ewaluacyjnym dotyczącym całego procesu realizacji LSR w latach 2009-2015 (w ramach którego dokonano oceny stosowanych w owym czasie działań komunikacyjnych i środków przekazu), w efekcie prowadzonych konsultacji, zarówno z odpowiednimi ekspertami, a także z mieszkańcami obszaru objętego LSR (szczegółowo opisanymi w rozdziale II. *Partycypacyjny charakter LSR*), opracowano dalszy plan komunikacji pomiędzy biurem LGD, organami Stowarzyszenia oraz lokalną społecznością. Zakłada on sprawne i efektywne wdrażanie LSR, przy znacznym udziale mieszkańców obszaru, który tworzy LGD, co przede wszystkim wymaga upowszechniania dostępnej i jawnej informacji przy wykorzystaniu najbardziej przystępnych kanałów komunikacyjnych dostosowanych do poszczególnych grup odbiorców. System ten przede wszystkim oparty jest o zasady: jawności, aktualności, dostępności oraz systematyczności.

Podstawowymi **celami** planu komunikacji są:

I. Wzrost świadomości mieszkańców LGD nt. założeń LSR

II. Zwiększenie aktywności lokalnej społeczności w procesie wdrażania LSR

III. Poprawa efektywności wdrażania LSR

Pierwszy cel dotyczy głównie upowszechniania informacji nt. zakresów planowanych do realizacji działań oraz zasad udzielania wsparcia oraz terminów naborów wniosków. Drugi ma za zadanie zachęcić mieszkańców obszaru LGD do aktywnego włączenia się w działania ujęte w LSR poprzez przedstawianie potencjalnych korzyści z podjętej współpracy, a także bieżące dostosowywanie się LGD do oczekiwań odbiorców. Trzeci cel służy m.in. zadbaniu o najwyższą efektywność wydatkowania środków publicznych w ramach wdrażania LSR, poprzez bieżące monitorowanie i ocenę postępu prac, lub też w przypadku niezbędnej interwencji, aktualizacji zapisów LSR, usprawniających ten proces.

Przyjęty plan komunikacji jest **spójny i wyczerpujący**. Uwzględni wiele **narzędzi i kanałów** informacyjnych, umożliwiających dostęp do informacji szerokiej **grupie odbiorców**, tj:

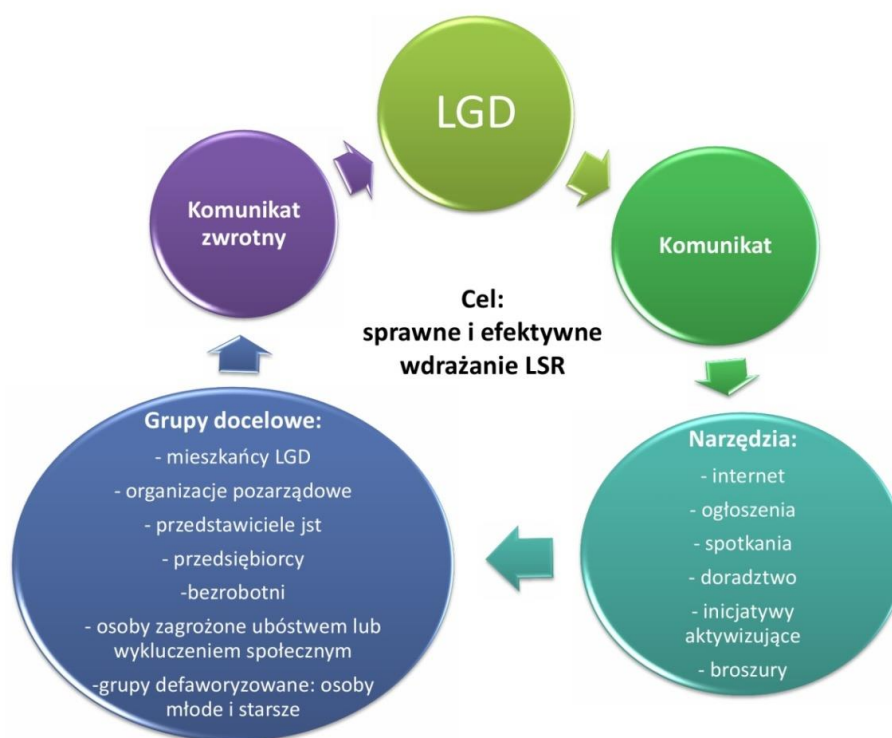
- osobom związanym zawodowo z działalnością LGD (spotkania Członków LGD, bezpośrednie spotkania, wywiady), jak również wszystkim mieszkańcom obszaru LGD (lokalne portale i prasa, imprezy plenerowe),
- potencjalnym beneficjentom: przedsiębiorcom, a także przedstawicielom sektora społecznego (lokalna prasa, internet, portale tematyczne, bezpośrednie spotkania branżowe),
- a w szczególności osobom z **grup defaworyzowanych**, takich jak: **osoby młode** (np. strony internetowe, portale społecznościowe), jak i **osoby po 50 r.ż.** (narzędzia tradycyjne: ogłoszenia w lokalnych instytucjach, broszura, bezpośrednie spotkania), **bezrobotni, osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym** (np. broszura, bezpośrednie informacje w miejscach pobierania świadczeń, informacje na tablicach ogłoszeń w Urzędach Pracy, Ośrodku Doradztwa Rolniczego, Urzędach Gmin/ Gminnych Ośrodkach Pomocy Społecznej, indywidualne doradztwo, itp.).

Taki szeroki dobór narzędzi, dostosowanych do potrzeb poszczególnych grup odbiorców, zawierający elementy innowacyjne (np. dotychczas nie wykorzystywane przez LGD portale społecznościowe, spotkania branżowe/tematyczne) i atrakcyjne ze względu na formę (imprezy plenerowe, inicjatywy informacyjno- promocyjne, indywidualne doradztwo), stosowany systematycznie przez cały okres wdrażania LSR, zapewni wysokie i stałe zaangażowanie mieszkańców, umożliwi pozyskanie rzetelnej informacji zwrotnej o działalności LGD, co przyczyni się do zapewnienia odpowiedniej jakości i skuteczności świadczonej pomocy.

Do każdego typu narzędzi, stosowanych w procesie komunikacji, określone zostały adekwatne wskaźniki produktu i rezultatu mierzące efekty prowadzonych działań, ujęte w tabeli przedstawiającej zakres planu komunikacji. Dodatkowo wskaźniki te zostały odpowiednio opisane wraz ze wskazaniem metodologii ich szacowania (załącznik nr 5 do strategii).

Efektom prowadzonych działań będzie stworzenie pozytywnego wizerunku LGD, ukazanie korzyści z realizacji inicjatyw finansowanych z budżetu UE, wsparcie beneficjentów w pozyskiwaniu i rozliczaniu środków, informowanie o stanie osiągania wskaźników ujętych w LSR, popularyzacja i promocja efektów działań LGD i jej beneficjentów, zachęcanie do podejmowania szeroko pojętej współpracy na rzecz lokalnej społeczności, ciągłe usprawnianie działalności LGD i wdrażania LSR.

Rys.3. Schemat komunikacji

źródło: opracowanie własne

Pozyskane w procesie komunikacji informacje przyczynią się do zapewnienia najwyższej jakości procesu wdrażania LSR, poprzez poznanie opinii lokalnej społeczności, dotyczącej stosowanych przez LGD procedur wyboru operacji do dofinansowania, w tym kryteriów oceny wniosków. Poprzez komunikowanie się z lokalnym społeczeństwem m.in. przed ogłaszaniem konkursami, LGD zdobędzie informację na temat zainteresowania potencjalnych wnioskodawców, przez co będzie mogło odpowiednio modulować działania informacyjno-promocyjne nt. realizacji LSR, np. je intensyfikować lub kierować w sposób bardziej bezpośredni do konkretnych odbiorców. Dzięki temu LGD może zorientować się czy stosowane kryteria wyboru, a także odpowiednie zapisy dotyczące wymagań konkursowych są przez odbiorców w sposób właściwy interpretowane, lub też czy stosowany przekaz jest jasny i zrozumiały. W sytuacjach problemowych będzie możliwe ich odpowiednie dostosowywanie do potrzeb odbiorców. Podobnie możliwa będzie weryfikacja zgodności zakresów oraz efektów planowanych do realizacji przez beneficjentów z zakładanymi przez LGD oczekiwaniami w stosunku do wdrażanych działań. W przypadku rozbieżności zostaną podjęte adekwatne środki korygujące, zmierzające do osiągnięcia poziomu spójnych oczekiwań obu stron.

Spotkania informacyjno-konsultacyjne, dotyczące projektów grantowych i projektów współpracy, pozwolą na poznanie opinii dotyczących tych zagadnień, a także wspólnego wypracowania najwyższej efektywności kierowanego wsparcia. Informacja zwrotna pozwoli LGD skorygować bądź doprecyzować kierunek prowadzonych działań, aby odpowiadał on oczekiwaniom właściwym dla obu stron.

Ponadto zintensyfikowana akcja promocyjno-informacyjna zwiększy zaangażowanie partnerów i wnioskodawców w proces niwelowania zdiagnozowanych w LSR potrzeb. Dodatkowo, w trakcie prowadzonych przed naborami wniosków spotkań konsultacyjnych, potencjalni beneficjenci będą mogli omówić przykłady operacji w ramach danych konkursów, a dalsze doradztwo w tym zakresie świadczone przez biuro LGD, przyczyni się do lepszej jakości składanych wniosków. Analiza opinii wyrażanych przez osoby korzystające z tego typu wsparcia (w postaci ankiet) umożliwi zapewnienie najwyższej jakości pracy pracowników biura. W przypadku niezadowolających ocen zostaną zastosowane środki naprawcze zgodnie ze wskazaniem i oczekiwaniami osób z niego korzystających.

LGD zaplanowało bieżące monitorowanie, a także badania ankietowe, w zakresie **efektywności prowadzonych działań** w ramach realizacji planu komunikacji, w tym zasadności i trafności doboru metod, kompetencji i umiejętności interpersonalnych osób komunikujących się z lokalną społecznością, efektywności świadczonego doradztwa, jak również funkcjonowania LGD i samego procesu wdrażania LSR. Wyniki tych badań oraz zbierane na bieżąco opinie społeczności lokalnej ujmowane będą w okresowych raportach ewaluacyjnych sporządzanych przez pracownika biura, który odpowiedzialny będzie za systematyczne monitorowanie prac, w tym realizacji planu komunikacji. Dokładny przebieg procesu oceny LGD opisany został w rozdziale *Monitoring i ewaluacja*. Tak zebrane wnioski wykorzystywane zostaną w celu usprawnienia procesu wdrażania LSR. **W przypadku uzyskania niezadowolających efektów** realizowanych działań, w tym prowadzenia samego planu komunikacji, zarówno ze strony LGD jak i lokalnej społeczności, związanych m.in. z niską jakością prowadzonych działań, czy też nieracjonalnego wydatkowania budżetu w stosunku do uzyskiwanych rezultatów, niezbędne będzie

wprowadzenie odpowiednich korekt po uprzedniej analizie oczekiwań i możliwości w zakresie poprawy sytuacji problematycznej. Taką dogłębną analizę, która będzie miała za zadanie wypracowanie konkretnych rekomendacji dla usprawnienia procesu komunikacji, a tym samym lepszego wdrażania LSR, zleci się specjalnie powołanemu do tego celu zespołowi eksperckiemu, złożonego z pracowników biura, a także Członków LGD, będących przedstawicielami społeczności lokalnej. Możliwe będzie zarówno zwiększenie jakości pomocy, skierowanie jej do szerszej grupy odbiorców, wraz z dostosowaniem do ich potrzeb, zwiększenie jej intensywności, itp. w zależności od zdiagnozowanego słabego ogniwa tego procesu. Takie działanie z pewnością przyczyni się do jeszcze lepszego zaspokojenia oczekiwań lokalnej społeczności i zwiększenia efektywności działalności LGD.

Budżet związany z procesem komunikacji obejmuje budżet dla działania *Aktywizacja*, który w okresie 2016-2023 wynosi: **718 000,00 zł**. Część działań w ramach komunikacji z lokalną społecznością wykonywanych będzie przy zaangażowaniu pracowników zatrudnionych w biurze LGD, są to np. spotkania informacyjno- konsultacyjne, prowadzenie portalu społecznościowego, czy strony internetowej, spotkania Członków LGD. Jednocześnie nie ma możliwości oszacowania tej części środków w ramach budżetu dla tzw. *Kosztów bieżących*, które obejmują szereg innych czynności, związanych z bieżącą działalnością Biura LGD. Łączny koszt dla tego działania w okresie wdrażania LSR wynosi: **2 732 000,00 zł**.

Szczegółowy wykaz działań, celów, grup docelowych, terminów i efektów prowadzonej komunikacji stanowi załącznik nr 5 do niniejszej strategii.

10. Zintegrowanie

Integracja powinna obejmować możliwie cały obszar działania LGD, pobudzając do współpracy wszystkie sektory oraz łącząc różne zasoby. Operacje, inwestycje i przedsięwzięcia są w wyniku tego logicznie powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują, co umożliwia wykorzystanie całego potencjału dostępnego na danym terenie, dając efekt synergii. Spójne i zintegrowane realizowanie wielu operacji wywołuje również efekt dźwigni, który zwiększa efektywność.

Podejście zintegrowane w LSR dotyczy w szczególności:

- wzajemnego powiązania i spójności celów, przedsięwzięć oraz operacji, dzięki czemu ich wzajemne oddziaływanie tworzy efekt synergii i skutkuje uzyskaniem większych korzyści dla całego naszego obszaru.
- związków między różnymi podmiotami oraz liderami lokalnymi, biorącymi udział w realizacji LSR.

We wdrażaniu strategii uczestniczą przedstawiciele wszystkich trzech sektorów – społecznego, publicznego i gospodarczego, a realizowane przez nich poszczególne operacje przyczyniają się do osiągania wspólnych celów i tworzą jedną spójną całość.

10.1. Zintegrowane podejście do wdrażania LSR

Realizując cel ogólny I. **Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD**, te trzy wymienione wcześniej sektory, działając wspólnie, mogą najefektywniej realizować planowane operacje. Sektor publiczny może wystąpić w roli zarówno wnioskodawcy, jak również partnera. Sektor gospodarczy jako partner czy darczyńca może wspierać organizacje pozarządowe i osoby fizyczne. Aktywnie działające NGOs i liderzy społeczni, wraz z sektorem gospodarczym i publicznym dają gwarancję efektywności i realizacji wskaźników produktu i rezultatu na założonym poziomie.

Cel szczegółowy: 1.1. Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD poprzez trzy typy przedsięwzięć **1.1.1. Wzbogacenie oferty edukacyjnej placówek wychowania przedszkolnego, 1.1.2. Podniesienie jakości oferty edukacyjnej małych szkół kształcenia ogólnego, 1.1.3. Infrastruktura związana z opieką przedszkolną**, w sposób spójny i kompleksowy, z użyciem wielu metod i zaangażowaniem różnych sektorów i partnerów, odpowiada na zidentyfikowany w analizie SWOT problem, jakim jest deficyt w niedostatecznej jakości kształcenia w obszarze wsparcia grupy defaworyzowanej (osoby młode), w związku z czym, istnieje potrzeba wsparcia bezpośrednio skierowanego do dzieci i młodzieży, jak również podjęcia działań na poziomie instytucji zarówno szkoły, jak i samorządu, których aktywne współdziałanie może umożliwić łatwiejszy dostęp do usług, potrzebnych tej grupie i jej otoczeniu. W realizację tego celu szczegółowego zaangażowane zostaną zarówno sektor gospodarczy, jak i sektor publiczny i społeczny.

Realizacja tego celu zostanie dodatkowo wsparta działaniami **Celu szczegółowego: 1.3. Zwiększenie aktywności mieszkańców LGD poprzez wzbogacenie oferty edukacyjnej, sportowej i rekreacyjnej** (Przedsięwzięcie 1.3.1. Wzmacnianie kapitału społecznego w zakresie budowania społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia kompetencji lokalnych liderów) w wyniku szeregu działań m.in. na rzecz zwiększenia aktywności społeczności lokalnej w zakresie rozwiązywania problemów społecznych.

Cel szczegółowy: 3.1. Poprawa stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska jest realizowany przez przedsięwzięcie **3.1.1. Modernizacja infrastruktury technicznej służącej mieszkańcom LGD, 3.1.2. Upowszechnianie postaw pro-środowiskowych w społeczności lokalnej, 3.1.3. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym**. Realizacja celu w tym zakresie wpłynie na poprawę efektywnego gospodarowania zasobami energetycznymi oraz powszechniejsze wykorzystania OZE na terenie LGD. Towarzyszyć temu będą działania wspierane przez LGD, w ramach akcji szkoleniowych i promujących postawy pro-ekologiczne i świadomościowe w zakresie zachowania czystego środowiska, w tym upowszechniania zagadnienia zmian klimatycznych.

Cel jest zgodny z celami przekrojowymi PROW 2014-2020: **Innowacyjność, zmiana klimatu, środowisko**. Ponadto wykazuje także zgodność z RPOWP na lata 2014-2020 z CT 4 *Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach*.

W ramach swoich działań LSR integruje więc również wiele sektorów gospodarki regionu, **poprzez działania wpływające na poprawę stanu ogólnodostępnej infrastruktury technicznej i wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska**. Sektor usługowy i produkcyjny (usługi tj. budowlane, remontowe, najmu i wynajmu sprzętu, pomieszczeń i wyposażenia, usługi noclegowe, przewozowe, firmy doradcze i szkoleniowe, firmy sprzątające itp.), sektor gastronomiczny (sprzedaż posiłków i innych produktów gastronomicznych, catering), sektor rolny (produkcja ekologicznych i tradycyjnych produktów, zapewnienie bazy produktów mięsnych, mlecznych dla branży rolno-spożywczej), sektor handlowy w bardzo szerokim spektrum - od produktów spożywczych do sprzedaży nieruchomości czy maszyn i urządzeń (Przedsięwzięcia **2.1.1. Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD (PROW) oraz 2.2.1. Bezwrotne dotacje dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy-EFS**). Działania ujęte w projekcie współpracy wzmacniają potencjał, który może być wykorzystany w branży rolno-spożywczej i turystycznej, co stanowi istotną rolę w różnicowaniu dochodu poza rolnictwem.

Strategia ma zintegrowany charakter dla beneficjentów z wszystkich trzech sektorów, uwzględnia również wszelkie zasoby naturalne, kulturowe i historyczne dostępne na obszarze LGD i wykorzystywane do realizacji zaplanowanych celów ogólnych i szczegółowych. W ramach planowanych w LSR przedsięwzięć powstaną bowiem miejsca rekreacji dla mieszkańców, świetlice wiejskie i środowiskowe, lokale gastronomiczne i usługowe, zostaną zrewitalizowane zabytki, powstaną przedszkola i inne elementy infrastrukturalne, przewidziano inwestycje wykorzystujące odnawialne źródła energii. Wymienione działania zostaną zrealizowane przede wszystkim przez osoby fizyczne, stowarzyszenia, fundacje, JST i jednostki im podległe oraz parafie.

10.2. Komplementarność

Działania wskazane w LSR są zgodne z priorytetowymi kierunkami rozwoju, przyjętymi w *Strategiach i Planach Rozwoju Lokalnego* gmin wchodzących w skład LGD. Ponadto są spójne ze *Strategiami powiatów*, których obszar obejmuje LGD, tj.: wysokomazowieckiego, bielskiego i zambrowskiego. Cele LSR wykazują zgodność z dokumentami planistycznymi wyższego rzędu: *regionalnymi i krajowymi*.

Cele ogólne i szczegółowe wskazane w LSR w oczywisty sposób odnoszą się bezpośrednio do aktualnych dokumentów planistycznych wszystkich gmin z obszaru Partnerstwa. Zasadnicze cele w zakresie rozwoju naszej LGD są zbieżne z następującymi strategiami i planami:

Plan odnowy miejscowości Brańsk zakłada realizację działań ujętych w 2 priorytetach: *I. Poprawa warunków życia oraz integracja mieszkańców, kultywowanie lokalnych tradycji oraz rozwój turystyki II. Zrównoważony rozwój rolnictwa oraz wspieranie pozarolniczych działalności mieszkańców* Dzięki temu nastąpi poprawa standardu życia w mieście poprzez rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej, kulturalnej oraz sportowej. Ponadto plan zakłada wspieranie tworzenia i rozwoju działalności gospodarczych. Oba powyższe zakresy są spójne z celami LSR.

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Brańsk na lata 2011-2018 ujmuje trzy obszary problemowe, z którymi są zgodne zapisy LSR: *I. Wsparcie osób i rodzin w trudnej sytuacji życiowej, II. Działania na rzecz dzieci i młodzieży, III. Wzrost aktywności społecznej*. Obszary te koncentrują się na następujących celach: *poprawa sytuacji osób bezrobotnych rodzin ubogich rodzin z problemem alkoholowym, wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci, zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży (oraz mieszkańcom), działania na rzecz dzieci najmłodszych*.

Strategia zrównoważonego rozwoju Gminy Brańsk na lata 2001 – 2020 zakłada realizację następującej misji: *istnienie wielofunkcyjnej, proekologicznej gospodarki, gwarantującej wzrost dochodów i poprawę życia mieszkańców. Gmina Brańsk stanie się obszarem inicjowania przedsiębiorczości gospodarczej, unowocześniania rolnictwa oraz rozwoju turystyki i wypoczynku, infrastruktury społecznej oraz nowoczesnej infrastruktury technicznej z wykorzystaniem walorów środowiska kulturowego i przyrodniczego*. Ponadto zakłada osiągnięcie następujących celów strategicznych: *nr 1. Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej w celu podniesienia sprawności i niezawodności funkcjonowania różnego rodzaju instytucji, obiektów i urzędów oraz dostosowanie systemu kształcenia do potrzeb i aspiracji mieszkańców, nr 4. Wykorzystanie pojawiających się szans dla rozwoju gminy tkwiących w jego otoczeniu wraz z przeciwdziałaniem na występujące zagrożenia, nr 5. Racjonalne wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju turystyki i wypoczynku*.

Gminna strategia rozwiązywania problemów społecznych gminy Brańsk na lata 2012 – 2020 w Brańsk ma wizję brzmiącą: *Chcemy, aby gmina Brańsk do roku 2020 jak najlepiej zapewniała dobre warunki życia mieszkańcom dzięki zadbanemu otoczeniu, infrastrukturze przyjaznej mieszkańcom (drogi gminne i wewnętrzne, tereny rekreacyjne i wypoczynkowe, rozwinięta opieka zdrowotna), rozwiniętej bazie rekreacyjnej, kulturowo-oświatowej i rehabilitacyjnej. Aby wszystko to służyło pokoleniom mieszkańców oraz turystom i gościom*. Działania w niej ujęte dotyczą następujących celów strategicznych: *nr 1. Wzrost integracji osób starszych niepełnosprawnych, nr 2. Wzrost zaradności życiowej mieszkańców i poprawa jakości życia, nr 3. Ograniczenie patologii społecznych w gminie, nr 4. Wzbogacenie oferty spędzania czasu wolnego dla mieszkańców, w szczególności dla dzieci i młodzieży*

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Szepietowo na lata 2013 – 2016 za nadrzędny cel stawia: *Zrównoważony rozwój gminy Szepietowo ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do poprawy stanu środowiska naturalnego oraz warunków życia mieszkańców*. Z celem tym są spójne zapisy z LSR.

Strategia integracji i rozwiązywania problemów społecznych gminy Szepietowo na lata 2014 – 2020 wymienia następujące cele strategiczne, z którymi są spójne cele LSR: *nr 2. Wsparcie osób bezrobotnych, nr 3. Wsparcie osób starszych i niepełnosprawnych, nr 4. Profilaktyka i rozwiązywanie problemów uzależnień*. Cele te będą osiągnięte za pośrednictwem działań zbieżnych z działaniami ujętymi w LSR.

Strategia rozwoju gminy Czyżew na lata 2009-2017 ukierunkowuje się na realizację następującej wizji: *Czyżew gminą o dobrym poziomie rozwoju przedsiębiorczości, nowoczesnym i efektywnym rolnictwie oraz dobrych warunkach życia jej mieszkańców oraz celów operacyjnych: Zwiększenie dostępu do edukacji w gminie, Aktywizacja i integracja mieszkańców gminy, Wielofunkcyjne rozwijanie obszarów wiejskich, Zachowanie i odtwarzanie bogactwa przyrodniczego i kulturowego gminy, Kształtowanie świadomości społeczeństwa dotyczącej ochrony środowiska i dóbr kultury, Podniesienie jakości infrastruktury dla zaspokajania potrzeb społecznych*. Powyższe cele będą realizowane za pośrednictwem działań tożsamych z działaniami zapisanymi w LSR.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych na lata 2006-2016 gminy Kulesze Kościelne. Dokument obejmuje cele I stopnia, w które wpisują się cele LSR: *Utworzenie całego systemu działań wspierających funkcjonowanie rodzin z grup szczególnego ryzyka, Integracja społeczna osób niepełnosprawnych, Pomoc osobom uzależnionym i członkom ich rodzin, Aktywizowanie osób bezrobotnych w tym absolwentów*. Zgodnie z zapisami tejże strategii Gmina zamierza troszczyć się o poprawę jakości życia wszystkich jej mieszkańców, ale przede wszystkim otoczyć szczególną opieką osoby i rodziny z grup podwyższonego ryzyka, zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Strategia Rozwoju Gminy Wysokie Mazowieckie do 2020 ukierunkowana jest na realizację następujących celów spójnych z celami LSR: *Budowa infrastruktury technicznej, Edukacja społeczności wiejskiej, Ochrona dziedzictwa kulturalnego.*

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Wysokie Mazowieckie zakłada realizację celu głównego: tj. osiągnięcie harmonijnego, wszechstronnego i trwałego rozwoju struktury przestrzennej wsi, zapewniającej sukcesywny wzrost jakości zamieszkania, pracy, obsługi i wypoczynku, przy zachowaniu właściwych relacji między strategicznymi celami szczegółowymi. Cele te są następujące: cel przyrodniczy: *ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego*, cel ekologiczny: *kształtowanie mechanizmów stymulujących efektywny i wielostronny rozwój gminy*, cel strukturalno – przestrzenny: *zachowanie oraz przywrócenie ład przestrzennego w zagospodarowaniu gminy*, cel infrastrukturalny: *podnoszenie standardu życia mieszkańców gminy poprzez rozwój systemów infrastruktury technicznej przyjaznej środowisku*. Cele strategii w szczególności te dotyczące zapewnienia wsparcia dla tworzenia małych i średnich zakładów oraz wykorzystanie walorów przyrodniczych i rekreacyjnych terenów pokrywają się z celami i zadaniami założonymi w LSR.

Działania ujęte w LSR wykazują spójność zarówno z misją jak i mottem **Strategii rozwoju Zambrowa na lata 2012-2022**. Cele strategiczne II rzędu: *Zambrów miastem rozwijającym się gospodarczo, atrakcyjnym dla inwestorów, Zambrów miastem o rozwiniętej infrastrukturze technicznej, Zambrów miastem rosnącej jakości życia, Zambrów prężnym ośrodkiem ponadlokalnym integrującym sąsiednie gminy* są bardzo zbliżone do celów LSR realizowanej przez naszą LGD.

Strategia Rozwoju Gminy Nowe Piekuty na lata 2015-2022. W dokumencie ujęto kierunki rozwoju gminy poprzez wskazanie celów strategicznych i realizujących je celów operacyjnych: Zielona gmina - Cel operacyjny 3: *wdrażanie planu gospodarki niskoemisyjnej np. bezpieczny ruch rowerowy*, Przedsiębiorcza gmina - Cel operacyjny 3: *wspieranie działalności gospodarczej* i Cel operacyjny 4: *Promocja agroturystyki oraz lokalnych produktów kulinarnych*, Otwarta gmina - Cel operacyjny 1: *Rozwijanie oferty kulturalnej oraz edukacyjnej* i Cel operacyjny 2: *rozwijanie oferty sportowej i rekreacyjnej*. Zadania jakie stawia sobie do realizacji gmina są spójne z zadaniami ujętymi w LSR.

Wizja ujęta w **Strategia integracji i rozwiązywania problemów społecznych gminy Nowe Piekuty na lata 2014-2022** brzmiąca: *Gmina Nowe Piekuty ośrodkiem kultury lokalnej, miejscem, gdzie rodziny i mieszkańcy mogą rozwijać swoją aktywność i czują się bezpieczne* jest w korelacji z kierunkiem działań LSR.

Wsparcie rodzin, edukacja dzieci oraz wzmocnienie systemu efektywnej pomocy społecznej czy rozwój infrastruktury kulturalnej i kapitału społecznego wpisują się w zakres ujętych w LSR.

Polepszenie sytuacji społecznej mieszkańców gminy oraz podniesienie ich standardu życia jako misja **Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów społecznych na lata 2006-2016 w Kołakach Kościelnych** pokrywa się z celami LSR. Priorytetowymi celami działań Gminy są m. in.: *wsparcie osób bezrobotnych w sferze materialnej i psychologicznej, zapobieganie wykluczeniu, pomoc i integracja społeczna osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym*, które są również ujęte w LSR.

Priorytety **Planu Odnowy Miejscowości Rudka na lata 2008-2015** czyli *poprawa jakości życia i stanu środowiska na wsi oraz wypromowanie Rudki jako modnej i eleganckiej wsi turystycznej, zachowującej posiadane dziedzictwo historyczno-kulturowe* wpisują się z charakter działań planowanych w LSR.

Uzupełnieniem działań ujętych w LSR będą zadania realizowane w ramach **Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2005-2015** w Rutkach-Kossakach. Wynika to ze specyfiki celu nadrzędnego tj.: *Wysokiej jakości życia mieszkańców Gminy Rutki, życia wolne od zagrożeń, zintegrowana społeczność*. Spójność odnajdujemy również w zadaniach dla obszaru „Bezrobocie i ubóstwo” - cel strategiczny: *Zwiększenie aktywności osób bezrobotnych oraz łagodzenie skutków bezrobocia* oraz dla obszaru „Niezagospodarowany czas wolny dzieci i młodzieży” - cel strategiczny: *Zwiększenie oferty oświatowej, edukacyjnej i kulturalnej do potrzeb i oczekiwań społecznych*

Cele strategiczne **Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Szumowo na lata 2005-2015** wpisują się w charakter działań realizowanych w ramach LSR. Dotyczą one *wsparcia bezrobotnych w poszukiwaniu pracy oraz udzielania wszechstronnej pomocy osobom i rodzinom dotkniętym problemem niepełnosprawności oraz długotrwałej, ciężkiej choroby*.

Zadania realizowane zgodnie z **Gminną strategią rozwiązywania problemów społecznych na lata 2005-2015 w Zambrowie** są komplementarne do zapisów LSR. Wynika to z misji działań gminnych czyli *polepszenie sytuacji społecznej mieszkańców gminy Zambrów oraz podniesienie poziomu ich życia*. Cele programowe: *aktywizacja osób bezrobotnych i promocja przedsiębiorczości* znajdują odzwierciedlenie w działaniach LSR.

Strategia rozwoju gminy Ciechanowiec do roku 2020 zakłada realizację następujących celów strategicznych ważnych z punktu widzenia realizacji LSR: A: *Tworzenie miejsc pracy poprzez efektywne wykorzystanie atrakcyjności położenia geograficznego dla rozwoju rolnictwa i turystyki oraz rozwijającej się w ich otoczeniu konkurencyjnej przedsiębiorczości*, B: *Poprawa stanu infrastruktury technicznej dla zapewnienia wysokiego poziomu życia mieszkańców i warunków prowadzenia działalności gospodarczej*, C: *Wszechstronny rozwój mieszkańców Gminy poprzez ich aktywność i zaangażowanie wsparte szerokim dostępem do instytucji infrastruktury społecznej o charakterze ponadgminnym*. Powyższe cele są w pełni spójne z celami zapisanymi w LSR

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2007-2017 w Ciechanowcu stawia na realizację zadań zbliżonych do działań ujętych w LSR ponieważ zakłada realizację uzupełniających celów tj. *promocję zatrudnienia oraz aktywizację lokalnego rynku pracy i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz integrację ze społeczeństwem osób niepełnosprawnych*.

Działania ujęte w naszej Strategii są w pełni zgodne nie tylko z gminnymi dokumentami planistycznymi ale także ze Strategiami Powiatowymi.

Powiatowa Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2007-2016 w powiecie wysokomazowieckim wykazuje spójność w zakresie zarówno wizji jak i celów z LSR. Przejawia się to we wsparciu podobnych obszarów problemowych czyli *edukacji, podnoszenia kwalifikacji oraz aktywizacji lokalnych rynków pracy*. Ponadto rozbudowa system wsparcia nakierowanego na rodzinę oraz aktywizacja grup społecznych zagrożonych marginalizacją.

Spójność z celami LSR wykazuje **Program rozwoju powiatu bielskiego do roku 2020 z uwagi na realizację następujących celów** 2.1 *Zapewnienie wysokiej jakości bazy oświatowej zarządzanej przez Powiat Bielski* i 2.2. *Rozwój edukacji i form kształcenia na terenie Powiatu Bielskiego*

Na poziomie **Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020** wizja województwa podlaskiego została nakreślona jako: *województwo zielone, otwarte, dostępne i przedsiębiorcze*. Analizując cele Strategii stwierdzamy zgodność z celami strategicznymi nr 1. *Konkurencyjna gospodarka* i nr 3 *Jakość życia*. Zgodność wynika z realizacji podobnych działań w zakresie celu strategicznego 1): *rozwoju przedsiębiorczości, w tym aktywizacji zawodowej osób o utrudnionym dostępie do rynku pracy*. Ponadto spójność zauważana jest w następujących obszarach interwencji (celu strategicznego 3): *wsparcie rodzin w opiece nad dzieckiem i osobami zależnymi, rozwój nowoczesnych, dobrze adresowanych usług społecznych, wsparcie aktywności zawodowej i społecznej osób starszych, umożliwiające lepsze wykorzystanie ich potencjału*.

Lokalna Strategia Rozwoju realizowana przez LGD BnP to dokument programowy, który w swoich ustaleniach jest komplementarny z dokumentami planistycznymi, będącymi podstawą polityki regionalnej zarówno na poziomie wojewódzkim, krajowym, jak i europejskim. Zgodność LSR ze strategicznymi dokumentami planistycznymi wyższego rzędu jest bowiem koniecznym warunkiem jej skutecznej realizacji. Wszystkie wyżej wymienione dokumenty planistyczne mają przełożenie na działania zaplanowane do realizacji przez naszą LGD. Prowadzą one do tych samych założonych efektów: wzrostu zatrudnienia i atrakcyjności regionu oraz polepszenia warunków życia mieszkańców.

Cele działań ujętych w LSR są komplementarne z następującymi celami **Strategii Europa 2020**: *1.Zatrudnienie, 3.Zmiany klimatu i zrównoważone wykorzystanie energii, 4.Edukacja, 5.Walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym*. Są to wspólne cele, które realizowane będą za pomocą szeregu działań podejmowanych zarówno na poziomie państw członkowskich, jak i przez UE. Podobnie zauważalna jest spójność zapisów LSR z priorytetami nr 2.*rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej* i nr 3. *rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną*

Uzupełnieniem głównego celu **Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2030** tj. *poprawy jakości życia Polaków* są zapisy ujęte w LSR. Spójność w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki ujęta jest w celu 3. *Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki*, i celu 6. *Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state”*.

Działanie realizowane w ramach **Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020** wykazują spójność z celami LSR poprzez komplementarność z następującymi osiami Programu: *I. Osoby młode na rynku pracy, II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, IV. Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa, V. Wsparcie dla obszaru zdrowia*

Głównym celem **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020** jest wzrost konkurencyjności gospodarki kształtowanej w oparciu o regionalne specjalizacje. LSR jest jednym z narzędzi realizacji RPOWP 2014-2020. Działania skierowane bezpośrednio do mieszkańców LGD (działanie 8.6 i 9.1). realizują następujące cele szczegółowe: *Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju i niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia poprzez realizację Lokalnych Strategii Działania*.

Zakres działań określonych w LSR, jej cele ogólne i szczegółowe oraz przedsięwzięcia i operacje całkowicie wpisują się w uwarunkowania i plany rozwoju województwa, trzech powiatów oraz poszczególnych gmin. Realizacja naszego projektu stanie się kluczowym elementem w wyrównaniu różnic między obszarami wiejskimi a miejskimi, przyczyni się do aktywizacji mieszkańców.

11. Monitoring i ewaluacja

W celu sprawnej i efektywnej realizacji zapisów LSR prowadzony będzie monitoring oraz ewaluacja. W tym celu powołany zostanie *Zespół ds. monitoringu i ewaluacji*, w skład którego wejdą: przedstawiciele Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz biura Stowarzyszenia.

Monitoring

Celem monitoringu jest uzyskanie informacji zwrotnych na temat skuteczności i wydajności wdrażania strategii, a także ocena zgodności realizacji operacji z wcześniej zatwierdzonymi założeniami i celami.

Monitoring będzie miał charakter finansowy oraz rzeczowy. Monitorowanie wydatków pozwoli na bieżąco oceniać poziom wydatkowanych środków. Monitorowanie postępu rzeczowego obejmować będzie poziom osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, jako efektów realizacji przedsięwzięć, celów szczegółowych i celów ogólnych. **Szczegółowo proces monitoringu został ujęty w załączniku nr 6 do niniejszej strategii.**

Ewaluacja

Celem ewaluacji jest ocena efektów realizacji LSR i próba odpowiedzi na pytanie: *Jakie efekty przyniosły nasze działania?* Plan ewaluacji obejmuje prowadzenie oceny LGD systemem wewnętrznym i zewnętrznym. Dotyczyć będzie zarówno wdrażania zapisów LSR jak i funkcjonowania biura LGD. **Szczegółowo proces ewaluacji został ujęty w załączniku nr 6 do niniejszej strategii.**

12. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

W odniesieniu do art. 47 i 49 oraz art. 57 ust. 1 pkt 2, art. 131, ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235 ze zm.), Stowarzyszenie **wystąpiło do:**

- **Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Białymstoku** oraz do
 - **Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Białymstoku**
- z odpowiednimi wnioskami o zajęcie stanowiska w sprawie stwierdzenia braku konieczności przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Strategii na lata 2014-2020. Za pozytywnym rozpatrzeniem wniosku o uzgodnienie o odstąpieniu od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko przemawiają następujące fakty:
- *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020* została poddana procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko z opinią
 - *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020* również został poddany procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko z opiniowaniem

Przygotowanie Lokalnych Strategii Rozwoju według instrumentu RLKS w okresie programowania 2014-2020 jest uszczegółowieniem powyższych dokumentów dla określonych obszarów. Uszczegółowienie będzie polegało na wskazaniu możliwych do realizacji zadań zgodnie z wytycznymi odnoszącymi się do perspektywy finansowej 2014-2020. Zadania wdrażane zarówno przez beneficjentów jak i samą LGD będą realizowane w taki sposób, by nie zagrażały zdrowiu i życiu ludzi oraz środowisku naturalnemu. Nie przewiduje się oddziaływań skumulowanych i transgranicznych.

W odpowiedzi na złożone wnioski Stowarzyszenie uzyskało następujące odpowiedzi:

- Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska **nie stwierdza konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko** dla projektu LSR Brama na Podlasie 2014-2020
- Podlaski Państwowy Inspektor Sanitarny **stwierdza, iż zachodzą okoliczności uzasadniające odstąpienie od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko** LSR Brama na Podlasie na lata 2014-2020

13. Załączniki

1. Lista zidentyfikowanych obszarów problemowych wymagających priorytetowego wsparcia w ramach działań PROW 2014-2020

Lp.	Zdiagnozowany problem	Lokalizacja	Obszar wsparcia w LSR (nr przedsięwzięcia)
1	Niedostateczne wyposażenie MOK-u umożliwiającego podjęcie właściwych działań na rzecz zachowania lokalnego dziedzictwa-potrzeba zakupu sceny wystawienniczej w mieście Brańsk	Miasto Brańsk	1.3.3.
2	Niedostateczna ilość miejsc aktywnej rekreacji na otwartej przestrzeni w mieście Brańsk	Miasto Brańsk	3.2.2.
3	Zły stan obiektu pełniącego funkcje kulturalne, uniemożliwiający wykorzystanie go na cele lokalnej społeczności w gminie Brańsk	Domanowo	3.2.2
4	Niedostateczna oferta rekreacyjna w Ciechanowcu-braki infrastrukturalne w postaci placu zabaw i odpowiedniego boiska sportowego	Ciechanowiec	3.2.2.
5	Zły stan obiektów zabytkowych	Rosochate Kościelne, Czyżew, Kuczyn, Kulesze Kościelne, Rudka, cały obszar gminy Wysokie Mazowieckie,	1.3.2.
6	Niedostateczna ilość i stan infrastruktury pełniące funkcje kulturalno- rekreacyjne dla mieszkańców wskazanych miejscowości z terenu gminy Kołaki Kościelne	Kołaki Kościelne, Szczodruchy, Krusze-Łubnice oraz Podłatki-Duże	3.2.2.
7	Brak dostatecznej infrastruktury rekreacyjnej znajdującej się na otwartej przestrzeni w wybranych miejscowościach gminy Nowe Piekuty	Jabłoń Kościelna, Nowe Piekuty, Skłody Borowe, Kostry Litwa, Łopienie Zyski	3.2.2.
8	Brak oferty kulturalnej w miejscowości Zambrzyce- Króle-brak odpowiedniej infrastruktury służącej mieszkańcom	Zambrzyce-Króle	3.2.2.
9	Braki infrastrukturalne, dotyczące odpowiedniego wyposażenia obiektu sportowego w Szepietowie	Szepietowo	3.2.2.
10	Niedostateczna oferta rekreacyjna, w postaci miejsc wspólnego spędzania czasu na świeżym powietrzu w wybranych miejscowościach gminy Szepietowo	Szymbory Jakubowięta, Wyliny Ruś, Włosty Olszanka	3.2.2.
11	Brak możliwości spędzania wolnego czasu na otwartej przestrzeni w wybranych miejscowościach na terenie gminy Zambrów - braki w infrastrukturze rekreacyjnej	Nowe Wierzbowo, Grabówka, Krajewo Białe, Grochy Pogorzele, Tabędz, Krajewo Ćwikły, Przeździecko Mrocзки, Nagórki Jabłoń, Konopki Jałbrzyków Stok, Bacze Mokre,	3.2.2.

2. Procedura aktualizacji Strategii

Sformalizowanie procesu dokonywania korekt w Lokalnej Strategii Rozwoju zapewni jak najszerszy udział partnerów LGD i wszystkich mieszkańców obszaru.

Proces wdrażania i aktualizacji odbywa się z jak najszerszym udziałem partnerów LGD i mieszkańców obszaru. Wszystkie działania LGD dotyczące wdrażania LSR są jawne. LGD monitoruje i ewaluuje wybrane aspekty wdrażania LSR. Aktualizacja powinna być dokonywana w każdym uzasadnionym przypadku. Zaplecze techniczne do wprowadzania zmian zapewnia Biuro LGD.

Przebieg procesu aktualizacji:

1. Wnioski w sprawie zmian zapisów w LSR mogą zgłaszać: Zespół ds. monitoringu i ewaluacji, członkowie LGD; organy Stowarzyszenia, wszyscy mieszkańcy obszaru.
2. Wnioski w sprawie zmiany **lokalnych kryteriów** zgłaszane są i wprowadzane zgodnie z zapisami *Procedur: oceny i wyboru operacji pozagruntowych oraz oceny i wyboru operacji grantowych*.
3. Zgłaszanie wniosków jest sformalizowane. Przyjmowane jest na formularzu - dostępnym na stronie internetowej oraz w Biurze LGD.
4. Zarząd Stowarzyszenia dokonuje potrzebnych analiz dotyczących złożonych wniosków ws. zmian LSR. Analizy te wykonywane są na bieżąco w ramach ciągłego monitoringu.
5. W przypadku aktualizacji LSR uwzględnia się również wnioski i rekomendacje ujęte w rocznym *Raporcie ewaluacyjnym*.
6. Każdorazowo wprowadzenie zmian w LSR dotyczących wprowadzenia lub zmiany lokalnych kryteriów wyboru poprzedzone będzie min. 7 dniowym procesem konsultacji społecznych za pośrednictwem strony internetowej / e-maili / telefonu / konsultacji w biurze. Nie dotyczy wprowadzania zmian wynikających ze zmiany przepisów wyższego rzędu, zaleceń pokontrolnych, zaleceń organów nadzoru dla LGD czy oczywistych omyłek pisarskich.
7. Zmiany w Strategii, załącznikach do umowy o warunkach i sposobie realizacji LSR kierowanego przez społeczność oraz w *Procedurach (...)* są przygotowywane przez biuro LGD w konsultacji z Zarządem, a następnie zatwierdzane uchwałą Zarządu. Następnie LSR ze zmianami jest przekazywany do Samorządu Województwa.
8. Okresowo - w miarę potrzeb wynikających z liczby spotkań poszczególnych organów Stowarzyszenia Zarząd dokonuje przeglądu listy Członków. Zarząd aktualizuje listę Członków, z wyjątkiem zdarzeń leżących w kompetencji Walnego (odwołaniem Członka Organu).

3. Plan działania

CEL OGÓLNY I	Lata		RAZEM 2016-2023		Fundusz	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika		Razem wartość wskaźników	Planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 1.1.						
Przedsięwzięcie 1.1.1.	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej.		500 os.	871 060,57 zł	EFS	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.1.2.	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie		900 os.	1 226 156,57 zł	EFS	Realizacja LSR
	Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie		10 szt.			
Przedsięwzięcie 1.1.3.	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej		8 szt.	4 026 009,61 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami		5 szt.			
Razem cel szczegółowy 1.1.	EFS w zł			2 097 217,14 zł		
	EFRR w zł			4 026 009,61 zł		
Wskaźniki rezultatu 1.1.	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu		765 os.		EFS	Realizacja LSR
	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych		10 szt.		EFS	
	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej		727 os.		EFRR	
Cel szczegółowy 1.2.						
Przedsięwzięcie 1.2.1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie		430 os.	5 100 276,86 zł	EFS	Realizacja LSR
	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie		86 os.		EFS	
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie		300 os.		EFS	
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami wspierania rodziny i pieczy zastępczej w programie		100 os.		EFS	
Przedsięwzięcie 1.2.2.	Liczba inicjatyw informacyjno- edukacyjnych z zakresu pracy na rzecz włączenia społecznego		10 szt.	5 000,00 EUR	Fundusz bieżący	Aktywizacja
Razem cel szczegółowy 1.2.	EFS w zł			5 100 276,86 zł		
	Fundusz bieżący w euro			5 000,00 EUR		
Wskaźniki rezultatu 1.2.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu		215 os.		EFS	Realizacja LSR
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu		52 os.			
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)		45 os.			
	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu		180 os.			
	Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej		40 m.			
Cel szczegółowy 1.3.						
Przedsięwzięcie 1.3.1.	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD		104 osobodni	853 050,00 EUR	Fundusz bieżący	Aktywizacja, bieżące
	Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD		100 osobodni			
	Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa		100 szt.			
	Liczba spotkań informacyjno- konsultacyjnych LGD z mieszkańcami		73 szt.			
	Liczba inicjatyw informacyjno- promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej		77 szt.			
Przedsięwzięcie 1.3.2.	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii		30 szt.	228 083,79 EUR	EFRRROW	Realizacja LSR
	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury		8 szt.	181 257,29 EUR		

	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	12 szt.			
Razem cel szczegółowy 1.3.	Fundusz bieżący w euro		853 050,00 EUR		
	EFRROW w euro		409 341,08 EUR		
Razem cel ogólny 1	EFS w zł		7 197 494,00 zł		
	EFRR w zł		4 026 009,61 zł		
	Fundusz bieżący w euro		858 050,00 EUR		
	EFRROW w euro		409 341,08 EUR		
CEL OGÓLNY II.	Lata	RAZEM 2016-2023		Fundusz	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Razem wartość wskaźników	Planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 2.1.					
Przedsięwzięcie 2.1.1.	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	62 szt.	882 818,55 EUR	EFRROW	Realizacja LSR
	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	14 szt.	1 004 952,77 EUR		
Przedsięwzięcie 2.1.1.	Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej	2 szt.	850 000,00 zł	EFRROW - p.w.	Projekty współpracy
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	3 szt.			
Razem cel szczegółowy 2.1.	EFRROW w euro		1 887 771,32 EUR		
	EFRROW - p.w. w zł.		850 000,00 zł		
Cel szczegółowy 2.2.					
Przedsięwzięcie 2.2.1.	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	35 szt.	1 548 798,00 zł	EFS	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 2.2.	EFS w zł		1 548 798,00 zł		
Wskaźniki rezultatu 2.2.	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej	35 szt.		EFS	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 2	EFRROW w euro		1 887 771,32 EUR		
	EFRROW - p.w. w zł.		850 000,00 zł		
	EFS w zł		1 548 798,00 zł		
CEL OGÓLNY III.	Lata	RAZEM 2016-2023		Fundusz	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Razem wartość wskaźników	Planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 3.1.					
Przedsięwzięcie 3.1.1.	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE	50 szt.	3 560 134,21 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	80 szt.			
	Liczba nowych/ zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	50 szt.		EFRR	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 3.1.2.	Liczba inicjatyw z zakresu postaw proekologicznych	4 szt.	4 450,00 EUR	Fundusz bieżący	Aktywizacja
Przedsięwzięcie 3.1.3.	Liczba zrealizowanych projektów współpracy	1 szt.	150 000,00 zł	EFRROW - p.w.	Projekty współpracy
Razem cel szczegółowy 3.1.	EFRR w zł		3 560 134,21 zł		
	Fundusz bieżący w euro		4 450,00 EUR		
	EFRROW - p.w. w zł.		150 000,00 zł		
Wskaźniki rezultatu 3.1.	Produkcja energii elektrycznej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	147 MWhe/rok		EFRR	Realizacja LSR
	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	207,60 MWht/rok		EFRR	
Cel szczegółowy 3.2.					
Przedsięwzięcie 3.2.1.	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	9,7 ha	7 139 391,37 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	3 szt.			
Przedsięwzięcie 3.2.2.	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	30 szt.	755 387,60 EUR	EFRROW	Realizacja LSR

Przedsięwzięcie 3.2.3.	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	3 szt.	839 200,81 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	1 szt.			
Razem cel szczegółowy 3.2.	EFFR w zł		7 978 592,18 zł		
	EFROW w euro		755 387,60 EUR		
Wskaźniki rezultatu 3.2.	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	11 500 m ²		EFRR	Realizacja LSR
	Wzrost liczby osób korzystających z rewitalizowanych terenów poza obszarem miejskim	4490 os.		EFRR	
	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	750 os.		EFRR	
Razem cel ogólny 3	EFFR w zł		11 538 726,39 zł		
	Fundusz bieżący w euro		4 450,00 EUR		
	EFROW - p.w. w zł.		150 000,00 zł		
	EFROW w euro		755 387,60 EUR		
Razem LSR	EFS w zł		8 746 292,00 zł		
	EFRR w zł		15 564 736,00 zł		
	EFROW - p.w. w zł.		1 000 000,00 zł		
	EFROW w euro		3 052 500,00 EUR		
	Fundusz bieżący w euro		862 500,00 EUR		

4. Budżet i plan finansowy 2014-2020

Budżet LGD na lata 2014-2020

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe			Fundusz wiodący
	PROW	RPO		
	EFROW	EFS	EFRR	
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	3 052 500,00 EUR	8 746 292,00 zł	15 564 736,00 zł	
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	1 000 000,00 zł			
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)		683 000,00 EUR		EFS
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)		179 500,00 EUR		EFS

Plan finansowy w zakresie podziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFROW	Budżet państwa	Wkład będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	5 718 619,00 zł 1 429 654,75 EUR	3 268 681,00 zł 817 170,25 EUR		8 987 300,00 zł 2 246 825,00 EUR
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	2 050 604,00 zł 512 651,00 EUR		1 172 096,00 zł 293 024,00 EUR	3 222 700,00 zł 805 675,00 EUR
Razem	7 769 223,00 zł 1 942 305,75 EUR	3 268 681,00 zł 817 170,25 EUR	1 172 096,00 zł 293 024,00 EUR	12 210 000,00 zł 3 052 500,00 EUR

5. Plan komunikacji

Lp.	Nazwa działania	Cel	Grupy docelowe	Środki przekazu	Wskaźniki	Uwagi dotyczące określenia wskaźników	Termin
1	Kampania informacyjno-promocyjna nt. działalności LGD	I.	mieszkańcy LGD, w tym: - członkowie LGD - lokalni liderzy - przedsiębiorcy - organizacje pozarządowe - grupy defaworyzowane: osoby młode i starsze, bezrobotni, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i ubóstwem	- komunikaty na stronach internetowych i portalach społecznościowych	- 1 strona internetowa LGD - 1000 wejść rocznie - 1 portal społecznościowy LGD - 200 osób śledzących portal	Pomiar odbywać się będzie poprzez liczbę wejść na stronę oraz liczbę polubień portalu społecznościowego, oszacowany na podst. dotychczasowych obserwacji.	w sposób ciągły w okresie od 2016 do 2023
				- ogłoszenia w prasie	- 4 ogłoszenia w prasie - 16 135 osób, do których dotrą wszystkie ogłoszenia	Ogłoszenia w prasie lokalnej, obejmującej cały obszar LGD, zamieszczane będą przed naborami wniosków w pierwszych dwóch latach działalności LGD w celu zainicjowania działalności w nowym okresie programowania. Będą to wydawnictwa komercyjne (np. Gazeta Współczesna). Liczba odbiorców, oszacowana na podst. nakładu, wynoszącego min. 4 000 na numer	
				- broszury	- min. 29 broszur papierowych lub elektronicznych, drukowanych we własnym zakresie wedle zapotrzebowania m. in. na organizowane spotkania informacyjno-konsultacyjne, podczas doradztwa, dostępne w biurze LGD itp. - 5 380 osób które zapozna się z broszurami	Szacuje się, że z broszur skorzystają osoby uczestniczące w spotkaniach przed konkursami, w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych, a także osoby rocznie śledzące stronę internetową.	
				- spotkanie informacyjne dla Członków LGD	- 8 spotkań - 400 osób, które wezmą udział w w/w spotkaniach	Zaplanowano spotkanie Członków LGD min. 1 w roku, w każdym weźmie min. 50 osób, a zatem sumując we wszystkich spotkaniach udział weźmie 400 osób.	
				- spotkania informacyjno-konsultacyjne dla mieszkańców LGD	- 52 spotkania - 1 018 osób, które wezmą udział w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych - 1 005 osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD	16 spotkań w roku (w każdej gminie z obszaru LGD) x 3 pełne (w 2019 4 spotkania) lata, na 1 spotkaniu średnio 15 osób, z czego 70% wyrazi pozytywną opinię z udziału w spotkaniach.	

2	Informowanie o warunkach korzystania ze środków w ramach wdrażania LSR	II.	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy, ngo, przedstawiciele jst, przedsiębiorcy, gr. defaworyzowane: osoby młode i starsze, bezrobotni, osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym	- ogłoszenia w siedzibie, na stronie internetowej oraz portalu społecznościowym LGD	- 1 strona internetowa LGD - 1 000 wejść na stronę rocznie - 1 portal społecznościowy LGD - 200 osób śledzących portal	Pomiar odbywać się będzie poprzez liczbę wejść na stronę oraz liczbę polubień portalu społecznościowego, oszacowany na podst. dotychczasowych obserwacji.	w sposób ciągły w okresie od 2016 do 2022
				- spotkanie informacyjno-konsultacyjne	- 21 spotkań informacyjno-konsultacyjnych - 303 osoby, które weźmie udział w w/w spotkaniach - 299 osoby zadowolonych ze spotkań organizowanych przez LGD	Spotkania odbywać się będą zgodnie z zapotrzebowaniem ustalonym przez Biuro przed niektórymi naborami, na każdym obecnym będzie średnio. 10 osób, z czego 70% wyrazi pozytywną opinię z tego udziału. Dopuszcza się spotkania dotyczące kilku zakresów tematycznych w przypadku pokrywania się terminów ogłaszania naborów wniosków. W przypadku nieorganizowania spotkań przed naborem zamiennie odbędą się konsultacje indywidualne.	
				- konsultacje indywidualne	- 1 080 godzin doradztwa - 100 osób / podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa - 80 osób / podmiotów, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa	Średnio 15 h/m-c x 72 m-cy= 1 080 h. Doradztwo (konkursowe i pozakonkursowe) świadczone na 3 etapach - ubiegania się o środki, wdrażania i rozliczenia operacji. Wartość docelowa oszacowana na podstawie analizy liczby ogłaszanych konkursów (ok. 20) i dostępności środków. Zaplanowano wsparcie dla min. 45 różnych podmiotów gospodarczych), 16 jst (w tym jednostki im podległe), a także ok. 20 organizacji społecznych (np. NGO, parafie), z czego 80% osób / podmiotów otrzyma wsparcie na realizację .	
3	Konsultacje dotyczące realizacji projektów współpracy	I. i II.	- członkowie LGD - mieszkańcy LGD - lokalni liderzy	- strona internetowa LGD - portal społecznościowy LGD	- 1 strona internetowa LGD - 1000 wejść na stronę rocznie - 1 portal społecznościowy LGD - 200 osób śledzących portal	Pomiar odbywać się będzie poprzez liczbę wejść na stronę oraz polubień portalu społecznościowego, oszacowany na podst. dotychczasowych obserwacji	w okresie od 2017 do 2021r.
				- spotkanie informacyjno-konsultacyjne	- 5 spotkań - 150 osób, które wezmą udział w ramach wszystkich spotkań	Konsultacje proj. współpracy odbędą się głównie na spotkaniach z członkami LGD	

4	Aktywizacja mieszkańców LGD	I. i II.	- mieszkańcy LGD - lokalni liderzy - wszyscy potencjalni wnioskodawcy, w tym w szczególności organizacje pozarządowe, przedstawiciele jst, przedsiębiorcy, grupy defaworyzowane: osoby młode i starsze, osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	- komunikaty na stronach internetowych i portalach społecznościowych	- 1 strona internetowa LGD - 1 000 wejść na stronę rocznie - 1 portal społecznościowy LGD - 200 osób śledzących portal	Pomiar odbywać się będzie poprzez liczbę wejść na stronę oraz liczbę polubień portalu społecznościowego, oszacowany na podst. dotychczasowych obserwacji	w sposób ciągły w okresie od 2016 do 2022
			- inicjatywa informacyjno-promocyjna (szkolenie, warsztaty, konferencja, wyjazd, targi, imprezy itp.)	- 91 inicjatyw (spotkania tematyczne, dot. np. walki z wykluczeniem społecznym; imprezy promocyjne, wyjazdy studyjne, forum NGO, itp.) - 7 700 osób które wezmą udział w w/w inicjatywach	W ramach 7 lat akcji informacyjno-aktywizującej zaplanowano realizację średnio 13 inicjatyw w roku. Liczbę odbiorców oszacowano w sposób uśredniony, na podstawie dotychczasowych dośw.: rocznie ok. 1100 odbiorców wszystkich w/w działań		
			- broszury/ foldery	- 3 publikacje - 7 000 egz. publikacji - 7 000 osób, które zapoznają się z w/w publikacjami	Zaplanowano wydanie min. 3 folderów informujących o LGD i wdrażaniu LSR, a jednocześnie aktywizujących lokalną społeczność		
			- materiały promocyjne	- 6 kompletów materiałów - 6 000 osób, do których dotrą materiały promocyjne	W okresie od 2016r. do 2021r. zakupione zostaną rokrocznie materiały promocyjne, łącznie 6 zestawów, ilość odbiorców w oparciu o dotychczasowe doświadczenia szacuje się 1000 os. na komplet.		
5	Baza dobrych praktyk	II.	- mieszkańcy LGD - przedsiębiorcy - ngo - grupy defaworyzowane: osoby młode i starsze, bezrobotni, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i ubóstwem	- strona internetowa LGD - portal społecznościowy LGD	- 1 zakładka na stronie internetowej LGD - 1 000 wejść na stronę rocznie - 1 portal społecznościowy LGD - 200 osób śledzących portal	Pomiar odbywać się będzie poprzez liczbę wejść na stronę oraz liczbę polubień portalu społecznościowego, oszacowany na podst. dotychczasowych obserwacji	w sposób ciągły w okresie od 2017 do 2021
6	Badanie własne dotyczące efektywności prowadzonych działań, w szczególności informacyjnych, aktywizujących i doradczych	III.	- wnioskodawcy - mieszkańcy - członkowie LGD	- ankiety papierowe i elektroniczne - wywiady - formularz na stronie internetowej - analiza dokumentów	- 3 raporty ewaluacyjne, - 3 000 osób, do których dotrą wyniki w/w badań - 388 ankiet - 388 osób wyrażających swą opinię we wszystkich ankietach	Na podstawie wyników przeprowadzonych badań, opracowany zostanie raport ewaluacyjny. Każdy z nich dotrze do 1 000 osób, śledzących rocznie stronę LGD.	I półrocze lat 2017/2018/2019/2020/2021/2022
7	Ocena	III.	- mieszkańcy	- ankiety	- 1 raport ewaluacyjny	Na podstawie wyników przeprowadzonych	I

	działalności LGD		- wnioskodawcy - członkowie LGD	- wywiady - formularz na stronie internetowej - analiza dokumentów	- 1000 osób, do których dotrą wyniki badań - 200 ankiet - 200 osób wyrażających swą opinię w ankiecie	ankiet, od min. 200 osób, opracowany zostanie raport ewaluacyjny, który dotrze do 1000 osób, śledzących rocznie stronę LGD. Ewaluacja zostanie zlecona firmie zewnętrznej.	półrocze 2023
--	------------------	--	------------------------------------	--	---	--	---------------

Podstawowymi celami planu komunikacji są:

- I. Wzrost świadomości mieszkańców LGD nt. założeń LSR
- II. Zwiększenie aktywności lokalnej społeczności w procesie wdrażania LSR
- III. Poprawa efektywności wdrażania LSR

Przyjęty plan komunikacji jest spójny i wyczerpujący. Uwzględnia wiele narzędzi i kanałów informacyjnych, umożliwiających dostęp do informacji szerokiej **grupie odbiorców**, tj:

- osobom związanym zawodowo z działalnością LGD (spotkania Członków LGD, bezpośrednie spotkania, wywiady), jak również wszystkim mieszkańcom obszaru LGD (lokalne portale i prasa, imprezy plenerowe),
- potencjalnym beneficjentom: przedsiębiorcom, a także przedstawicielom sektora społecznego (lokalna prasa, internet, portale tematyczne, bezpośrednie spotkania branżowe),
- a w szczególności osobom z grup **defaworyzowanych**, takich jak: **osoby młode** (np. strony internetowe, portale społecznościowe), jak i **osoby po 50 r.ż.** (narzędzia tradycyjne: ogłoszenia w lokalnych instytucjach, prasa lokalna, bezpośrednie spotkania) **bezrobotni, osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym** (np. prasa lokalna, w tym z branży rolniczej, bezpośrednie informacje w miejscach pobierania świadczeń, informacje na tablicach ogłoszeń w Urzędach Pracy, Ośrodku Doradztwa Rolniczego, Urzędach Gmin/ Gminnych Ośrodkach Pomocy Społecznej, indywidualne doradztwo, itp.).

Budżet działań związanych z procesem komunikacji obejmuje budżet dla działania Aktywizacja, który w okresie 2016-2023 wynosi: **718 000,00 zł**. Część działań w ramach komunikacji z lokalną społecznością wykonywanych będzie przy zaangażowaniu pracowników zatrudnionych w biurze LGD, są to np. spotkania informacyjno-konsultacyjne, prowadzenie portalu społecznościowego, czy strony internetowej, spotkania Członków LGD. Jednocześnie nie ma możliwości oszacowania tej części środków w ramach budżetu dla tzw. *Kosztów bieżących*, które obejmują szereg innych działań, związanych z bieżącą działalnością Biura LGD. Łączny koszt dla tego działania w okresie wdrażania LSR wynosi: **2 732 000,00 zł**.

6. Procedury monitoringu i ewaluacji

Do celów monitoringowych wykorzystane zostaną następujące narzędzia pomiarowe: ankiety monitorujące, dane pozyskiwane z systemów informatycznych instytucji wdrażających i agencji płatniczej, zestawienia kwartalne, sprawozdania okresowe, opinie pracownicze, dane z sondy internetowej. Ponadto do monitoringu wykorzystane zostaną również wnioski z obserwacji własnych, rozmów z beneficjentami, uwagi od członków Zarządu i pracowników LGD.

Proces monitoringu będzie prowadzony na bieżąco, sukcesywnie po otrzymaniu danych monitoringowych tj. złożenie ankiety monitorującej, otrzymanie danych z systemu informatycznego, przygotowanie sprawozdania okresowego. Gromadzeniem danych zajmować się będzie *specjalista ds. sprawozdawczości, monitoringu i ewaluacji*, który będzie członkiem *Zespołu ds. monitoringu i ewaluacji*.

Monitoring

Schemat procesu monitoringu

Przedmiot	Podmiot odpowiedzialny	Sposób	Termin	Ocena
Realizacja budżetu	Dyrektor/ Specjalista ds. monitoringu, sprawozdawczości i ewaluacji	Rejestr zakontraktowanych/ wypłaconych środków	Na bieżąco	Wysokość zakontraktowanych / wypłaconych środków
Realizacja wskaźników i celów*	Specjalista ds. monitoringu, sprawozdawczości i ewaluacji	ankieta monitorująca beneficjenta*/ ankieta monitorująca LGD**	Na bieżąco	Stopień realizacji wskaźników i celów
Harmonogram konkursów	Zarząd	Dane z ogłoszonych konkursów	Na bieżąco	Zgodność z harmonogramem
Korzystanie ze strony internetowej LGD	Specjalista ds. monitoringu, sprawozdawczości i ewaluacji	Licznik odwiedzin	Na bieżąco	Skuteczność przekazywania/ uzyskiwania informacji na temat działalności LGD.

*Ankieta monitorująca beneficjenta – dotyczy będzie wszystkich działań konkursowych realizowanych przez LGD. Wzór opracowany będzie przez Zarząd LGD. Ankieta składana będzie przez beneficjentów do biura LGD w ciągu 30 dni od płatności ostatecznej. W ankiecie należy wykazać osiągnięte wskaźniki produktu i rezultatu oraz zgodność z celami ogólnymi, szczegółowymi i z przedsięwzięciami. Ponadto ocena zastosowanych kryteriów.

**Ankieta monitorująca LGD - dotyczy będzie wszystkich działań realizowanych przez biuro LGD w ramach działań animacyjnych i wdrażania projektów współpracy. Wzór opracowany będzie przez Zarząd LGD. Ankieta składana będzie przez pracownika wykonującego odpowiednie zadanie do specjalisty ds. sprawozdawczości, monitoringu i ewaluacji w ciągu 30 dni od płatności ostatecznej. W ankiecie należy wykazać osiągnięte wskaźniki produktu i rezultatu oraz zgodność z celami ogólnymi, szczegółowymi i z przedsięwzięciami.

Ewaluacja

Punktem wyjścia jest ewaluacja metodą *ex-ante*, która jest narzędziem szacowania i miała szerokie zastosowanie w konstruowaniu założeń Lokalnej Strategii Rozwoju. Analizując mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia obszaru LGD, ocena *ex-ante* była podstawą do sformułowania założeń LSR. Ocena *ex-ante* koncentrowała się wyłącznie na operacjach znajdujących się w fazie planowania i będzie punktem wyjścia dla ewaluacji prowadzonej w ramach planu metodą *ex-post*.

Przyjęto następujące kryteria ewaluacji *ex-post*:

- skuteczność - pozwalające porównać założone do realizacji działania LSR i ich efekty osiągnięte w ciągu roku funkcjonowania LGD.

Zrealizowane działania analizowane będą w ujęciu: ilościowym - uwzględniającym realizację wszystkich zaplanowanych zadań na podstawie założonych wskaźników realizacji i jakościowym - w którym wzięte będą pod uwagę rzeczywiste efekty realizacji zadań w aspekcie ich oceny.

- trwałość – pozwalające na wyróżnienie pozytywnych efektów ewaluowanego przedsięwzięcia, które najlepiej odzwierciedlają i przyczyniają się do osiągnięcia oczekiwanych wyników realizacji LSR w perspektywie średnio i długookresowej (a więc po zakończeniu interwencji),
- trafność – pozwalające ocenić adekwatność planowanych celów i metod wdrażania do problemów i wyzwań społeczno-ekonomicznych, które zostały zidentyfikowane w diagnozie,
- efektywność – pozwalające ocenić relację między nakładami, kosztami, zasobami (finansowymi, ludzkimi, administracyjnymi) a osiągniętymi efektami interwencji.

W procesie ewaluacji wykorzystywane będą następujące źródła danych:

- dane pozyskiwane w ramach monitorowania LSR – opisane powyżej,
- badania pierwotne LGD wykonywane w ramach badań własnych – ankiety e-mailowe, wywiady telefoniczne, sondaż internetowy CAWI,
- dane kontekstowe pochodzące ze statystyk publicznych, badań naukowych, innych badań ewaluacyjnych.

Plan ewaluacji obejmuje prowadzenie ewaluacji systemem wewnętrznym i zewnętrznym. Dotyczyć będzie zarówno wdrażania zapisów LSR jak i funkcjonowania biura LGD. Ewaluacja prowadzona będzie metodą *ex-post* dla każdego zakończonego roku kalendarzowego. Ocena ta będzie obejmowała analizę zrealizowanych w danym okresie działań i operacji pod kątem określenia ich efektów oraz wpływu jakie miała ich realizacja na osiągnięcie założonych celów i przedsięwzięć w ramach LSR. Przyjęto założenie wykonania ewaluacji końcowej w 2023 podsumowującej wdrażanie LSR przez specjalistów zewnętrznych. Efektem ewaluacji za lata 2016-2018 jest *Raport ewaluacyjny* przygotowany przez *Zespół ds. monitoringu i ewaluacji*. Od roku 2017 zgodnie z Wytyczną nr 5/3/2017 w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. LGD organizuje warsztaty refleksyjne.

W proces informowania o wynikach ewaluacji będzie włączona jak największa liczba instytucji, organizacji pozarządowych, partnerów społeczno-gospodarczych oraz, stowarzyszeń oraz JST. Rozpowszechnianie wiedzy i informacji na temat ewaluacji będzie realizowane głównie poprzez:

- publikowanie raportów na stronie internetowej,
- udostępnianie raportów w biurze,
- prezentowanie wyników ewaluacji na posiedzeniach Walnego Zebrania Członków,
- organizowanie spotkań poświęconych omówieniu kluczowych wyników ewaluacji (w miarę potrzeb),
- przekazywanie informacji o wynikach ewaluacji pracownikom instytucji zaangażowanych we wdrażanie LSR.

W realizację procesu ewaluacji zaangażowani będą także beneficjenci, którzy z jednej strony mają obowiązek przekazać wszystkie niezbędne informacje, aby umożliwić ocenę i monitorowanie realizowanych operacji, z drugiej strony - pełnią istotną rolę jako odbiorcy wyników ewaluacji. W uzasadnionych przypadkach proces dokonywania ewaluacji może zostać poszerzony o przeprowadzenie ankiety, która umożliwi sformułowanie oceny społecznej dotyczącej oddziaływania inwestycji, współpracy z beneficjentami, itp. Wzmocnieniem danych pozyskanych od beneficjentów będą dane uzyskane z ankietyzacji przedstawicieli organów LGD i mieszkańców. W zależności od typu odbiorcy, dane te zostaną pozyskane w formie ankiety listowej, e-mailowej lub wywiadu telefonicznego.

Wszystkie uzyskane w wyniku ewaluacji informacje będą zebrane i poddane szczegółowej analizie oraz zostaną wyciągnięte wnioski i opracowane rekomendacje. Każdy kolejny raport ewaluacyjny, oprócz informacji za dany rok kalendarzowy, będzie uwzględniał stopień wykonania założeń z lat poprzedzających. W efekcie raport dotyczący ostatniego roku wdrażania LSR i funkcjonowania LGD będzie raportem końcowym, zawierającym podsumowanie ogółu działań w ramach wdrażania LSR.

Wszelkie rekomendacje ujęte w rocznym *Raporcie* zostaną rozpatrzone przez Zarząd na pierwszym zebraniu zorganizowanym po przygotowaniu danego raportu. W przypadku wskazania w rocznym raporcie zagrożeń i konieczności wykonania korekt, Zarząd przy współpracy z Komisją Rewizyjną będzie zobowiązany do wprowadzenia metody ewaluacji *on-going* w celu określenia na bieżąco wskazanych niebezpieczeństw. Wybranie metody *on-going* jest w pełni uzasadnione, ponieważ pozwala z jednej strony uniknąć wykonywania korekty na podstawie informacji tylko z jednego roku (metoda *ex-post*), a z drugiej umożliwia wychwycenie bieżących zagrożeń, np. nieosiągnięcie wskaźnika.

Ponadto, przyjęto wprowadzenie metody tzw. pogłębionej analizy, dokonywanej na poziomie priorytetów, działań czy obszarów tematycznych. Dzięki jej zastosowaniu, uzupełnione zostaną wyniki metody *ex-post*. Wiąże się to ściśle z ekonomicznością działań, gdyż użycie niewłaściwych środków i podjęcie nieadekwatnych działań zostanie szybko zidentyfikowane. Pozwoli to na stosowną korektę, prowadząc do istotnej oszczędności środków, czasu i zasobów ludzkich. W razie potwierdzenia zagrożeń wskazanych w raporcie, jest podstawa do rekomendowania zmian przez Zarząd Walnemu Zebraniu Członków, które może być zwołane w trybie nadzwyczajnym.

Schemat procesu ewaluacji

Przedmiot	Podmiot odpowiedzialny	Sposób	Termin	Ocena
Zaangażowanie pracowników w	Bezpośredni przełożony	Okresowa opinia pracownika	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku	Wypełnianie zakresu czynności

powierzone zadania			kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	
Uczestnictwo Członków Rady w posiedzeniach Rady	Przewodniczący Rady /w przypadku Przewodniczącego Rady oceny dokonuje Prezes/Wiceprezes	Lista obecności	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Kompetencje, zaangażowanie w prace Organu
Szkolenia pracowników	Zarząd	Plan szkoleń	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Udział w szkoleniu
Szkolenia Członków Rady	Zarząd	Plan szkoleń	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Udział w szkoleniu/ uzyskanie pozytywnego wyniku testu wiedzy
Jakość doradztwa świadczonego przez pracowników	Wnioskodawcy/ Bezpośredni przełożony	Karta udzielonego doradztwa/ Ankieta jakościowa dla beneficjentów doradztwa	Bezpośrednio po zakończonym doradztwie i kwartalnie lub rocznie/ bezpośrednio po zakończonym doradztwie	Poziom zadowolenia z udzielonego doradztwa (kompetencje pracownika, sposób przekazania informacji)/ podpisane umowy
Efektywność doradztwa świadczonego przez pracowników	Bezpośredni przełożony/SW	Zestawienie wniosków objętych doradztwem /zestawienia podpisanych umów/Ankieta telefoniczna	Termin ruchomy w zależności od zakończonych naborów i otrzymanych zestawień dotyczących podpisanych umów	Skuteczność świadczonego doradztwa
Współpraca podjęta z innymi LGD	Zarząd	Ankieta monitorująca działania LGD	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Efektywność podjętej współpracy
Procedura wyboru i kryteria oceny	Zarząd	Ocena własna	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Adekwatność procedury i kryteriów
Realizacja planu komunikacji	Zarząd/odbiorcy działań informacyjno-promocyjno-aktywizujących	Ankieta monitorująca działania LGD/ licznik odwiedzin strony	w ciągu 60 dni po zakończeniu roku kalendarzowego/ poprzedni rok kalendarzowy	Realizacja założeń planu na dany rok*

* W procesie ewaluacji uwzględnione zostaną także wnioski i opinie pozyskane podczas realizacji planu komunikacji.

14. Wykaz tabel i rysunków

Tabela 1. Zestawienie podstawowych charakterystyk

Rys. 1. Położenia LGD na mapie województwa

Tabela 2. Główne operacje realizowane w ramach PROW 2007-2013 przez LGD

Tabela 3. Realizacja działań Strategii 2007-2013 przez gminy zrzeszone w LGD

Tabela 4. Doświadczenie LGD poza Programem Leader

Tabela 5. Skład LGD wraz z podziałem na sektory

Tabela 6. Etapy tworzenia Strategii

Tabela 7. Powierzchnia i typ gmin wchodzących w skład LGD w 2014 r.

Tabela 8. Powierzchnia gruntów leśnych w 2006 i 2013 r.

Tabela 9. Obszar LGD objęty NATURĄ 2000 w 2014 r.

Tabela 10. Obiekty historyczne objęte ochroną prawną w poszczególnych gminach LGD oraz na obszarze woj. podlaskiego w 2014 r.

Tabela 11. Produkty lokalne, tradycyjne, charakterystyczne imprezy

Tabela 12. Ludność wg miejsca zamieszkania i płci w 2006 i 2013 r.

Tabela 13. Porównanie liczby ludności i zagęszczenia na terenie LGD i sąsiednich powiatów w 2013 r.

Tabela 14. Ludność na 1 km² w 2016 i 2013 r.

Tabela 15. Ruch naturalny ludności na obszarze LGD w 2006 i 2013 r.

Tabela 16. Migracje wewnętrzne na obszarze LGD z podziałem na płeć w 2009 i 2013 r.

Tabela 17. Prognoza liczby ludności z 2012 r. w Polsce, woj. podlaskim i 3 powiatach obszaru LGD

Tabela 18. Ludność w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej)

Tabela 19. Ludność w wieku produkcyjnym

Tabela 20. Ludność w wieku poprodukcyjnym

Tabela 21. Ludność w wieku nieprodukcyjnym (tj. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym

Tabela 22. Użytkowanie gruntów w 2010 r.

Tabela 23. Pogłowie zwierząt gospodarskich w 2010 r.

Tabela 24. Struktura gospodarstw na obszarze LGD w 2010 r. wg grup obszarowych użytków rolnych

Tabela 25. Średnia powierzchnia ogółem, użytków rolnych ogółem i użytków rolnych w dobrej kulturze w 2010 r.

Tabela 26. Charakterystyka rolnictwa na terenie LGD

Tabela 27. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt na terenie LGD

Tabela 28. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sektorów własnościowych

Tabela 29. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności oraz na 100 osób w wieku produkcyjnym

Tabela 30. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg najliczniejszych sekcji PKD w 2013 r.

Tabela 31. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg grup rodzajów działalności PKD 2007

Tabela 32. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 000 mieszkańców w latach 2006-2013

Tabela 33. Podmioty wpisane do rejestru REGON wg klas wielkości (według kryterium liczby pracujących)

Tabela 34. Udział powierzchni objętej obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem gminy w 2014 r.

Tabela 35. Liczba i lokalizacja bazy noclegowej na terenie LGD

Tabela 36. Pracujący na terenie LGD ogółem

Tabela 37. Pracujący na 1000 ludności

Tabela 38. Liczba bezrobotnych na obszarze LGD ogółem

Tabela 39. Liczba bezrobotnych na obszarze LGD w latach 2006-2013 z podziałem na płeć

Tabela 40. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (w %)

Tabela 41. Liczba bezrobotnych w wieku 55-64 pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 1 rok

Rys. 2. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich w woj. podlaskim

Tabela 42. Korzystający z instalacji w % ogółu ludności – wodociąg i kanalizacja

Tabela 43. Sieć rozdzielcza na 100 km² = gęstość sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w gminach LGD

Tabela 44. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie LGD

Tabela 45. Organizacje pozarządowe oraz organizacje nierejestrowe na terenie LGD w 2014 r.

Tabela 46. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 000 mieszkańców

Tabela 47. Liczba ośrodków kultury i bibliotek wraz z filiami na terenie LGD w 2006/2007 i 2016/2014 r.

Tabela 48. Liczba świetlic wiejskich w gminie/mieście w 2014 r.

Tabela 49. Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-5 lat w 2006 i 2013 r.

Tabela 50. Dzieci objęte opieką w żłobkach

Tabela 51. Liczba szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich na terenie LGD w 2006 i 2014 r.

Tabela 52. Przychodnie i szpitale na terenie LGD

Tabela 53. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2013

Tabela 54. Korzystający ze świadczeń rodzinnych

Tabela 55. Wskaźnik deprivacji lokalnej, tj. liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie na każde 1000 mieszkańców

Tabela 56. Prognozowa w 2014 r. liczba i odsetek osób w wieku 20-29 lat na terenie LGD

Tabela 57. Analiza SWOT obszaru

Tabela 58. Cele LSR

Tabela 59. Matryca logiczna celów

Tabela 60. Budżet LGD w podziale na poszczególne cele LSR

Rys.3. Schemat komunikacji

15. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020
2. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności
3. Wytyczne Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 1/1/2015 w zakresie jednolitego i prawidłowego wykonywania przez lokalne grupy działania zadań związanych z realizacją strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach działania „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020”
4. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020
5. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020
6. Stan społeczeństwa obywatelskiego LGD „Kraina Bobra”; raport podsumowujący realizację zadania pn „Głos łączy obywatelsko sąsiadów”
7. Raporty ewaluacyjne LGD „Kraina Bobra”
8. Raporty ewaluacyjny z wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju i funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania „Kraina Bobra” z lat 2009-2014
9. Raport z badania ewaluacyjnego Lokalnej Strategii Rozwoju wdrażanej w latach 2009-2014
10. Raport ewaluacyjny LGD „Brama na Bagna”